

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ

«ΠΩΛΗΣΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ: ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ Η ΦΥΣΗ
ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΠΩΛΗΣΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ
ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΓΚΠΔ».

Διπλωματική Εργασία

της

Κωνσταντίνας Σαμαρά

Θεσσαλονίκη, Οκτώβρης 2019

«ΠΩΛΗΣΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ: ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ Η ΦΥΣΗ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΠΩΛΗΣΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΓΚΠΔ».

Κωνσταντίνα Σαμαρά,

Πτυχίο Σχολής Νομικών, Οικονομικών, Πολιτικών και Επιστημονικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 2003

Διπλωματική Εργασία

υποβαλλόμενη για τη μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων του

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ

Κομνηνός Κόμνιος

Απόστολος Χελιδόνης

Εγκρίθηκε από την τριμελή εξεταστική επιτροπή την

Κομνηνός Κόμνιος

Απόστολος Χελιδόνης

.....

.....

.....

.....

Κωνσταντίνα Σαμαρά

“Privacy is not sui generis; it is instead a valuable laboratory to examine the evolution of contract law in the digital era”.

Omri Ben- Shahr
Lior Strahilevitz

“Contracting over privacy: Introduction”,
Coase-Sandor Working Paper Series in Law and Economics No 792 (2017)

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να προσεγγίσει τα προσωπικά δεδομένα και τα απορρέοντα από αυτά δικαιώματα μέσα σε ένα σύγχρονο ψηφιακά διαμορφούμενο οικοσύστημα, που δομείται στη λειτουργία και χρήση των δεδομένων, όπου τα προσωπικά δεδομένα καθίστανται *de facto* αντικείμενο συναλλαγής, και στοχεύει στη διερεύνηση της συμβατότητας αυτής της συναλλακτικής πρακτικής με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο και τον πυρήνα των συνταγματικών αρχών που διαφυλάττουν την ανθρώπινη αξία. Ο μεθοδολογικός πυλώνας που χρησιμοποιείται προς αυτόν τον σκοπό περιλαμβάνει τον εντοπισμό ομοιοτήτων και την ανάσυρση αναλογιών μεταξύ νεοφυών αγαθών, όπως τα ψηφιακά προσωπικά δεδομένα και των παραδοσιακών αγαθών, που προστατεύονται από την έννομη τάξη. Ο απώτερος σκοπός της εργασίας είναι η σκιαγράφηση της θέσης του συγκατατιθέμενου υποκειμένου στο ψηφιακό κοινωνικό-οικονομικό πεδίο, με την περιγραφική αποτύπωση των στοιχείων που απαρτίζουν την νομική και οικονομική σχέση μεταξύ του υποκειμένου και των προσωπικών του δεδομένων υπό το πρίσμα του αστικού δόγματος. Τα επιχειρήματα που διαλαμβάνονται στο παρόν πόνημα εστιάζουν κυρίως στη σκέψη ότι ο ΓΚΠΔ μπορεί να εκληφθεί ως νομοθέτημα με διττή υπόσταση, προσωπικής και περιουσιακής υφής· στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής, η ανάλυση που ακολουθεί, επιχειρεί την κανονιστική πρόσληψη της «συγκατάθεσης» τόσο υπό το πρίσμα των αρχών του αστικού δόγματος, που αφορούν τις απαλλοτριωτικές δικαιοπραξίες, όσο και υπό το φως της ευρωπαϊκής νομοθεσίας (ΓΚΠΔ) για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και των συναφών θεμελιωδών συνταγματικών προβλέψεων. Ο κύριος σκοπός αυτής της προσέγγισης έγκειται στη συλλογική εμπέδωση της θέσης του υποκειμένου ως ενδυναμωμένου και ενεργώς μετέχοντος μέλους, κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με την παροχή ή μη «συγκατάθεσης» ως έκφανση ενός φάσματος διακριτικής ευχέρειας του υποκειμένου που *de lege ferenda* απολαμβάνει σύμφωνα προς την αρχή του σεβασμού της ιδιωτικής του αυτονομίας.

Λέξεις-Κλειδιά: Ιδιωτικότητα, Νομισματική Αξία των Προσωπικών Δεδομένων, Οικονομία των Δεδομένων, Αρχή της Ιδιωτικής Αυτονομίας, Υβριδική φύση του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, Συγκατάθεση ως Δήλωση Βούλησης για Δικαιοπραξία, ΠΝΠ (προθυμία πληρωμής).

Abstract

The herein master thesis ventures to approach the nature of personal data and of the rights that arise in relation to them, in the current idiosyncratic data driven ecosystem, where, amongst others, personal data are *de facto* traded, and aims to examine the compatibility of these trading practices with the current European legal system and the core of constitutional provisions, which safeguard human value. The methodological pillar harnessed towards this goal consists in tracing similarities and drawing analogies between neophyte commodities, as these regarding digital personal data, and the traditional goods, protected by rule of law. The ultimate target is to outline the status of consenting personal data subjects in the digital socio-economic field, by depicting the legal and economic interrelation between the subject and their personal data under the light of civil law dogma. The objective of the herein argumentation specifically focuses on the thought that GDPR could be perceived as a legal system both personal and property oriented; in this framework, the analysis below aims to normatively conceptualize “consent” under the scope of the civil law doctrines regarding dispositive legal transactions, by affording simultaneously due respect to the European personal data legal system (GDPR) and to fundamental constitutional provisions. The aiming point of this approach is to trigger a collective consciousness that leads to a more empowered status of personal data subjects during the stage of decision making process with respect to granting or not granting “consent” under the light of private autonomy principle.

Keywords: Privacy, Monetary Value of Personal Data, Data Economy, Private Autonomy Principle, Hybrid Nature of Personal Data, Consent as a Contractual Statement of Will, WTP.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ εγκάρδια τους επιβλέποντες την παρούσα διπλωματική εργασία καθηγητές μου, κυρίους Κομνηνό Κόμνιο και Απόστολο Χελιδόνη, για την πολύτιμη καθοδήγηση και την ουσιαστική υποστήριξη, που αφειδώς μου παρείχαν τόσο κατά το στάδιο της έρευνας όσο και κατά την συγγραφή της παρούσας.

Θερμές ευχαριστίες αποδίδονται και στην κ. Χριστίνα Ακριβοπούλου, για την ενθάρρυνση και την προτροπή να ικανοποιήσω τη νομική μου περιέργεια, καθώς και για τις εποικοδομητικές μας συζητήσεις.

Η εργασία, που ακολουθεί, αφιερώνεται στο Βασίλη, στην Ευανθία και στο Γιάννη, χωρίς την αγάπη και στήριξη των οποίων, η ολοκλήρωσή της θα φάνταζε αδιανόητη.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
Περιγραφή της εργασίας και μεθοδολογία	5
Εισφορά της εργασίας στο οικείο επιστημονικό πεδίο	10
Κεφάλαιο 1 : Κανονιστικό φορτίο και αιτιολογικό υπόβαθρο προστασίας του δικαιώματος προστασίας των προσωπικών δεδομένων	13
1. Το κανονιστικό φορτίο του δικαιώματος, όπως αποκρυσταλλώνεται μέσα από τη διαλεκτική σχέση της ιδιωτικότητας και συγγενών δικαιωμάτων με το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων	13
1.1. Η ιδιωτικότητα ως πλαίσιο «κατασκευής» του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων.....	13
1.2. Η ιδιωτικότητα και συγγενή δικαιώματα: η διασφάλιση συνθηκών αυτονομίας και αυτοκαθορισμού του προσώπου.....	17
1.3. Η ιδιωτικότητα και τα προσωπικά δεδομένα: κατασκευάζοντας το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού.....	20
1.4. Τα προσωπικά δεδομένα και το ειδικότερο περιεχόμενό τους: η εξατομίκευση της ταυτότητας του προσώπου	21
2. Αιτιολογικό υπόβαθρο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων: η συζήτηση γύρω από τον προσωπικό ή περιουσιακό χαρακτήρα του δικαιώματος.....	23
2.1 Προσωπική θεώρηση του δικαιώματος ως βασισμένο στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια («personal-dignity right) vs. περιουσιακής θεώρησης («property right based approach»)	23
2.2 Επίμετρο	26
Κεφάλαιο 2: Η θέση των προσωπικών δεδομένων στις σύγχρονες <i>de facto</i> αγορές προσωπικών δεδομένων (personal data marketplaces).....	28
1. Αποτύπωση μιας εμπειρικής πραγματικότητας: η οικονομική αξία της πληροφορίας. Τα σύνολα δεδομένων (data sets)	28
2. Περιγραφή μορφών εμπορικής αξιοποίησης	32
2.1. Η «ανταλλακτική» εμπορική αξιοποίηση των προσωπικών δεδομένων: μια συναλλαγή στην οποία τα υποκείμενα μετέχουν συνήθως «ανεπίγνωστα».....	32
2.2 Πλατφόρμες «πώλησης» προσωπικών δεδομένων: προς μια «συνειδητή» ανταλλακτική σχέση μεταξύ του υποκειμένου και του «αγοραστή».....	34
2.2.1 Το παράδειγμα της Datacoup	35
2.2.2 Το παράδειγμα της Handshake	39
2.2.3 Το παράδειγμα της Opiria	41
2.2.3.1 Γενικές θέσεις της εταιρείας.....	42

2.2.3.2 Η πλατφόρμα της Originia.....	43
2.2.3.3 Originia και παραδοσιακοί data brokers.....	44
2.2.3.4 Η νομισματική αποτίμηση των προσωπικών δεδομένων από την Originia: PDATA Tokens	45
2.2.3.5 Originia και ΓΚΠΔ	46
2.2.4 Επιχειρηματικά μοντέλα DPDM και ΓΚΠΔ.....	49
2.3 Τα προσωπικά δεδομένα και η οικονομική ανάλυση του δικαίου: full property right approach, intellectual property right approach	51
2.3.1 Θεωρητικό υπόβαθρο	51
2.3.2 Πνευματική ιδιοκτησία και προσωπικά δεδομένα: ομοιότητες και διαφορές .	52
2.4 Περιουσιακή θεώρηση και αξία των προσωπικών δεδομένων: μια σύγχρονη προβληματική στην ευρύτερη συζήτηση για την πώληση των προσωπικών δεδομένων. Οικονομική συμπεριφορική προσέγγιση. Το παράδοξο της ιδιωτικότητας.....	55
2.4.1 Εισαγωγή στην προβληματική	56
2.4.2 Οι δείκτες WTP και WTA.	57
2.4.2.1 Επιμέρους συμπεράσματα από την συμπεριφορική ανάλυση.	60
2.5 Η Οδηγία (ΕΕ) 2019/770: Το υποκείμενο σε θέση καταναλωτή ψηφιακών αγαθών και υπηρεσιών. Τα προσωπικά δεδομένα ιδωμένα υπό το πρίσμα μιας ιδιότυπης δόσης αντί καταβολής (420ΑΚ)	62
2.5.1 Εισαγωγή	62
2.5.2 Η αποσβεστική λειτουργία των προσωπικών δεδομένων στο πεδίο του καταναλωτή ψηφιακών αγαθών και ψηφιακών υπηρεσιών	64
2.5.3 Οδηγία 2019/770 και ΓΚΠΔ	68
2.5.4 Συμπερασματική αποτίμηση.....	69
Κεφάλαιο 3: Η υβριδική φύση του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα: προσωπική και περιουσιακή	72
1. Εισαγωγή	72
2. Τα προσωπικά δεδομένα υπό το πρίσμα του αστικού δόγματος	73
2.1 Η προβληματική της «ανάγνωσης» στον ΓΚΠΔ θεμέλιων αστικοδικαιικών αρχών .	73
2.2 Οι ειδικότερες αστικοδικαιικές αρχές που διέπουν τον ΓΚΠΔ.....	76
2.2.1 Ο δικαιούχος του δικαιώματος. Περιπτώσεις «συνιδιοκτησίας». Συμπεράσματα	76
2.2.2 Ενοχική ή εμπράγματη η φύση του δικαιώματος που φέρει το υποκείμενο για την προστασία των δεδομένων του; Ο παρακολουθηματικός χαρακτήρας των εξουσιών του υποκειμένου	83
2.3 Τα ειδικότερα χαρακτηριστικά του <i>sui generis</i> δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων.....	85

3. Η ποινική αντιμετώπιση των δεδομένων με αφορμή τη νεοεισαχθείσα 381Α ΠΚ: προς μια ιδιοκτησιακή πρόσληψη των προσωπικών ή/και ψηφιακών δεδομένων;.....	88
3.1 Εισαγωγή	88
3.2 Το έννομο αγαθό του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού και οι επιμέρους εκφάνσεις του· η αρχή της εμπιστευτικότητας, της ακεραιότητας και της διαθεσιμότητας	91
3.3 Προσωπικά και ψηφιακά δεδομένα: υλικό αντικείμενο και έννομο αγαθό	93
3.3.1 Στοιχεία της Α.Υ των σχετικών ποινικών διατάξεων που εκδηλώνουν τη διαθετική εξουσία του υποκειμένου των δεδομένων	99
3.3.1.1 Η ιδιάζουσα φύση του προστατευτέου ποινικά εννόμου αγαθού.....	99
3.3.1.2 Αντί επιλόγου	102
Κεφάλαιο 4: Η «συγκατάθεση» ως δήλωση βούλησης για γεγονός με έννομες συνέπειες υπό το πρίσμα της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας και του σεβασμού της συμβατικής ελευθερίας (361ΑΚ).....	103
1. Εισαγωγή	103
2. Η έννοια και οι επιμέρους ιδιότητες της «συγκατάθεσης»: μια συνοπτική επισκόπηση των σχετικών διατάξεων του ΓΚΠΔ	106
2.1 Εξετάζοντας τη «συγκατάθεση» πέρα από τη λειτουργική της αποστολή ως νομιμοποιητικής βάσης επεξεργασίας. Ο τεχνικός και ουδέτερος χαρακτήρας της σύγχρονης συγκατάθεσης.....	108
2.2. Η σημειολογία της συγκατάθεσης	110
2.2.1 Εισαγωγικά	110
2.2.2 Βασικές έννοιες της σημειολογίας	111
2.2.2.1 Η έννοια του «σημείου»	111
2.2.2.2 «Σημεία» και «συμβάσεις»: η κοινωνική διάσταση των σημείων	111
2.2.2.3 Το σημειολογικό φορτίο της συγκατάθεσης: η διαχρονική ανάλυση ως απάντηση στην ουδέτερη και τεχνική διάσταση της συγκατάθεσης	112
2.2.2.4 Συμπεράσματα.....	114
2.3 Η συγκατάθεση και οι σύγχρονες προκλήσεις της.....	115
2.3.1 Γνωστικές-συμπεριφορικές προκλήσεις	116
2.3.1.1 Το φαινόμενο της ασύμμετρης πληροφορίας και της ανισότητας στη διαπραγματευτική εξουσία («information asymmetry», «power inequality»)	116
2.3.1.2 Το παράδοξο της ιδιωτικότητας («privacy paradox»).....	117
2.3.1.3 Η συμπεριφορική στόχευση («behavioural targeting»).....	117
2.3.1.4 Σύνοψη συμπεριφορικής ανάλυσης.....	118
2.3.2 Τεχνολογικές «προκλήσεις»	120
2.3.2.1 Το φαινόμενο της επαναταυτοποίησης (re-identification)	121

2.3.2.1.1 Επιμέρους συμπεράσματα	123
2.3.2.2 Τεχνητή νοημοσύνη, μηχανική μάθηση και αλγοριθμική αδιαφάνεια.....	124
2.3.2.2.1 Σύνοψη	126
2.3.3 Επίμετρο	126
Επίλογος	127
Βιβλιογραφία.....	130
1.Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία- Αρθρογραφία	130
2. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία- Αρθρογραφία.....	133
Barth & D.T. de Jong (2017), The privacy paradox –Investigating discrepancies between expressed privacy concerns and actual online behavior. A systematic literature review, <i>Telematics and Informatics</i> , 34 (2017) σελ. 1038-1058, διαθέσιμο στο url: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0736585317302022	134

Εισαγωγή

Το σύγχρονο ευρωπαϊκό νομικό καθεστώς για τα προσωπικά δεδομένα, που εισάγεται με τον Γενικό Κανονισμό (ΕΕ) 2016/679 (εφεξής ΓΚΠΔ), αποτελείται από ένα σύστημα ενισχυμένων προστατευτικών κανόνων, που ορίζουν -μεταξύ άλλων- και τις προϋποθέσεις για τη νόμιμη επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Με αφορμή το πολυσυζητημένο πρόσφατο ευρωπαϊκό νομοθέτημα, αυτή η διπλωματική εργασία επιχειρεί μια περιγραφική προσέγγιση της θέσης του υποκειμένου των δεδομένων έναντι των υπεύθυνων επεξεργασίας εστιάζοντας αποκλειστικά στις περιπτώσεις επεξεργασίας δυνάμει συγκατάθεσης, σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 6 παρ. 1 α΄ του ΓΚΠΔ.

Για τον σκοπό αυτό, διερευνάται, αρχικά, η ειδικότερη φύση τόσο του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όσο και των προσωπικών δεδομένων καθαυτών, ως ιδιότυπου αγαθού. Ακολούθως, αναλύονται, υπό το φως του αστικού δόγματος, τα επιμέρους στοιχεία της σχέσης που εγκαθιδρύεται μεταξύ του υποκειμένου και των προσωπικών του δεδομένων· η εύρεση ομοιοτήτων και αναλογιών μεταξύ νεοφυών αγαθών, όπως τα ψηφιακά προσωπικά δεδομένα, και των παραδοσιακών αγαθών της έννομης τάξης, αποτελεί τον βασικό μεθοδολογικό άξονα της εργασίας για τη σκιαγράφηση της ειδικότερης, καθ' ημάς, θέσης του συγκατατιθέμενου υποκειμένου στο σύγχρονο ψηφιακό κοινωνικό-οικονομικό γίγνεσθαι.

Εκκινώντας από την οντολογική διαπίστωση ότι στο ψηφιακό περιβάλλον τα υποκείμενα εκχωρούν πρόσβαση σε προσωπικά τους δεδομένα ως είδος άτυπου *ανταλλάγματος* για την απόλαυση των υπηρεσιών της Κοινωνίας της Πληροφορίας (εφεξής ΚτΠ), διαπιστώνεται ότι η ψηφιακή πραγματικότητα δεν καταλείπει κάποια εναλλακτική συμμετοχής σε αυτήν, πέραν της αναγκαστικής -κατ' ουσίαν- *εκχώρησης πρόσβασης* σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτό, ερευνάται το σημειολογικό φορτίο της συγκατάθεσης του υποκειμένου ως πράξης *διάθεσης* και ειδικότερα, ως δήλωσης βούλησης με απαλλοτριωτικό περιεχόμενο. Ο σκοπός αυτής της διερεύνησης έγκειται στο σχηματισμό συμπερασμάτων που

μπορούν να οδηγήσουν στη συλλογική εμπέδωση της θέσης του υποκειμένου ως ενεργώς μετέχοντος μέλους στη διαδικασία παροχής συγκατάθεσης (empowerment), με την αναγνώριση στα υποκείμενα μιας φάσματος διακριτικής ευχέρειας κατά τη διαχείριση των δεδομένων τους.

Ειδικότερα, κύριο άξονα της εργασίας αποτελεί η διαπιστωτική κρίση της *de facto* ανάδειξης των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ως ανταλλακτικού «αγαθού» ή, άλλως, ως καταχρηστικού «μέσου πληρωμής¹» στον ψηφιακό κόσμο. Η πρόσληψη των προσωπικών δεδομένων ως αγαθού, που υπόκειται στην εξουσίαση του συγκατατιθέμενου υποκειμένου, επικαιροποιεί την προβληματική σχετικά με τα άκρα όρια, θετικά και αρνητικά, της διακριτικής ευχέρειας που θα έπρεπε να απολαμβάνει το συγκατατιθέμενο υποκείμενο, εκχωρώντας πρόσβαση στα προσωπικά του δεδομένα είτε για χαριστική είτε για επαχθή αιτία (θετικό όριο)· αντιστρόφως, υποστηρίζουμε ότι *de lege ferenda* το υποκείμενο διατηρεί και την επιλογή της μη διάθεσης των προσωπικών του δεδομένων (αρνητικό όριο), υπό την έννοια της αποσύνδεσης της απόλαυσης των ψηφιακών υπηρεσιών από την προηγούμενη αναγκαστική εκχώρηση πρόσβασης. Η αρνητική έκφανση αυτής της διαζευκτικής ευχέρειας του υποκειμένου αποτελεί καθ' ημάς την πεμπουσία του *opt in status* του· η άρνηση της παροχής συγκατάθεσης δεν θα πρέπει κατ' ουσίαν να οδηγεί αυτομάτως στην αποστέρηση των υπηρεσιών της ΚτΠ, αλλά στην απόλαυσή τους με την ταυτόχρονη διασφάλιση της ιδιωτικότητας του προσώπου και της ακώλυτης ενάσκησης του δικαιώματος στον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό². Κατ' αυτόν τον τρόπο, υποστηρίζουμε ότι η διαθετική εξουσία του υποκειμένου αποκτά και άλλο ακραίο όριο, εκτεινόμενη από τη διάθεση για χαριστική ή επαχθή αιτία³ στη μη διάθεση, όπως συμβαίνει, ανάλογα, σε όλα τα παραδοσιακά ιδιοκτησιακά-περιουσιακά αγαθά. Με τη σκέψη αυτή, υπονοούμε ένα είδος *απόλυτης* εξουσίας του

¹ Βλ. σχετικά την ανάλυση της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/770 για τον καταναλωτή ψηφιακών αγαθών και υπηρεσιών, στο Κεφάλαιο 2.

² Βλ. Kosta E. (2013), *Consent in European Data Protection Law*, Leiden: Brill Nijhoff, όπου και αναφέρεται ότι η *opt-in* ρήτρα συγκατάθεσης αποτελεί την ενσάρκωση του σεβασμού προς το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού, σελ. 387.

³ Για τη σχέση συγκατάθεσης και αιτίας, βλ. Χριστοδούλου Κ. (2018), *Συγκατάθεση ανηλίκου προς επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων του*, σε Κοτσαλή Λ. και Μενουδάκο Κ. (επιμ.), *Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR): Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή*, όπου γίνεται αναφορά στη γερμανική θεωρία, η οποία διακρίνει μεταξύ της ίδιας της συγκατάθεσης του ανηλίκου και της αιτίας αυτής, συνήθως κάποιας υποσχετικής δικαιοπραξίας, για την οποία ο Κανονισμός σιωπά, αφήνοντας έδαφος εφαρμογής στις γενικές διατάξεις, σύμφωνα με τον συγγραφέα, σελ. 67, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

συγκατατιθέμενου υποκειμένου, που ομοιάζει με την εξουσία που απολαμβάνει ο κύριος ενός περιουσιακού αγαθού.

Στο σημείο αυτό υπογραμμίζεται ότι η επικρατούσα αντίληψη -στη θεωρία του δικαίου των προσωπικών δεδομένων- εντοπίζει, εύλογα, στον πυρήνα όλων των σχετικών ευρωπαϊκών νομοθετημάτων μια προσωποκεντρική προσέγγιση του προστατευόμενου δικαιώματος, αποδιδόμενη στη διεθνή βιβλιογραφία με τον όρο “human right (ή/και “dignity-based”) approach”. Στο πλαίσιο αυτό, και όπως ήταν αναμενόμενο, ο προσφάτως τεθείς σε ισχύ ΓΚΠΔ έχει δομηθεί σε όρους θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για την προστασία των οποίων και ορίζει σχετικά. Προς τούτο δε και η κρατούσα ερμηνεία της «συγκατάθεσης» φαίνεται να εξαντλείται στην λειτουργική αποστολή της ως νομιμοποιητικής βάσης της επεξεργασίας, δηλαδή ως όρου άρσης μιας αρχικώς παράνομης πράξης, που θίγει προστατευόμενα ανθρώπινα δικαιώματα. Η λεπτομερής ρύθμιση των προϋποθέσεων για τη νομιμότητα της συγκατάθεσης και της, δυνάμει αυτής, επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υπογραμμίζει την θεωρητική πρόσληψη των προσωπικών δεδομένων ως προσωπικού δικαιώματος, το οποίο, *διατιθέμενο*, υπόκειται αναπόδραστα σε μια κινδυνώδη δράση, την επεξεργασία. Αυτήν την κινδυνώδη δράση επιχειρεί να αποκαταστήσει ο ευρωπαίος νομοθέτης με την πρόβλεψη αστικής ευθύνης σε περίπτωση πρόκλησης ζημίας που συνέχεται αιτιωδώς με την παραβίαση των διατάξεών του από τον υπεύθυνο επεξεργασίας ή τον εκτελούντα αυτήν (αρ. 82 ΓΚΠΔ).

Με το παρόν πόνημα δοκιμάζεται η οπτική ερμηνείας του ΓΚΔΠ ως νομοθετήματος που προστατεύει τόσο την προσωπική όσο και την περιουσιακή-ιδιοκτησιακή υφή των προσωπικών δεδομένων· σε αυτή τη συνθήκη, η παρούσα μελέτη εξετάζει τη «συγκατάθεση» του υποκειμένου των δεδομένων από δικαιοπρακτική σκοπιά, ως έκφραση της διαθετικής εξουσίας, στο πλαίσιο της οποίας συμπεριλαμβάνεται και η οικονομική αξιολόγηση των προσωπικών του δεδομένων, έναντι αντιτίμου. Η εδώ εισαγόμενη οπτική δεν σκοπεί στην αποκατάσταση του φαινομένου του αδικαιολόγητου πλουτισμού των μεσιτών δεδομένων (data brokers) εις βάρος των υποκειμένων. Το αληθές πνεύμα αυτής της ερμηνευτικής αναζήτησης φιλοδοξεί να εγείρει τη συλλογική πεποίθηση για την θεώρηση του υποκειμένου, ως κυρίου ενός ιδιάζοντος δικαιώματος, με προσωπική και περιουσιακή υπόσταση, κατά την

απόλαυση του οποίου θα πρέπει να του διασφαλίζεται η ελευθερία της ιδιωτικής του αυτονομίας. Αυτή η θεώρηση αποτελεί την πρόταση της παρούσας εργασίας για την αύξηση της προστασίας της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο μιας αναπόδραστης, συχνά κινδυνώδους πραγματικότητας.

Περιγραφή της εργασίας και μεθοδολογία

Το κείμενο, που ακολουθεί, επιχειρεί να διερευνήσει τη συμβατότητα ανάμεσα στις θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές για την ιδιωτικότητα, την προσωπικότητα και την ανθρώπινη αξία, που ενσαρκώνουν τα προσωπικά δεδομένα, και στη δυνατότητα απαλλοτρίωσής τους, σε μια σύμβαση «πώλησης⁴» προσωπικών δεδομένων από το ίδιο το υποκείμενο προς έναν υπεύθυνο επεξεργασίας. Προκειμένου να δοκιμαστεί η νομική ορθότητα του παραπάνω εγχειρήματος, κρίθηκε αρχικά σκόπιμη η ερμηνευτική και κανονιστική προσέγγιση του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα μέσα από την αρχική ανάλυση συγγενών συνταγματικών αξιών και την ακόλουθη συστημική συσχέτισή τους, όπως αυτή αναλύεται στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας. Απώτερος στόχος της προσέγγισης αυτής είναι η διερεύνηση της πρωτόλειας υφής των προσωπικών δεδομένων μέσα από την ανάλυση των επιμέρους συστατικών του δικαιώματος επ' αυτών και εξ αυτών⁵, υπό το πρίσμα του προσωπικού ή περιουσιακού χαρακτήρα τους⁶.

Μεθοδολογικά, η ανάδειξη των περιουσιακών στοιχείων του δικαιώματος διέρχεται μέσα από την περιγραφική αποτύπωση μιας *de facto* κατάστασης *εμπορευματοποίησης* των δεδομένων, όπως ειδικότερα περιγράφεται στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας. Στο κεφάλαιο αυτό, αναλύεται η θεωρία της περιουσιακής φύσης του δικαιώματος⁷ (property right based approach) για τη φύση των

⁴ Η χρήση του όρου «πώληση» γίνεται εν προκειμένω καταχρηστικά, καθώς, όπως διαφαίνεται προοδευτικά στην παρούσα, δεν πρόκειται για γνήσια πώληση αλλά για μια *sui generis* σύμβαση παραχώρησης πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα έναντι αντιτίμου. Ο όρος «πώληση» χρησιμοποιείται από τη γράφουσα για να υπογραμμίσει την υπό προϋποθέσεις απαλλοτριωτή φύση του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα, με έναν όρο-σύμβολο απαλλοτρίωσης, η χρήση του οποίου προκαλεί συνειρμούς αντίστοιχου περιεχομένου.

⁵ Η φράση «επ' αυτών και εξ αυτών» χρησιμοποιείται σε μια προσπάθεια απόδοσης των αγγλοσαξονικών όρων «legal» και «economic ownership», για τους οποίους γίνεται λόγος σε επόμενο κεφάλαιο.

⁶ Βλ. Παπαχρίστου Θ. και Λέκκα Γ. (2014), *Περιουσιακά Δικαιώματα στα Δεδομένα Προσωπικού Χαρακτήρα, Εφαρμογές Αστικού Δικαίου και Πολιτικής Δικονομίας, 1*, σύμφωνα με τους οποίους «(...) η φύση του δικαιώματος επί των προσωπικών δεδομένων ως προσωπικού και προσωποπαγούς δεν αποκλείει την ύπαρξη περιουσιακών δικαιωμάτων επί των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, δηλαδή δικαιώματα με τα οποία ικανοποιείται οικονομικό συμφέρον του υποκειμένου των δεδομένων και τα οποία συνακόλουθα έχουν οικονομική αξία». Υποστηρίζουν, μάλιστα, ότι «(...) ενώ τα προσωπικά δικαιώματα (και ως τέτοιο και το δικαίωμα επί των προσωπικών δεδομένων) ικανοποιούν κατά κύριο λόγο το ηθικό συμφέρον του δικαιούχου, παράλληλα μπορούν να έχουν και οικονομική αξία, η οποία καθιστά δυνατή την περιουσιακή εκμετάλλευση των προσωπικών δικαιωμάτων από τον δικαιούχο τους», σελ. 4.

⁷ Βλ. Prins, C. (2006), *Property and privacy: European perspectives and the commodification of our identity. Information Law Series, 16*, σελ. 277, όπου και διατυπώνεται χαρακτηριστικά η άποψη ότι η συζήτηση για την περιουσιακή φύση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα μπορεί να ενισχύσει τη

προσωπικών δεδομένων και παρουσιάζονται αντίστοιχα επιχειρηματικά μοντέλα σε Ευρώπη και Αμερική. Ακολούθως, στο ίδιο κεφάλαιο μελετάται το συμβατό ή ασύμβατο της λειτουργίας αυτών των μοντέλων με τις διατάξεις του ΓΚΠΔ για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, ενώ, ταυτόχρονα, φωτίζονται τα πρώτα όρια του νομίμου για την απαλλοτρίωση των προσωπικών δεδομένων. Στη συνέχεια, γίνεται συνοπτική αναφορά στην *de facto* «νομισματική αξία» των προσωπικών δεδομένων και στις κρίσιμες παραμέτρους του κλάδου της οικονομικής συμπεριφορικής επιστήμης (behavioural economics) στη διαμόρφωση της αξίας των προσωπικών δεδομένων. Τέλος, αναλύεται η θέση των προσωπικών δεδομένων υπό το πρίσμα της Οδηγίας 2019/770, που προβλέπει σχετικά με ορισμένες πτυχές που αφορούν τις συμβάσεις για την προμήθεια ψηφιακού περιεχομένου και ψηφιακών υπηρεσιών.

Το τρίτο κεφάλαιο φιλοξενεί μια απόπειρα υπαγωγής των βιοτικών συμβάντων συγκατάθεσης σε επεξεργασία στους κανόνες του αστικού δόγματος· θεμέλια λίθος για αυτό το εγχείρημα αποτελεί, καθ' ημάς, η σκέψη ότι η πρόσληψη της «συγκατάθεσης» υπό το πρίσμα της αρχής της ελευθερίας των συμβάσεων αναδεικνύει τη σύγχρονη θέση του συγκατατιθέμενου υποκειμένου στο ψηφιακό κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και νομικό οικοσύστημα. Για το σκοπό αυτό, επιστρατεύεται μια σειρά διαδοχικών συλλογισμών, που οδηγούν στη θεώρηση των προσωπικών δεδομένων ως συντιθέμενων από συστατικά *ιδιότυπου* απαλλοτριωτού δικαιώματος⁸, δεκτικού *εξουσίασης*. Με άλλα λόγια, το κεφάλαιο αυτό, φιλοδοξεί να παρουσιάσει το συμβατικό φορτίο της «συγκατάθεσης» ως εκπαινετικής δικαιοπραξίας⁹, που γίνεται προς εκπλήρωσης μιας ανειλημμένης *causa*, η οποία μπορεί να εμφανίζεται με τον μορφότυπο της *causa acquirendi*, δηλαδή προς τον σκοπό της λήψης ανταλλάγματος. Για το λόγο αυτό, η *σύμβαση παροχής συγκατάθεσης προς τον σκοπό της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα* θα

ρητορική υπέρ της ιδιωτικότητας. Σύμφωνα με τον ίδιο ακαδημαϊκό, εάν είναι εφικτή η αλλαγή νοοτροπίας (στην Αμερική σε αυτήν την στιγμή της ιστορίας) έτσι ώστε τα πρόσωπα να φτάσουν στο σημείο να αντιμετωπίζουν ως περιουσία συγκεκριμένους πόρους, τότε έχει σχεδόν επιτευχθεί ο προστατευτικός σκοπός της ιδιωτικότητας (σε ελεύθερη δική μας μετάφραση), διαθέσιμη στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=929668>.

⁸ Άλλωστε, το συμπέρασμα αυτό επαληθεύεται στην καθημερινή πρακτική: η ανταλλακτική δομή των social media, αποτελεί την αδιάσειστη απόδειξη αυτού.

⁹ Για τη δικαιοπρακτική διάσταση της συγκατάθεσης και την ειδικότερη εκπαινετική και αιτιώδη φύση της, βλ. Χριστοδούλου Κ. (2013), *Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων*, σελ.53, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Νομική Βιβλιοθήκη.

παραλληλιστεί με εφάμιλλες παραδοσιακές συμβάσεις, οι οποίες αποτελούν ιδιώνυμες μορφές πώλησης και θα εξεταστεί το έγκυρο της «πώλησης» των προσωπικών δεδομένων εν γένει¹⁰ από τα υποκείμενά τους.

Για τη διαλεκτική πρόοδο των παραπάνω εγχειρημάτων, κρίθηκε σκόπιμη η άντληση επιχειρημάτων μέσα από το σχήμα του παραλληλισμού του δικαιούχου ενός παραδοσιακού περιουσιακού δικαιώματος με τον «δικαιούχο»- «υποκείμενο των δεδομένων», η ανάσυρση αναλογιών από την μελέτη των επιμέρους εκφάνσεων αμφότερων και, τέλος, η προσέγγιση των προσωπικών δεδομένων υπό το αστικό δόγμα αλλά και υπό το δόγμα της πνευματικής ιδιοκτησίας. Στο κεφάλαιο αυτό, σκιαγραφούνται τα στοιχεία ενός *sui generis* αγαθού, προσωπικής και περιουσιακής φύσης, περιγραφικά της σχέσης του υποκειμένου με τα δεδομένα του, και το είδος της εξουσίας που ασκείται από το υποκείμενο επ' αυτών.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, το επιχειρούμενο διακύβευμα εκφεύγει της προβληματικής του απαλλοτριωτού ή μη απαλλοτριωτού των προσωπικών δεδομένων, που απασχόλησε τις προηγούμενες θεματικές, και μετατοπίζεται στην καθεαυτή δήλωση βούλησης των υποκειμένων για γεγονός με έννομες συνέπειες, δηλαδή, στην παροχή «συγκατάθεσης». Η ανάλυση που ακολουθεί, εστιάζει στις προκλήσεις που συναντά η παροχή «συγκατάθεσης» σε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και προσπαθεί να αποδείξει ότι η πρόσδοση δικαιοπρακτικής ή μη διάστασης στη συγκατάθεση δεν αυξάνει τη διακινδύνευση της ιδιωτικότητας περισσότερο από την παροχή «συγκατάθεσης» σε επεξεργασία δεδομένων, ως μιας από τις έξι (6) νομιμοποιητικές βάσεις επεξεργασίας. Απώτερος σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι να αναδείξει τους εγγενείς κινδύνους για την ιδιωτικότητα, που φέρει η «συγκατάθεση», αρκετοί εκ των οποίων δεν σχετίζονται μόνο με την παροχή συγκατάθεσης αλλά με τις καθ' εαυτές πράξεις επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων. Συνεπώς, τυχόν αντεπιχείρημα για το ανεπίτρεπτο της απαλλοτρίωσης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, λόγω της επίτασης των κινδύνων για την ιδιωτικότητα, αποτελεί μάλλον μια άτοπη γενίκευση, καθότι τόσο η ιδιωτικότητα όσο και τα προσωπικά δεδομένα εν τη γενέσει τους

¹⁰ Η προσέγγιση των προσωπικών δεδομένων ως έννοια γένους απηχεί μια προσπάθεια για οριοθέτηση του πεδίου της εδώ διαλαμβανόμενης ανάλυσης: το συνεχώς αυξανόμενο εύρος των δεδομένων που εμπίπτουν στην κατηγορία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θα απαιτούσε μια περιπτωσιολογική αναφορά, η οποία αρχικά δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας, δευτερευόντως δεν υπηρετεί την αρχή της οικονομίας στο παρόν πόνημα.

συμμετέχουν μοιραία στην κινδυνώδη δράση της σύγχρονης ψηφιακής πραγματικότητας¹¹.

Η παρούσα εργασία κλείνει με τη γνώμη ότι θα πρέπει να αναγνωρίζεται η δυνατότητα στο υποκείμενο να συμβάλλεται υπό όρους αυξημένης προστασίας της ιδιωτικότητάς του και των προσωπικών του δεδομένων. Αναλυτικότερα, υποστηρίζουμε ότι το υποκείμενο θα πρέπει να μπορεί να απολαμβάνει τις υπηρεσίες της ΚτΠ με τη διασφάλιση της «πλήρους» προστασίας του, δηλαδή να έχει τη διαζευκτική δυνατότητα να επιλέγει το είδος του μέσου για την «απόσβεση της οφειλής του» -ως αντιπαροχής για την πρόσβαση στην ΚτΠ- προς τον σκοπό της αποφυγής του φαινομένου «*privacy trade offs*¹²». Στο πλαίσιο αυτό, η μελέτη που ακολουθεί αμφισβητεί την περιρρέουσα αίσθηση αυξημένης προστασίας των υποκειμένων από τον ΓΚΠΔ και διατυπώνει την άποψη ότι σε πλείστες περιπτώσεις «συγκατάθεσης» η επέμβαση του ευρωπαϊού νομοθέτη εκλαμβάνεται ως πρωτίστως *κατασταλτική* και λιγότερο *προληπτική* για την προστασία των συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων. Η κλασική θεώρηση του υποκειμένου ως θέσει «παθητικώς» μετέχοντος στη διαμόρφωση της απόφασής του για «συγκατάθεση», εμποτίζει και το πρόσφατο ευρωπαϊκό νομοθέτημα, και, μάλιστα, παρά την χορήγηση νεοφυών δικαιωμάτων και εξουσιών στο υποκείμενο. Στο σημείο αυτό αξίζει να

¹¹ Βλ. Kang J. & Buchner B. (2004), *Privacy in Atlantis, Harvard Journal of Law and Technology, Vol. 18, No. 1*, όπου και τίθεται το ρητορικό ερώτημα: «ποια η πρακτική διαφορά μεταξύ της συγκατάθεσης σε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων σε ένα ρυθμιστικό καθεστώς από την αδειοδότηση για την πρόσβαση σε προσωπικά δεδομένα στο πλαίσιο ενός περιουσιακού καθεστώτος; Και οι δύο περιπτώσεις αντικατοπτρίζουν την ενάσκηση ελέγχου από υποκείμενα στα προσωπικά τους δεδομένα, και στις δύο περιπτώσεις τα πρόσωπα απολαμβάνουν της αυτονομίας τους σε επίπεδο λήψης απόφασης, αλλά ταυτοχρόνως φέρουν και τον ορατό κίνδυνο του πραγματικού κόσμου, που γεννά η ανισότητα της διαπραγματευτικής εξουσίας του υποκειμένου σε σχέση με τον αντισυμβαλλόμενο του και η ασύμμετρη πρόσβαση στην πληροφορία. Συνεπώς, οι ανησυχίες για τα φαινόμενα αυτά εντοπίζονται τόσο στα περιουσιακά όσο και στα ρυθμιστικά καθεστάτα, σωστά;» (σε ελεύθερη δική μας μετάφραση), σελ. 245, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=626942>.

¹² Acquisti, Alessandro, Leslie K. John and George Loewenstein (2013), “What is privacy worth?”, *Journal of Legal Studies* 42, no. 2(June 2013): 249-274. Doi: 10.1086/671754. Στη μελέτη αυτή αναφέρεται ότι στην καθημερινή πρακτική τα πρόσωπα υφίστανται εκπτώσεις της ιδιωτικότητας κατά τη διεξαγωγή συναλλαγών στις οποίες είτε τους προσφέρονται υλικά ή άυλα οφέλη ως αντάλλαγμα για τις προσωπικές τους πληροφορίες είτε προσαπαιτείται η καταβολή από πλευράς τους κάποιου υλικού ή άυλου κόστους προκειμένου να απολαμβάνουν αυξημένης προστασίας. Πρόκειται για τους δείκτες WTA και WTP, τα ακρωνύμια των οποίων σημαίνουν «πρόθυμος να αποδεχτεί» και «πρόθυμος να καταβάλει» κατά την αντίστοιχη μετάφραση των όρων willing to accept και willing to pay. Εν προκειμένω το φαινόμενο των «συμβιβασμών της ιδιωτικότητας» («*privacy trade offs*») προκαλεί ανησυχία στη μορφή του WTA, όπου και παρατηρείται ότι τα υποκείμενα προβαίνουν σε εκπτώσεις της ιδιωτικότητάς τους προκειμένου να έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες της ΚτΠ, όταν το ζητούμενο θα έπρεπε να ήταν η λελογισμένη διαχείριση των προσωπικών τους δεδομένων.

διευκρινιστεί ότι η οπτική μέσα από την οποία οδηγούμαστε στην παραπάνω κρίση, αγγίζει στον πυρήνα της δικαιοπολιτικές σταθμίσεις για την ιδεατή καθ' ημάς θέση του υποκειμένου στην ψηφιακά διαμορφούμενη πραγματικότητα και υπηρετεί τον σκοπό της εμπέδωσης της ανάγκης για ενδυνάμωση του υποκειμένου των δεδομένων.

Εισφορά της εργασίας στο οικείο επιστημονικό πεδίο

Τα ειδικότερα ερωτήματα, που πυροδότησαν την ιδέα για τη συγγραφή αυτής της εργασίας εκκινούν από τον εξής συλλογισμό: με μόνη καταλειπόμενη στο συγκατατιθέμενο υποκείμενο την δυνατότητα για *causa donandi* συγκατάθεση, ο ρόλος των υποκειμένων φαίνεται να συρρικνώνεται στο περιβάλλον της σύγχρονης ψηφιακής πραγματικότητας. Πράγματι, εξετάζοντας το είδος της κυρίαρχης «αιτίας» για την εκχώρηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στο επιγραμμικό περιβάλλον, παρατηρείται ότι πέραν της αναγκαίας, για την εκτέλεση μιας σύμβασης, εκχώρησης προσωπικών δεδομένων (λ.χ για τη δημιουργία ενός λογαριασμού πρόσβασης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης) το υπερβάλλον σε είδος και ποσότητα των εκχωρούμενων δεδομένων γίνεται σχεδόν χαριστικά, καθώς η επεξεργασία των δεδομένων αυτών υπηρετεί αυστηρά και μόνο τα εμπορικά συμφέροντα ενός τρίτου μέρους. Συνεπώς, παρατηρείται το φαινόμενο στο ίδιο βιοτικό συμβάν να υπάρχει μια επαχθής και μια χαριστική συνθήκη: μέρος των εκχωρούμενων δεδομένων του υποκειμένου τελούν σε ανταλλακτική σχέση με την απόλαυση των υπηρεσιών της ΚτΠ, ενώ κάποια άλλα αποτελούν μια, συνήθως ανεπίγνωστη, «δωρεά», προς τον σκοπό της επεξεργασίας τους για σκοπούς ανεξάρτητους από την «εκτέλεση της σύμβασης», υπό την έννοια της 6.1 β του Κανονισμού .

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, τίθεται το εξής ερώτημα: αφ' ης στιγμής η «συγκατάθεση» του άρθρου 6 παρ.1 α' και β' του GDPR στο επιγραμμικό περιβάλλον εμφανίζει χαρακτηριστικά *διαθετικής-απαλλοτριωτικής πράξης* με επί της ουσίας άλλοτε *causa acquirendi* και άλλοτε *causa donandi*, σε τι ακριβώς τότε συνίσταται η ειδοποιός διαφορά της «συγκατάθεσης» στο πλαίσιο ενός ρυθμιστικού καθεστώτος, όπως ο ΓΚΠΔ, από τη «συγκατάθεση» ως παραχώρηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα σε συνθήκες αγοράς; Μπορεί, λοιπόν, να νοηθεί ένα είδος δικαιοπρακτικής «συγκατάθεσης» σε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων ως εκδήλωση ενός φάσματος διακριτικής ευχέρειας του υποκειμένου, η αναγνώριση του οποίου θα συμβολίζει την ενδυνάμωση της θέσης του υποκειμένου; Σε ακόμη πιο προωθημένο επίπεδο, ερωτάται αν αυτό το φάσμα θετικής δράσης του υποκειμένου έχει ως αντίποδα ένα φάσμα «μη δράσης» και, συνεπώς, μη παροχής «συγκατάθεσης», με την ταυτόχρονη απόλαυση μιας εναλλακτικής οδού για την πρόσβαση σε ψηφιακές πλατφόρμες, λ.χ. με την καταβολή αντιτίμου, το οποίο θα

καθορίζεται σε μονάδες κλασικής νομισματικής αξίας και όχι σε *μονάδες προσωπικών δεδομένων*.

Στο σημείο αυτό, σκόπιμο είναι να υπογραμμιστεί ότι οι συσχετισμοί, που αναπτύσσονται στην μελέτη, που ακολουθεί, αναφέρονται στη δικαιοπρακτική φύση της αλληλεπίδρασης μεταξύ του υποκειμένου και του υπεύθυνου επεξεργασίας, όπως αυτή σηματοδοτείται με τη νομική βάση της «συγκατάθεσης» σε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Θεμελιακό υπόβαθρο για την πρόοδο του παρόντος εγχειρήματος αποτελεί η πρόσληψη του ΓΚΠΔ, ως νομικού συστήματος με διττό προσανατολισμό: ως νομοθετήματος που σκοπεί στην προστασία τόσο της προσωπικής όσο και της περιουσιακής φύσης του δικαιώματος προστασίας των προσωπικών δεδομένων· η υιοθέτηση της εδώ προτεινόμενης εκδοχής καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την πορεία της συζήτησης για τον απαλλοτριωτό ή αναπαλλοτριώτο χαρακτήρα των δικαιωμάτων που απορρέουν από τα προσωπικά δεδομένα.

Συνοψίζοντας, η εδώ εισαγόμενη οπτική προτείνει την αναγνώριση του υποκειμένου των δεδομένων ως ιδιάζοντος δικαιούχου με εξουσίες επί των δεδομένων του, που θα προσομοιάζαν σε εξουσίες απορρέουσες τόσο από προσωπικό όσο και από περιουσιακό δικαίωμα. Η σκιαγράφηση αυτής της ιδιότυπης καθ' ημάς φύσης των προσωπικών δεδομένων, στο πλαίσιο λειτουργίας της *de facto* αγοράς δεδομένων (personal data marketplace), αφενός αναδεικνύει το είδος του δεσμού του προσώπου με τα δεδομένα του αφετέρου υπογραμμίζει την αναγκαιότητα για τη νομοθετική πλαισίωση αυτού και τη συνακόλουθη ουσιαστικότερη ενδυνάμωση της θέσης του υποκειμένου. Συνεπώς, το κύριο εγχείρημα του παρόντος πονήματος συνίσταται στην ανάδειξη του φάσματος των εξουσιών του υποκειμένου κατά την λήψη της απόφασής του για παροχή συγκατάθεσης σε επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων.

Η σχέση στην οποία τελεί το υποκείμενο με τα προσωπικά του δεδομένα, η φύση των επιμέρους αστικοδικαιικών εξουσιών που απορρέουν από αυτά και η διαφοροποίηση ή μη των εννόμων συνεπειών της «συγκατάθεσης», ως νομιμοποιητικής βάσης για επεξεργασία, από τη «συγκατάθεση» του προσώπου ως έκφραση διαθετικής εξουσίας επί εννόμου αγαθού του, αποτελούν τις βασικές επιμέρους προβληματικές της εργασίας που ακολουθεί. Απώτερος σκοπός της διαλεκτικής διερεύνησης των παραπάνω ζητημάτων είναι η διατύπωση μιας πρότασης για τη θεώρηση του υποκειμένου ως θέσει «κυρίου» για τις υποθέσεις που αφορούν στη διαχείριση των

προσωπικών του δεδομένων, στις περιπτώσεις «συγκατάθεσης» του άρθρου 6 παρ. 1 α' του ΓΚΠΔ, και για την απόλαυση ενός φάσματος διακριτικής ευχέρειας κατά τη διαχείρισή τους, υποβαλλόμενο από την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας.

Κεφάλαιο 1 : Κανονιστικό φορτίο και αιτιολογικό υπόβαθρο προστασίας του δικαιώματος προστασίας των προσωπικών δεδομένων

1. Το κανονιστικό φορτίο του δικαιώματος, όπως αποκρυσταλλώνεται μέσα από τη διαλεκτική σχέση της ιδιωτικότητας και συγγενών δικαιωμάτων με το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων

1.1. Η ιδιωτικότητα ως πλαίσιο «κατασκευής» του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων

Η βαθύτερη εννοιολογική και κανονιστική πρόσληψη της ιδιωτικότητας, ως νομικού προθαλάμου του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, διέρχεται μέσα από την ερμηνεία της ιδιωτικότητας και τον δυναμικό συσχετισμό της με «συγγενικές» της συνταγματικές ελευθερίες και αξίες όπως η οικογενειακή ζωή, το άσυλο της κατοικίας, το απόρρητο των επικοινωνιών και η προσωπικότητα. Η προσέγγιση του ερμηνευτικού και κανονιστικού πλαισίου της ιδιωτικότητας, ως έννοιας «μήτρας» (Ακριβοπούλου, 2012) του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, υπό το πρίσμα μιας διαλεκτικής σχέσης με άλλα, εφάμιλλα της δικαιώματα, δεν αποτελεί εύκολο εγχείρημα, καθότι η εγγενής εννοιολογική «ρευστότητα» των συγγενικών εννοιών δεν επιτρέπει την αλόγυστη οριοθέτησή τους. Η απόπειρα για τη βαθύτερη προσέγγιση του ζητήματος, ωστόσο, εισφέρει τα μέγιστα στη διαδρομή της κατανόησης των συγκλίσεων και των αποκλίσεων μεταξύ τους.

Αυτή τούτη η εγγύτητα και η ομιχλώδης διάκριση μεταξύ τόσο λεπτών εννοιών συνταγματικής περιωπής είναι που χαρακτηρίζει και τα επιχειρήματα των υπέρμαχων της «προσωποκεντρικής θεώρησης» («human right approach») ως αιτιολογικού υποβάθρου της προστασίας των προσωπικών δεδομένων· ειδικότερα, η κύρια ένσταση των αντίπαλων του απαλλοτριωτού των προσωπικών δεδομένων εδράζεται στην πεποίθηση ότι τα προσωπικά δεδομένα αντανακλούν αξιώσεις για σεβασμό εκείνων των δικαιωμάτων, που σχετίζονται, αποκλειστικά, με την αξιοπρέπεια του προσώπου. Κατά αυτόν τον τρόπο, η προσωποκεντρική θεώρηση, ερειδόμενη στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια (dignity-based) τέμνει το ζήτημα με δυαδικούς (binary) όρους, εκκινώντας από την αξιωματική κρίση ότι τυχόν συναλλακτικό υπόβαθρο για την παροχή συγκατάθεσης προς επεξεργασία θίγει την ανθρώπινη αξία, χωρίς να καταδύεται, όπου απαιτείται, στην αναζήτηση της *ad hoc* προσβολής της ιδιωτικότητας και της ανθρώπινης αξίας. Ομοίως, παραβλέπει τη γνωστή συζήτηση

για το απαλλοτριωτό του «δικαιώματος δημοσιότητας» («right of publicity»), κατά την εξέλιξη της οποίας τέμνεται το εφάμιλλο θέμα της εκποίησης στοιχείων που άπτονται της προσωπικότητας, όπως η εικόνα του προσώπου¹³. περαιτέρω δε, η ανωτέρω μέθοδος ερμηνείας του ΓΚΠΔ φαίνεται να «ανταγωνίζεται» την ενοποίηση της ελεύθερης ψηφιακής αγοράς και, συνεπώς, αποδεικνύεται, καθ' ημάς, ελλιπής μπροστά στον διττό σκοπό που υπηρετεί ο Γενικός Κανονισμός.

Ξεκινώντας το εγχείρημα «χαρτογράφησης» του πεδίου των παραπάνω συνταγματικών δικαιωμάτων από την ανάλυση, πρωτίστως, της κεντρικής έννοιας της ιδιωτικότητας, παρατηρούμε ότι η ιστορική μετεξέλιξη της αντίληψης περί του ιδιωτικού βίου διήλθε αρχικά από την κλασική προσέγγιση της ιδιωτικότητας, η οποία βασίστηκε στην αντιθετική σχέση μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου βίου (Ακριβοπούλου, 2012). Χαρακτηριστικά, ο Δαγτόγλου (2012, σελ. 273) υποστηρίζει ότι δημόσια ζωή είναι η κοινωνική ή επαγγελματική ζωή στον βαθμό που συμπεριλαμβάνει τις σχέσεις του ατόμου με ανοιχτό καταρχήν κύκλο προσώπων ή αποσκοπεί να επηρεάσει τα “κοινά” ή “δημόσια πράγματα”, ενώ, ιδιωτική ζωή, αντιθέτως, είναι εκείνη που περιορίζεται στο ίδιο το άτομο, την οικογένεια και τον στενό κύκλο των φίλων και γνωστών του, καθώς και στις ερωτικές του δραστηριότητες και σχέσεις. Η θέση αυτή αντανακλά μια εξ αντιδιαστολής νοηματοδότηση της ιδιωτικής ζωής, ενώ, συνοψίζεται εν ολίγοις στο συμπέρασμα ότι ιδιωτικός βίος είναι ο βίος που δεν είναι δημόσιος.

Η νεωτερική, ωστόσο, πρόσληψη της έννοιας της ιδιωτικότητας εισάγει την οπτική της *συνθετικής αντίθεσης*¹⁴ μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού βίου, των τελευταίων

¹³ Βλ. σχετικά Ρόκα (1999, σελ. 217) «Εκμετάλλευση και προστασία της διαφημιστικής αξίας», Η διαφήμιση και οι κώδικες δεοντολογίας, 8^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ελλήνων Εμπορικόλογων. Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας, όπου και αναφέρεται ότι: «Στο αγγλοσαξονικό δίκαιο γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ “right of privacy” και “right of publicity”, το οποίο είναι εμπορικοποιημένο δικαίωμα της προσωπικότητας και ελεύθερα μεταβιβάσιμο. Το δημιούργημα αυτό επιτρέπει την παραχώρηση της εκμετάλλευσης των δικαιωμάτων αυτών σε τρίτους. Κατά τη διατύπωση του γερμανικού ακυρωτικού (BGHZ 81,75) από τη συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας συνάγεται ότι κάθε άτομο έχει την εξουσία της πνευματικής και οικονομικής αυτοδιάθεσης των επί μέρους δικαιωμάτων που απορρέουν από το γενικό δικαίωμα της προσωπικότητας. Οι “personality merchandising” συμβάσεις είναι έγκυρες στο πλαίσιο που δεν θίγεται η προσωπική φύση του δικαιώματος της προσωπικότητας». Βλ. επίσης Μπαντή-Μαρκούτη Β. (2012, σελ. 54), Η σχέση προσωπικών δεδομένων και πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

¹⁴ Βλ. την ανάλυση της Ακριβοπούλου Χ. (2012, σελ. 115). Επίσης, βλ. σχετικά Regan Priscilla (1995), *Legislating Privacy: Technology, Social Values and Public Policy*, University of North Carolina Press, να υποστηρίζει ότι «η αντίθεση μεταξύ αυτών των δύο πόλων φαίνεται να αποτελεί μια

τελούντων σε ένα είδος διαλεκτικής σχέσης. Αναλυτικότερα, υποστηρίζεται ότι η απόλυτη διχοτόμηση των δύο εννοιών, παρότι αναγκαία σε αρχικό επίπεδο, δεν παρίσταται ικανή να παρακολουθήσει τις κοινωνικές και τεχνολογικές εξελίξεις, που, μοιραία, καθιστούν την ιδιωτική ζωή περισσότερο εξωστρεφή από ποτέ. Προς τούτο δε και προτείνεται (Ακριβοπούλου, 2012, σελ. 114-115) η σχετικοποίηση της απόλυτης διάκρισης των δύο εννοιών. Η διασύνδεση του ιδιωτικού βίου με τον εξωτερικό κόσμο επιτυγχάνεται διαμέσω του θεωρητικού οχήματος της «οικειότητας», νοούμενης υπό διττό σημειολογικό φορτίο.

Στο ίδιο πλαίσιο, η ίδια ακαδημαϊκός (Ακριβοπούλου, 2012) υποστηρίζει ότι η *ιδιωτικότητα* αναπτύσσει τη δυναμική της υπό την έννοια της *οικειότητας του εαυτού* εγκολπώνοντας συνθήκες *ηθικής αυτονομίας* και ελευθερίας του ατόμου, και *προστατεύοντας τη δυνατότά του να διαμορφώνει ελεύθερα τον τρόπο ζωής του*, ανεπηρέαστο από την επιρροή του κρατικού πατερναλισμού· κατά την εξέλιξη της συλλογιστικής της, διατυπώνει τη σκέψη ότι η ιδιωτικότητα «στον πυρήνα της θωρακίζει μια σειρά από ηθικές επιλογές του υποκειμένου, που συνδέονται με τη σεξουαλικότητά του, την ερωτική και οικογενειακή του ζωή και την ανάπτυξη της διαφορετικότητάς του». Η οικειότητα, ωστόσο, αποκτά και κοινωνική έκφανση, καθώς εναπόκειται στο άτομο να επικοινωνήσει κατ' επιλογήν τη διαφορετικότητά του στον κύκλο των κοινωνικών συναναστροφών του, δημιουργώντας μια *κοινότητα οικειότητας*¹⁵. συνακόλουθα, εγγυάται ακόμη και τον τρόπο με τον οποίο το πρόσωπο εκφράζει την αυτονομία του στον κοινωνικό (*κοινωνική ιδιωτικότητα*) και στον δημόσιο χώρο (*δημόσια ιδιωτικότητα*). Η πρόσληψη της ιδιωτικότητας υπό την παραπάνω οπτική αποτυπώνεται γλαφυρά και στη νομολογία του ΕΔΔΑ, σύμφωνα με το οποίο: “...it would be too restrictive to limit the notion to an “inner circle” in which the individual may live his own personal life as he chooses and to exclude therefore entirely the outside world not encompassed within that circle. Respect for private life must also comprise to a certain degree the right to establish and develop relationships with other human beings”¹⁶.

υπεραπλούστευση, γιατί αγνοεί τη δυναμική πολυπλοκότητα ανάμεσα στις δημόσιες και ιδιωτικές σχέσεις» (σε ελεύθερη δική μας μετάφραση), σελ.217.

¹⁵ Ο όρος «κοινότητα οικειότητας» απαντά στην Ακριβοπούλου Χ. (2012), σελ. 65.

¹⁶ Βλ. Raab, Charles D., *Privacy as a Security Value* (2013), Jon Bing: En Hyllest A Tribute, 2014, ISBN: 9788205468504, σελ. 41, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3057433>.

Κατά συνέπεια, η παραπάνω θεώρηση προλειαίνει το έδαφος για την επέκταση της συζήτησης στον «πολιτικό» ή «φυσικό» χαρακτήρα της ιδιωτικότητας ως δικαιώματος. Ειδικότερα, η λειτουργία της ιδιωτικότητας ως δικαιώματος διεκδίκησης της ηθικής αυτονομίας του προσώπου εντός του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου, αλλά και ως προϊόντος δυναμικής διαδικασίας απηχεί τον ορισμό του «πολιτικού» δικαιώματος χρωματίζοντας, αντίστοιχα, τη φύση της¹⁷. Αντιστρόφως, ο χαρακτηρισμός της ιδιωτικότητας ως «πολιτικού» δικαιώματος επιβεβαιώνει ότι το κανονιστικό της πεδίο εκτείνεται και πέραν της στενώς νοούμενης ιδιωτικής σφαίρας του προσώπου· σε βαθύτερη ανάλυση, η σύλληψη της ιδιωτικότητας ως «πολιτικού» δικαιώματος, δηλαδή ως δικαιώματος που γεννάται μέσα από τη διεκδίκησή του στο κοινωνικό πλαίσιο, υπογραμμίζει την ελαστικότητα του περιεχομένου της¹⁸. Για τον a priori προσδιορισμό του εύρους της ιδιωτικότητας το ΕΔΔΑ έχει, χαρακτηριστικά, αποφανθεί ότι το σύνολο των περιπτώσεων που περικλείονται στο προστατευτικό της

¹⁷ Σύμφωνα με την Ακριβοπούλου (2012), ως «πολιτικά» νοούνται τα δικαιώματα που δεν είναι αυθύπαρκτα και εγγενή της ανθρώπινης φύσης. Αντιθέτως, προκύπτουν μέσα από την αλληλεπίδραση της κοινωνικής μεταβολής με το δίκαιο και μέσα από το διάλογο και τις διεκδικήσεις των εκάστοτε ιστορικών υποκειμένων. Δοκιμάζοντας τη δυνατότητα υπαγωγής της ιδιωτικότητας στην κατηγορία των πολιτικών δικαιωμάτων οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η ιδιωτικότητα εμφανίζει πολιτική υφή, καθώς «εξαιτίας του δυναμικού και εξελικτικού της χαρακτήρα καθίσταται αντικείμενο διαρκούς διαπραγμάτευσης». Κατά συνέπεια, το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και τα συγγενικά με την ιδιωτική σφαίρα δικαιώματα δεν είναι δεδομένα, δεν τελούν, δηλαδή, σε ένα status αυθυπαρξίας, αλλά διαπλάθονται μέσα από τη διαδικασία ενός διαρκούς κοινωνικο-πολιτικού διαλόγου. Αντιθέτως, η κρατούσα άποψη, που αντιλαμβάνεται την ιδιωτικότητα μέσα από το πρίσμα της απόλυτης αντίθεσης, ερείδεται στην άποψη ότι πρόκειται για «φυσικό» δικαίωμα, δηλαδή, «σύμφυτο με την εξυπηρέτηση του ατομισμού και της δυνατότητας του προσώπου να διαμορφώνει τις επιλογές του με μόνο άξονα το ατομικό του συμφέρον», σελ. 44-45.

Η πρακτική, καθ' ημάς, αξία των δύο απόψεων, της κλασικής και νεωτερικής, συναρτάται με την προβληματική του απαλλοτριωτού ή μη του δικαιώματος· η «φιλελεύθερη» άποψη, που τάσσεται υπέρ του φυσικού χαρακτήρα της ιδιωτικότητας ευαγγελίζεται τον απόλυτη και *ιδιοκτησιακή* σχέση του προσώπου με την ιδιωτικότητά του κατά τρόπο, όμως, που θέτει την ιδιωτικότητα και τα συγγενή προς αυτήν προσωπικά δεδομένα εκτός συναλλαγής, ως αποτυπώνοντα πληροφορίες για τη στενή ατομική σφαίρα του προσώπου. Το ζήτημα θα απασχολήσει την παρούσα μελέτη σε επόμενη θεματική, όπου και θα καταστεί αντικείμενο έρευνας η κατάφαση ή μη του ιδιοκτησιακού χαρακτήρα του δικαιώματος επί του αγαθού των προσωπικών δεδομένων, ως συναλλακτικού μεγέθους· βασικό μας επιχείρημα αποτελεί η σκέψη ότι η ιδιωτικότητα αποτελεί δικαίωμα που γεννάται σε ένα περιβάλλον διεκδίκησης και διαπλάθεται μέσα από κοινωνικούς συμβιβασμούς, εξ ου και η απόδοση της κρατούσας κατάστασης με τον διεθνή όρο «privacy trade-offs», δηλαδή «συμβιβασμοί σχετικά με την ιδιωτικότητα».

¹⁸ Βλ. Ακριβοπούλου (2012), σύμφωνα με την οποία «το κανονιστικό φορτίο της ιδιωτικότητας δεν προσδιορίζεται περιγραφικά αλλά μόνο μέσα από την κανονιστική διεκδίκηση και σύγκρουση του δικαιώματος με άλλους προστατευόμενους δικαίκα σκοπούς, δικαιώματα ή αγαθά», σελ. 48.

πεδίο δεν επιδέχεται εξαντλητικής απαρίθμησης λόγω, ακριβώς, του δυναμικού του περιεχομένου¹⁹.

Η μέχρι στιγμής ανάλυση, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ιδιωτικότητα εμφανίζει τον ιδιάζοντα συνδυασμό δύο χαρακτηριστικών: είναι αυθύπαρκτο (πολιτικό) δικαίωμα και, ταυτοχρόνως, «συνθήκη» για τη διαμόρφωση και υπεράσπιση της ατομικότητας του προσώπου (Ακριβοπούλου, 2012). Η σχέση μεταξύ των δύο εμφανίζεται ως αμφίδρομη και αλληλοτροφοδοτική· η δε πρόσθετη αντίληψη της ιδιωτικότητας και ως «συνθήκης» την ανάγει σε πτυχή της ευρύτερης προσωπικής σφαίρας του ατόμου, και, κατ' αυτόν τον τρόπο, χαράσσει τα όρια μεταξύ ιδιωτικής και προσωπικής σφαίρας.

1.2. Η ιδιωτικότητα και συγγενή δικαιώματα: η διασφάλιση συνθηκών αυτονομίας και αυτοκαθορισμού του προσώπου

Η πρακτική διάσταση της δικαιικής αξίας της ιδιωτικότητας και των εφάμιλλων δικαιωμάτων, όπως ο οικογενειακός βίος, το οικιακό άσυλο, η ελευθερία της επικοινωνίας και η προστασία της προσωπικότητας συνίσταται στην ανάδυση του κοινού σκοπού που υπηρετούν: την παροχή εχεγγύων προς τον σκοπό της διασφάλισης συνθηκών για την απόλαυση της αυτονομίας του προσώπου και της διαδικασίας αυτοκαθορισμού του προσώπου. Η ανάλυση, που ακολουθεί, βασίζεται στην ερμηνεία των συγγενικών δικαιωμάτων ανά ζεύγη, στα οποία μετέχει ως σταθερά το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή.

Η προσέγγιση της ιδιωτικότητας ως ομπρέλας της ηθικής αυτονομίας του προσώπου αλλά και του αυτοκαθορισμού του έναντι κάθε πατερναλιστικής κρατικής παρέμβασης επιδρά καταλυτικά στη σύλληψη της σχέσης του ιδιωτικού και οικογενειακού βίου κατά το εξής: η οικογενειακή ζωή αποτελεί, πράγματι, μια βασική έκφανση της ηθικής ελευθερίας και του αυτοκαθορισμού του προσώπου, αναπαρασιτώμενη σχηματικά ως ομόκεντρος κύκλος της ιδιωτικότητας. Χαρακτηριστικά, έχει σημειωθεί ότι «η σύζευξη μεταξύ ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής επιδρά στο περιεχόμενο της τελευταίας, αποηθικοποιώντας και

¹⁹ Ibid, σελ. 303, υποσημ. 28, όπου και παρατίθεται χαρακτηριστικά η διατύπωση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Marper & S. v. Ηνωμένου Βασιλείου*: «...Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η έννοια “ιδιωτική ζωή” συνιστά έναν ευρύ όρο, μη δεκτικό σε έναν εξαντλητικό ορισμό. Καλύπτει την ψυχική και ψυχολογική ακεραιότητα ενός ατόμου. Για τον λόγο αυτό μπορεί να συμπεριλάβει πολλαπλές πτυχές της ψυχικής και κοινωνικής ταυτότητας...».

απελευθερώνοντας το νόημά της από το νομικό πλαίσιο του γάμου. Στο πλαίσιο αυτό, ο όρος «οικογενειακή ζωή» περιλαμβάνει κάθε είδους de facto μορφές συμβίωσης ή οικογένειας, ακόμη κι αν αυτές είναι νέες, καινοτόμες ή διαφορετικές»²⁰. Συνεπώς, η διαμόρφωση των ηθικών επιλογών του ατόμου κατά την αποκλειστική και ανεπηρέαστη βούλησή του επηρεάζει και τη διαμόρφωση του οικογενειακού του βίου, ο οποίος, όμως, εμπεριέχεται στο συνολικότερο πεδίο της ιδιωτικής δράσης του υποκειμένου.

Ομοίως, ο συσχετισμός της ιδιωτικότητας με το οικιακό άσυλο αναδεικνύει την ιδιωτικότητα ως ευρύτερο δικαίωμα· πράγματι, το άσυλο της κατοικίας δύναται να συνεισφέρει εννοιολογικά μόνο στην χωρική κατανόηση της ιδιωτικότητας, αποτελώντας τη φυσική προϋπόθεση της απόλαυσης μιας σειράς δικαιωμάτων²¹. Αντίθετα, η μετεξέλιξη της αντίληψης για την ιδιωτικότητα, επιτάσσει την πρόσληψή της ως μη κυριολεκτικά χωρικής έννοιας, αλλά ως «σφαίρας», «ζώνης» ή «επικράτειας του εαυτού²²», αποδίδοντας ευκρινώς τη διαφοροποίησή της από τα στενά όρια του ασύλου.

Αντιστοίχως, και η ελευθερία της επικοινωνίας γεννάται μεν εντός των πλαισίων της περίκλειστης, εντός οικίας, ιδιωτικής ζωής του προσώπου, ωστόσο, διεκδικεί τον ζωτικό της χώρο και εκτός των στενών χωροταξικών ορίων της κατοικίας· σύμφωνα με τον Δαγτόγλου (2012, σελ. 293) ακριβώς επειδή ο ιδιωτικός βίος του ανθρώπου περιλαμβάνει και τις ιδιωτικές σχέσεις με τους συνανθρώπους του, η ανάγκη προστασίας της ιδιωτικής σφαίρας καθ' όλη τη διάρκεια της μετάβασης των μηνυμάτων αυτών από κατοικία σε κατοικία καθίσταται περισσότερο από εμφανής.

²⁰ Βλ. Ακριβοπούλου Χ., Άρθρο 9, σε Σπυρόπουλο Φ, Κοντιάδη Χ, Ανθόπουλο Χ., Γεραπετρίτη Γ. (Επιμ.), (2017) *Το Σύνταγμα: Κατ' άρθρον* ερμηνεία, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σελ. 206· βλ. επίσης Solove D. (2002), *Conceptualizing Privacy*, *California Law Review*, Vol. 90, όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι « Η συρρίκνωση του μεγέθους της οικογένειας (...), η αλλαγή της φύσης του θεσμού της οικογένειας και η μεταλλασσόμενη «αρχιτεκτονική» της «οικίας» (...) καθώς και μια σειρά από άλλες τροποποιήσεις στην ποιότητα και την φύση της ζωής έχουν επιφέρει βαθύτατη τομή στην αντίληψη του τι συνεπάγεται η ιδιωτικότητα (σε ελεύθερη δική μας μετάφραση), σελ. 1141, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=313103>.

²¹ Ibid Ακριβοπούλου, σύμφωνα με την οποία, «η αξία του δικαιώματος στο άσυλο της κατοικίας έγκειται στην ικανότητά του να παρέχει στο άτομο αρνητική, αμυντική προστασία από κάθε εισβολή ή παρέμβαση στον ιδιωτικό του χώρο, επιτρέποντάς του να απολαμβάνει την προσωπική του ελευθερία, την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του (άρθ. 5 παρ. 1 Σ), την ιδιωτική και οικογενειακή του ζωή (άρθ. 9 παρ. 1 Σ) αλλά και την ελευθερία της επικοινωνίας του (άρθ. 19 παρ. 1 Σ)», σελ. 200.

²² Ο όρος απαντά στην Ακριβοπούλου (2012), *Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή*. Από τη γένεση, στη σύγχρονη διαμόρφωση και προστασία του, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα σελ. 111.

Συνεπώς, η ελευθερία της επικοινωνίας αποτελεί έκφανση της ιδιωτικότητας του προσώπου κατά την ανάπτυξη της οικειότητάς του υπό την εξωστρεφή της μορφή και, ειδικότερα, στο πλαίσιο της *κοινωνικής ιδιωτικότητας*.

Η τελευταία δυναμική συσχέτιση, που απομένει να επιχειρηθεί για την εννοιολογική και κανονιστική αποσαφήνιση της ιδιωτικότητας με συγγενείς της ελευθερίες περιλαμβάνει το ζεύγος ιδιωτικότητα-προσωπικότητα. Το ζήτημα τέμνει εύστοχα η Ακριβοπούλου, σύμφωνα με την οποία «η σχέση μεταξύ ιδιωτικότητας και προσωπικής σφαίρας είναι διπλή και αναλύεται σε δύο χρόνους»²³. Σύμφωνα με αυτή την θεώρηση, η ιδιωτικότητα παρέχει αρχικά το «περιβάλλον» της γένεσης και, ακολούθως, της διαμόρφωσης της προσωπικότητας, δηλαδή *λειτουργεί ως αρχή*, ενώ, σε δεύτερο χρόνο, φαίνεται να μετεξελίσσεται σε *δικαίωμα και συνθήκη προστασίας του προσώπου*. Έτσι, η προσωπικότητα φαίνεται να εκπορεύεται από ένα «οικοσύστημα» ιδιωτικότητας, το οποίο, στη συνέχεια, αναπτύσσει την ιδιότητα του θεματοφύλακα του ίδιου του δημιουργήματός του αναπλαισιώνοντάς το προστατευτικά. Συνοψίζοντας, η αμφίδρομη σχέση ιδιωτικότητας και προσωπικότητας αποδίδεται εύγλωττα με τη φράση του Jeffrey Reiman “the right to privacy (...) protects the individual’s interest in becoming, being and remaining a person”²⁴.

Η διάκριση, ωστόσο, των δύο εννοιών δεν είναι πάντα ευχερής· ζήτημα τίθεται όταν η ιδιωτικότητα του προσώπου εκδηλώνει εξωστρεφή τάση. Το ειδικότερο ερώτημα, που ανακύπτει, συνίσταται στη διαφορά της εξωστρεφούς πτυχής της ιδιωτικότητας από την προσωπικότητα, η οποία, εγγενώς, χαρακτηρίζεται από εξωστρέφεια. Πρόκειται για το φαινόμενο της «γκρίζας ζώνης» μεταξύ των δύο εννοιών, η εμφάνιση του οποίου αποδίδεται στο φαινόμενο του «*ανθρώπινου συνεχούς*²⁵». Μελετώντας αφαιρετικά τις δύο έννοιες παρατηρούμε ότι η ειδοποιός διαφορά τους συνίσταται στην διαφορετική τους αποστολή: η ιδιωτικότητα σκοπεί στην προστασία της αυτονομίας του υποκειμένου και, συνεπώς, στην *αυθεντικότητα της ταυτότητας*

²³ *ibid*, σελ. 283, με τις εκεί παραπομπές.

²⁴ Βλ. Solove D. (2002), *Conceptualizing Privacy*, *California Law Review*, Vol. 90, όπου και παρατίθεται η ρήση του Reiman J., σελ. 1116, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=313103>.

²⁵ Βλ. Ακριβοπούλου (2012), σύμφωνα με την οποία, «η θεωρία του «ανθρώπινου συνεχούς» εντοπίζει εκδηλώσεις του υποκειμένου που, μολονότι εδράζονται στην μυχιότητα και εσωτερικότητα του προσώπου, τελικά εξωτερικεύονται και αποκαλύπτονται στο δημόσιο χώρο, δημιουργώντας μια ιδιότυπη «γκρίζα ζώνη» μεταξύ ιδιωτικότητας και προσωπικότητας», σελ. 288.

αυτού, ενώ, η προσωπικότητα προστατεύει την δυνατότητα εξατομίκευσης του προσώπου²⁶.

1.3. Η ιδιωτικότητα και τα προσωπικά δεδομένα: κατασκευάζοντας το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού

Μετά την προηγηθείσα απόπειρα για τη συνοπτική αποσαφήνιση της ιδιωτικότητας και των συγγενικών της εννοιών, στο σημείο αυτό, εύλογα, ανακύπτει το ερώτημα της ειδικότερης σχέσης των προσωπικών δεδομένων με την ιδιωτικότητα του υποκειμένου. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό εντοπίζεται με το γνωστό μας κριτήριο του επιδιωκόμενου σκοπού· εξετάζοντας, λοιπόν, κανείς την λειτουργική αποστολή των δύο δικαιωμάτων οδηγείται σε μια πρώτη διαπίστωση: η ιδιωτικότητα σκοπεί στη διασφάλιση της αυτονομίας του προσώπου για τη διαμόρφωση των εξατομικευμένων ηθικών επιλογών του, ενώ, αντιστοίχως, τα προσωπικά δεδομένα διαφυλάττουν το «δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού²⁷». Συνεπώς, η ίδια η εννοιολογική συγγένεια των όρων «αυτονομία» και «αυτοκαθορισμός» αφενός αποτελεί ένδειξη για την διαπίστωση της κανονιστικής εγγύτητας των δύο δικαιωμάτων αφετέρου υποδεικνύει ότι τα δύο δικαιώματα τελούν σε ένα *continuum*, και άρα είναι διακριτά, κατά το εξής: η *αυθεντικότητα του προσώπου*, στην οποία αποβλέπει η ιδιωτικότητα μέσω της εξασφάλισης των συνθηκών για ελεύθερες και ανεπηρέαστες επιλογές²⁸, «αποτυπώνεται» σε επιμέρους δεδομένα, τον έλεγχο των οποίων, νατουραλιστικά, δικαιούται να ασκεί το πρόσωπο στο οποίο και αφορούν²⁹. Με άλλα λόγια, τα

²⁶ Ibid σ. 288-289, σύμφωνα με την οποία, η διάκριση των δυο εννοιών μπορεί να γίνει με περισσότερες εγγυήσεις δικαιοσύνης στο πλαίσιο μιας in concreto δικαστηριακής κρίσης.

²⁷ Ο όρος εισήχθη για πρώτη φορά με την απόφαση του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου της 15^{ης} Δεκεμβρίου του 1983 (Bundesverfassungsgericht) BVerGE 65, σελ. 1 = NJW 1984, βλ. Rouvroy A., Pouillet Y. (2009), The Right to Informational Self-Determination and the Value of Self-Development: Reassessing the Importance of Privacy for Democracy. In: Gutwirth S., Pouillet Y., De Hert P., de Terwangne C., Nouwt S. (eds) Reinventing Data Protection?. Springer, Dordrecht, σελ. 45-76· βλ. επίσης Solove D. (2002), Conceptualizing Privacy. California Law Review, Vol. 90, ο οποίος αποκλείει την μυστικότητα ως εννοιολογικό στοιχείο της ιδιωτικότητας και εισάγει την παράμετρο της παραχώρησης πρόσβασης· παρατίθεται αυτολεξεί το απόσπασμα “privacy can be understood as an expectation in a certain degree of accessibility of information”, σελ. 1152. Για το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού βλ. επίσης Ιγγλεζάκη Ι.Δ. (2004) *Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σελ. 51-55.

²⁸ Βλ. Solove (2002, σελ. 1116), όπου παραθέτει τη ρήση του φιλόσοφου Stanley Benn, σύμφωνα με τον οποίο η σημασία της ελευθερίας επιλογής είναι καθοριστική για το σεβασμό της προσωπικότητας· χαρακτηριστικά του αποδίδεται η φράση ότι “privacy is about respect for personhood defined in terms of the individual’s capacity to choose”.

²⁹ Προς επίρρωση της θέσης για το ιδιαίτερο έννομο συμφέρον των υποκειμένων να ασκούν τα ίδια έλεγχο επί των προσωπικών τους δεδομένων, βλ. Ιγγλεζάκη (2004), σύμφωνα με τον οποίο το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού δεν αποτελεί απόλυτο δικαίωμα, αλλά «δικαίωμα

προσωπικά δεδομένα αποτελούν ένα άυλο φορέα «καταγραφής» πληροφοριών για την ιδιωτική σφαίρα του προσώπου.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων «έπεται» χρονικά του δικαιώματος της ιδιωτικότητας, για τον ευνόητο λόγο ότι για να αποκτήσει η πληροφορία περιεχόμενο άξιο έννομης προστασίας, δηλαδή για να αναχθεί σε προσωπικό δεδομένο, πρέπει, πρωτίστως, να έχει εγκαθιδρυθεί το «περιβάλλον δημιουργίας της»³⁰. με άλλα λόγια, θα πρέπει να καταφάσκονται συνθήκες ιδιωτικότητας, που να εξασφαλίζουν την *ηθική ελευθερία επιλογής* του προσώπου. Ωστόσο, σε αυτήν την απόλυτη χρονική στιγμή μπορούμε να φανταστούμε την «παραγωγή» μόνο των «πρώτων» προσωπικών δεδομένων ενός υποκειμένου· πράγματι, καθ' όλη τη διάρκεια της απόλαυσης της ιδιωτικότητας κάποιου, παρατηρούμε ότι η αρχικά μονόδρομη σχέση μεταξύ των δυο δικαιωμάτων μετεξελίσσεται σε αμφίδρομη. Έτσι, ο δυναμικός χαρακτήρας της ιδιωτικότητας διέπει τόσο τη δημιουργία όσο και την περαιτέρω πορεία των ήδη δημιουργηθέντων δεδομένων του ατόμου, παρουσιάζοντας διαρκώς εκφάνσεις, οι οποίες αποτελούν εν δυνάμει περιεχόμενο «νέων» προσωπικών δεδομένων του ατόμου, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε τα δύο δικαιώματα να τελούν σε ένα αέναο αλληλοτροφοδοτικό status. Η αλληλεξάρτηση αυτή αποτελεί την δεύτερη διαπίστωση, η οποία καθίσταται εμφανής εάν αναλογιστούμε την περίπτωση απουσίας ελέγχου του υποκειμένου επί των δεδομένων του: η ανέλεγκτη ροή των δεδομένων ενός προσώπου δύναται να καταρρίψει την *αυτονομία* και το ανεπηρέαστο των ηθικών επιλογών του προσώπου³¹.

1.4. Τα προσωπικά δεδομένα και το ειδικότερο περιεχόμενό τους: η εξατομίκευση της ταυτότητας του προσώπου

Η ανάλυση που προηγήθηκε υπογραμμίζει ότι το περιεχόμενο των προσωπικών δεδομένων αντανακλά πτυχές της ιδιωτικής ζωής του προσώπου· ωστόσο, η ιδιωτική σφαίρα του ατόμου δεν εξαντλεί το φάσμα των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

που λειτουργεί ανασχετικά στην τάση μετατροπής του ατόμου σε απλό πληροφοριακό αντικείμενο», σελ. 54, όπου και λοιπές παραπομπές.

³⁰ Αυτονόητο θεωρούμε ότι η προστασία της ιδιωτικότητας τελεί πάντα υπό την αίρεση της επίτευξης σκοπών, που δεν αντιτίθενται στην έννομη τάξη.

³¹ Η απώλεια της αυτονομίας του προσώπου συνδέεται άμεσα με τις μεθόδους της «κατάρτισης προφίλ των υποκειμένων» (profiling), που στην ουσία αποστερούν από το υποκείμενο την αυτονομία του και τον αναγκάζουν, πολλές φορές να υποκύψει σε κομφορμιστικές τάσεις ενώ άλλοτε μπορεί να πέσει θύμα διακριτικής μεταχείρισης, όπως στην περίπτωση του «price discrimination».

Εκκινώντας από τη σκέψη ότι τα προσωπικά δεδομένα δεν ενσωματώνουν πληροφορίες μόνο για την *αυθεντικότητα* του υποκειμένου, αλλά, αποτυπώνουν, περαιτέρω, και στοιχεία για την *εξατομίκευση της ταυτότητας* αυτού, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι μέρος του περιεχομένου των προσωπικών δεδομένων αποτελούν και οι πληροφορίες για την προσωπική σφαίρα του υποκειμένου. Αναλυτικότερα, ενώ τα προσωπικά δεδομένα εξ ορισμού λειτουργούν «ταυτοποιητικά» για το υποκείμενο στο οποίο αναφέρονται, αυτό που υπογραμμίζεται, εν προκειμένω, είναι διάφορο της απλής ταυτοποίησης. Σχηματικά θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι η γενική λειτουργία των προσωπικών δεδομένων είναι η ταυτοποίηση του προσώπου, ενώ οι επιμέρους λειτουργίες τους διακρίνονται βάσει του ειδικότερου περιεχομένου τους και συνίστανται σε αποτύπωση πληροφοριών για την αυθεντικότητα και την ατομικότητα του προσώπου αντίστοιχα.

Ειδικότερα, μελετώντας την εσωτερική διάκριση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε «απλά» και «ευαίσθητα» μπορούμε να εντοπίσουμε και στις δύο κατηγορίες την αποτύπωση πληροφοριών τόσο για την ιδιωτική όσο και την προσωπική σφαίρα. Χωρίς να αποτελεί φιλοδοξία και αντικείμενο της παρούσας να αντιστοιχίσει τις διακρίσεις της ιδιωτικότητας και της προσωπικότητας με την ειδικότερη διάκριση των δεδομένων σε «απλά» και «ευαίσθητα», κατά τρόπο περιπτωσιολογικό³², η εδώ εισαγόμενη συλλογιστική επιχειρεί να αναδείξει τη φύση του περιεχομένου των προσωπικών δεδομένων αξιοποιώντας τον ίδιο τον Κανονισμό. Για παράδειγμα, υπάρχουν δεδομένα που «ενσαρκώνουν» ευαίσθητες πληροφορίες της ιδιωτικής σφαίρας του προσώπου, όπως αυτές που σχετίζονται με τη θρησκευτική συνείδηση, και απολαμβάνουν αυξημένης προστασίας, σύμφωνα με το άρθρο 9 του ΓΚΠΔ· στο ίδιο, όμως, άρθρο περιλαμβάνονται και δεδομένα, που αποτυπώνουν πληροφορίες σχετιζόμενες με την προσωπικότητα, όπως η συμμετοχή σε συνδικαλιστική οργάνωση. Ομοίως, δεδομένα που δεν αντιμετωπίζονται από τον Γενικό Κανονισμό ως ευαίσθητα, προστατεύονται ως «απλά» και ενσωματώνουν, συνήθως, πληροφορίες της προσωπικής σφαίρας του υποκειμένου χωρίς να αποκλείεται να ανήκουν εδώ και τα δεδομένα της *εξωστρεφούς ιδιωτικότητας* του

³² Εξάλλου, η κατηγοριοποίηση των δεδομένων σε «απλά» και «ευαίσθητα» δεν συμβαδίζει πάντα με το ευαίσθητο περιεχόμενο της πληροφορίας που ενσαρκώνουν, αλλά συναρτάται ενίοτε και από δικαιολογικές σταθμίσεις, βλ. σχετικά Ιγγλεζάκη (2004), όπου χαρακτηριστικά εξηγείται η εξαίρεση των δεδομένων, που αφορούν στην οικονομική κατάσταση από τον κατάλογο των ευαίσθητων δεδομένων, υπό το πρίσμα της προϊσχύουσας Οδηγίας, σελ. 94.

υποκειμένου, η οποία, συχνά, όπως είδαμε στην ανάλυση της Ακριβοπούλου (2012), περιπλέκεται με την έννοια της προσωπικότητας.

Συνοψίζοντας, η συνδυαστική ερμηνεία των άρθρων 4 παρ. 1 και 9 του ΓΚΠΔ οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων *στέκεται* μεταξύ των δικαιωμάτων στην προσωπικότητα και στην ιδιωτικότητα³³. «εκπορεύεται», δηλαδή, αρχικώς από παραδοσιακά δικαιώματα, έλκοντας από αυτά την ηθική και κανονιστική του θεμελίωση, ενώ, ταυτοχρόνως, αναπτύσσει και έναν εγγυητικό ρόλο αποτελώντας κατά την Ακριβοπούλου (2011) «μια δεύτερη και πιο εξειδικευμένη γραμμή άμυνας έναντι των προσβολών που η σύγχρονη χρήση της τεχνολογίας εγκυμονεί».³⁴

2. Αιτιολογικό υπόβαθρο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων: η συζήτηση γύρω από τον προσωπικό ή περιουσιακό χαρακτήρα του δικαιώματος

2.1 Προσωπική θεώρηση του δικαιώματος ως βασισμένο στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια («personal-dignity right) vs. περιουσιακής θεώρησης («property right based approach»)

Οι εκ διαμέτρου αντίθετες θεωρήσεις για την προσωπική ή περιουσιακή φύση του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων ερείδονται στη διαφορετική πρόσληψη της ιδιωτικότητας ανάμεσα στις δυο πλευρές του Ατλαντικού· έτσι, στην Ευρώπη κρατεί η άποψη ότι η ιδιωτικότητα αποτελεί θεματοφύλακα της *ανθρώπινης αξιοπρέπειας* και, συνεπώς, είναι αναπαλλοτρίωτη, ενώ στην Αμερική η ιδιωτικότητα ερμηνεύεται πάντα υπό το φως της *ελευθερίας*, οπτική που καταλείπει μεγάλο εύρος εφαρμογής στην αρχή της συμβατικής ελευθερίας³⁵. Η ευρωπαϊκή

³³ Βλ. Ακριβοπούλου Χ., (2011) «Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσα από το φακό του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή», Θεωρία και πράξη διοικητικού δικαίου, σελ. 679-691.

³⁴ Βλ. σχετικά και τη διατύπωση της Yvonne McDermott (2017), *Conceptualizing the right to data protection in an era of Big Data, Big Data & Society*, σύμφωνα με την οποία «(...) η δημιουργία του δικαιώματος μπορεί να εντοπιστεί σε πολυάριθμες διακριτές αξίες, που ενυπήρχαν στην περίοδο προ της δημιουργίας νομικού προστατευτικού πλαισίου για τα προσωπικά δεδομένα, ιδίως στην ιδιωτικότητα, την αυτονομία, τη διαφάνεια και τη μη δυσμενή διακριτική μεταχείριση» (σε ελεύθερη δική μας μετάφραση), σελ. 2, διαθέσιμο στο url: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053951716686994>.

³⁵ Βλ. Τάσσης Σ. (2013), Η ιδιωτικότητα ως πεδίο εμπορικής διαμάχης ΕΕ και ΗΠΑ, ΔίΜΕΕ, 1/2013, σελ. 48· βλ. επίσης Pendergast T. (2018), “The Next Cold War Is Here, and It's All About Data. The General Data Protection Regulation coming to Europe this spring emphasizes how different societies value personal data and privacy”, όπου αναφέρεται ότι στην Αμερική παρατηρείται μια τάση υιοθέτησης υψηλότερων προδιαγραφών για την προστασία των προσωπικών δεδομένων· χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πρόγραμμα «Privacy Shield», που ενισχύει τις αμερικάνικες εταιρείες να πιστοποιούν ότι οι πρακτικές που υιοθετούν για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πληρούν τα κριτήρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης (αν και αυτό το πρόγραμμα

νοοτροπία αποτυπώνεται και σε επίπεδο χάραξης νομοθετικής πολιτικής, καθώς όπως υποστηρίζει συναφώς ο Τάσσης Σ. (2013), η *Ευρώπη βλέπει στο διαδίκτυο -την σύγχρονη απειλή της τεχνολογίας για την ιδιωτικότητα- τη φυσιολογική συνέχεια μιας μακράς παράδοσης στην προστασία των δικαιωμάτων της ιδιωτικότητας*: ταυτόχρονα, θεωρεί αυτονόητο να δημιουργεί *ex ante* αυστηρούς κανόνες, αφήνοντας λίγο μόνο χώρο στην αυτορρυθμιστική ευχέρεια των επιχειρήσεων. Η οπτική των ευρωπαϊκών νομοθετημάτων αντανακλά, ειδικότερα, θέσεις της “dignity approach”, σύμφωνα με την οποία η ιερότητα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας είναι ασύμβατη με την πώληση των προσωπικών δεδομένων σε μια αγορά· η ιδιωτικότητα δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως υπηρεσία διότι αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Κατά συνέπεια, η ιδιαίτερη αξία της, δεν της επιτρέπει να καταστεί αντικείμενο απαλλοτριώσεως, διότι η λειτουργική αποστολή της συνίσταται στη διασφάλιση ενός ελάχιστου ορίου σεβασμού της ανθρώπινης ύπαρξης και ανάπτυξης σε ένα περιβάλλον οικειότητας.

Επικουρικό επιχείρημα της ανθρωποκεντρικής θεώρησης («human right approach») περί του αναπαλλοτριώτου των προσωπικών δεδομένων είναι η σκέψη ότι ο νόμος παρεμβαίνει ρυθμιστικά για να προστατεύσει ένα ευάλωτο δικαίωμα που αφορά την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και προσωπικότητα· ειδικότερα, οι υποστηρικτές της άποψης αυτής διατείνονται ότι η ίδια η φύση των προσωπικών δεδομένων είναι αυτή που δικαιολογεί και τη σχετική ρυθμιστική νομοθετική πρωτοβουλία, η οποία δεν παρατηρείται, αντιστοίχως, σε περιπτώσεις μη αμφιλεγόμενων συναλλακτικών αγαθών, καθότι αυτά υπόκεινται στους κανόνες του αυτορρυθμιζόμενου περιβάλλοντος της αγοράς, όπου και διοχετεύονται φυσιοκρατικά.

αμφισβητείται από τους ευρωπαίους δογματικούς οπαδούς της ιδιωτικότητας ιδωμένης υπό το παραδοσιακό ευρωπαϊκό πρίσμα).

Στο ίδιο άρθρο αναφέρονται και άλλα δείγματα σύγκλισης των δύο ηπείρων, που αρούνται από την απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου για την υπόθεση Microsoft, και ο πρόσφατος κανονισμός της Ν. Υόρκης για την κυβερνοασφάλεια. Έτσι, σύμφωνα πάντα με την ίδια πηγή, ένας μεγάλος όγκος επιχειρήσεων τροποποιούν με μεγάλη προθυμία τις πρακτικές προστασίας των προσωπικών δεδομένων που έχουν υιοθετήσει, ώστε να γίνουν με όποιο κόστος “GDPR compliant”. Αυτή η τάση παρέχει επαρκή απόδειξη για το συμπέρασμα ότι στην Αμερική εκδηλώνεται η επιθυμία για την ενοποίηση των προστατευτικών καθεστώτων μεταξύ Αμερικής και Ε.Ε. Ωστόσο, παρόλη την αυξανόμενη επιρροή της ευρωπαϊκής θέσης στο συγκεκριμένο ζήτημα, συνεχίζουν να παρατηρούνται ισχυρές δυνάμεις που υποστηρίζουν την άποψη όσων θα εμπορευόταν ελεύθερα τα προσωπικά δεδομένα, διαθέσιμο στο url [:https://www.wired.com/story/opinion-new-data-cold-war/](https://www.wired.com/story/opinion-new-data-cold-war/).

Από την άλλη πλευρά, η θέαση του ζητήματος υπό το πρίσμα της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η μονοδιάστατη πρόσληψη του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα, ως «προσωπικού», δεν συνάδει με την *de facto* πώληση των προσωπικών δεδομένων σε αντίστοιχες αγορές (data marketplaces), καθώς παραβλέπει την επίμονη τεχνολογική και οικονομική επιταγή³⁶ περί έννομης αναγνώρισης των προσωπικών δεδομένων ως περιουσιακών στοιχείων (asset)· πρόκειται για τη βασική θέση των οπαδών της περιουσιακής προσέγγισης («property based approach») για τη φύση του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων. Σύμφωνα με την οπτική αυτή, η απόλυτη ερμηνεία του δικαιώματος ως αυστηρά «προσωπικού» παραγνωρίζει τη γεγονοτική εμπορευματοποίηση των προσωπικών δεδομένων, αφήνοντας έκθετο το υποκείμενο σε μια αρρυθμιστη συναλλακτική πρακτική, η οποία φαντάζει ρεαλιστικά αδύνατο να ελεγχθεί πλήρως. Ταυτόχρονα, αποστερεί τα υποκείμενα από την απόλαυση ενδοσυμβατικής προστασίας καταλείποντας σε αυτά ως μόνη επιλογή *ex post* προστασίας την ενάσκηση των αξιώσεων αδικοπρακτικής υφής του άρθρου 82 του ΓΚΠΔ.

Οι παραπάνω κεντρικές θέσεις ενδυναμώνονται με την επίκληση της αρχής της συμβατικής ελευθερίας, ως μέσου ανάπτυξης αρχικά του προσώπου κατ' επέκταση δε και της αγοράς. Συνεπώς, κατά την άποψη που επιχειρεί να εισάγει η παρούσα εργασία, η συνεισφορά της περιουσιακής θεώρησης συνίσταται στο ότι τέμνει τη συζήτηση περί του απαλλοτριωτού ή μη του δικαιώματος εξετάζοντας τη δυνατότητα αρμονικής σύμπλευσης της συμβατικής ελευθερίας, στη θετική αλλά και στην αρνητική έκφανση αυτής, με την αξιοπρέπεια του προσώπου· με άλλα λόγια, η οπτική της περιουσιακής θεώρησης του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων παρίσταται ικανή να επιφέρει πλήγματα στην αξιωματική κρίση περί του αναπαλλοτριώτου των προσωπικών δεδομένων και αναδεικνύει σε συνδυασμό με την προσωποκεντρική θεώρηση τις δύο κεντρικές παραμέτρους πάνω στις οποίες δοκιμάζεται *ad hoc* η νομιμότητα ή το παράνομο μιας σύμβασης «πώλησης» προσωπικών δεδομένων.

Το τελευταίο επιχείρημα της ανθρωποκεντρικής (ή προσωποκεντρικής) θεώρησης, περί της νομοθετικής ρυθμιστικής επέμβασης αποκλειστικά και μόνο σε περιπτώσεις

³⁶ Με τη σκέψη αυτή η γράφουσα επιθυμεί να υπογραμμίσει τον βαθμό που η πραγματικότητα διαμορφώνει το δίκαιο και να τονίσει την αλληλοτροφοδοτική σχέση μεταξύ των δύο.

αναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων, αντικρούεται, σύμφωνα με το δόγμα της περιουσιακής προσέγγισης, με τη σκέψη ότι η ρυθμιστική προστατευτική επέμβαση υπέρ ενός δικαιώματος δεν αποκλείει *a priori* την εμπορική αξιοποίησή του· η ύπαρξη ρυθμιστικών κανόνων δεν συνιστά πάντοτε έναν ενδείκτη αναπαλλοτριώτου του ρυθμιζόμενου και, άρα, προστατευόμενου δικαιώματος (Kang & Buchner 2004).

Στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής, η παρούσα εργασία εκκινεί από το αδιαμφισβήτητο συμπέρασμα ότι ο ΓΚΠΔ, ως ρυθμιστικό νομοθέτημα, περιλαμβάνει ένα σύστημα διατάξεων προς τον σκοπό της προστασίας των προσώπων κατά τη διεξαγωγή της επεξεργασίας των δεδομένων τους· οι αναγκαστικού δικαίου κανόνες, που εισάγει στο σύνολό του ο ΓΚΠΔ, έχουν ως λειτουργική τους αποστολή τη ρύθμιση της επεξεργασίας σε όποια νομιμοποιητική βάση κι αν στηρίζεται. Συνεπώς, αυτοί οι κανόνες θα διέπουν και κάθε περίπτωση «συγκατάθεσης», δηλαδή κάθε εκδήλωσης σχετικής συναλλακτικής πρωτοβουλίας, η οποία και αποτελεί έκφραση της αρχής της ελευθερίας των συμβάσεων.

2.2 Επίμετρο

Η θέση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ως αντικείμενο επεξεργασίας προς το σκοπό της διάχυσης της πληροφορίας και της ελεύθερης ροής αυτής ενέχει τον χαρακτήρα *ακουσίας* (ή ακριβέστερα ανεπίγνωστης) *απαλλοτρίωσης* ενός ιδιότυπου δικαιώματος, με στοιχεία προσωπικού και περιουσιακού χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτό της ακουσίας, παθητικής και ανεπίγνωστης πολλές φορές απαλλοτρίωσης, τα σύγχρονα ευρωπαϊκά νομοθετήματα προβλέπουν τρόπους προστασίας του ατόμου. Ωστόσο, παράλληλη την προληπτική νομοθετική διάθεση, όπως αυτή αποτυπώνεται και στη διατύπωση του τίτλου του Γενικού Κανονισμού, η ουσιαστική μέριμνα για την προστασία των προσωπικών δεδομένων αποδεικνύεται, αντιθέτως, κατασταλτική: τα περισσότερα δικαιώματα του υποκειμένου έναντι του υπεύθυνου επεξεργασίας εκκινούν από την έναρξη της επεξεργασίας. Συνεπώς, το υποκείμενο των δεδομένων φαίνεται να μην έχει εξ αρχής την ελεύθερη επιλογή για την επεξεργασία ή μη των δεδομένων του. Για τον λόγο αυτό, φρονούμε ότι είναι επιτακτική η αναγνώριση ενεργού ρόλου στα υποκείμενα κατά τη διαχείριση των δεδομένων τους, με την υιοθέτηση της ανάστροφης από την κρατούσα παραδοχής, δηλαδή με τη σκέψη ότι τα

συγκατατιθέμενα υποκείμενα πρέπει να έχουν τον πλήρη και *απόλυτο*³⁷ έλεγχο των δεδομένων τους. Στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής ερμηνεύουμε και τη λειτουργική αποστολή του άρθρου 8 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σύμφωνα με το οποίο *κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν*. Αναλυτικότερα, φρονούμε ότι η διάταξη αυτή εισάγει τον κανόνα «εν αμφιβολία υπέρ του υποκειμένου», θεμελιώνοντας ένα γενικότερο καθήκον προστασίας του υποκειμένου., ως εξ ορισμού του «αδύναμου μέρους» στη σύγχρονη ψηφιακή οικονομία.

³⁷ Η χρήση του όρου σε πλάγια υπογράμμιση έχει τεθεί για να διαχωρίσει την περίπτωση της συγκατάθεσης από τις λοιπές νομοποιητικές βάσεις επεξεργασίας. Η ολιστική μελέτη περί του απόλυτου ή σχετικού χαρακτήρα του δικαιώματος έχει οδηγήσει στην άποψη, την οποία και συμεριζόμαστε, ότι το δικαίωμα στα προσωπικά δεδομένα δεν είναι απόλυτο δικαίωμα. Η ειδικότερη θέση μας για τον απόλυτο χαρακτήρα του δικαιώματος προστασίας των προσωπικών δεδομένων αφορά μόνο στις περιπτώσεις της επεξεργασίας δυνάμει συγκατάθεσης, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ.1 ΓΚΠΔ. Πρόκειται για την καθ' ημάς *απόλυτη λειτουργία της συγκατάθεσης*.

Κεφάλαιο 2: Η θέση των προσωπικών δεδομένων στις σύγχρονες *de facto* αγορές προσωπικών δεδομένων (personal data marketplaces)

1. Αποτύπωση μιας εμπειρικής πραγματικότητας: η οικονομική αξία της πληροφορίας. Τα σύνολα δεδομένων (data sets)

Η ιδιαίτερη συνύφανση της ανθρώπινης δραστηριότητας με καινοτόμες τεχνολογικές εξελίξεις όπως η τεχνητή νοημοσύνη, η υπολογιστική νέφος, τα δεδομένα μεγάλης κλίμακας και το διαδίκτυο των πραγμάτων, οδηγεί στην παραγωγή και διάχυση μεγάλου όγκου πληροφορίας. Η πληροφορία, που εξάγεται από τα προσωπικά δεδομένα, αξιοποιείται συχνά ερήμην των υποκειμένων τους, τα οποία άλλοτε είναι παραγωγοί της και άλλοτε καταναλωτές της³⁸. η καλλιέργεια ενός ιδιότυπου οικοσυστήματος προσωπικών δεδομένων, η συνεχής ανατροφοδότηση αυτού και η συνακόλουθη έντονη πληροφοριακή διάχυση σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα λειτουργούν ως ενδείκτες της ιδιαίτερης αξίας των προσωπικών δεδομένων και της εξορυσσόμενης από αυτά πληροφορίας.

Πράγματι, το οικονομικό πρόσημο των δεδομένων, προσωπικών και μη, που τα συνοδεύει σε όλα τα στάδια της δυναμικής διαδρομής τους, καθιστά τα δεδομένα την καύσιμη ύλη της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας. Η αξία των προσωπικών δεδομένων, ειδικότερα, έχει κατά καιρούς αποδοθεί υπό το πρίσμα ποικίλων οικονομικών θεωρήσεων: έτσι, εύστοχα έχει επισημανθεί ότι τα προσωπικά δεδομένα αποτελούν μια νέα μορφή «πετρελαίου», ένα νέο είδος νομίσματος του ψηφιακού κόσμου³⁹ και ότι υπάγονται στην κατηγορία των επενδυτικών αγαθών· ομοίως, έχει

³⁸ Βλ. τη μελέτη των Mortier, Richard and Haddadi, Hamed and Henderson, Tristan and McAuley, Derek and Crowcroft, Jon (2004), με τίτλο “Human-Data Interaction: The Human Face of the Data-Driven Society”, όπου και περιγράφεται η αλληλεπίδραση του ανθρώπου με τα υπολογιστικά συστήματα και την πληροφορία υπό τον όρο “Human-Data Interaction” (HDI). Ο όρος αυτός εκκινεί από τη διαπίστωση ότι η συνεχής και επιταχυνόμενη τάση προς την καθολική και διάχυτη παρουσία των υπολογιστικών συστημάτων στη σύγχρονη ζωή εγείρει το ζήτημα του τρόπου σύμφωνα με τον οποίο οι άνθρωποι θα πρέπει να αλληλεπιδρούν με τα δεδομένα. Σύμφωνα με αυτήν την οπτική, το πεδίο της έρευνας μετατοπίζεται από το γενικό ζήτημα της αλληλεπίδρασης των ανθρώπων με τα υπολογιστικά συστήματα στο εξειδικευμένο πεδίο της αλληλεπίδρασης του ατόμου με τα προσωπικά δεδομένα στο πλαίσιο ενός *sui generis* περιβάλλοντος, διαθέσιμη στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2508051>.

³⁹ Βλ. Meglena Kuneva, European Consumer Commissioner, March 2009, «Personal data: The emergence of a New Asset Class», World Economic Forum (Eds), January 2011, σύμφωνα με την οποία “Personal data is the new oil of the Internet and the new currency of the digital world, όπου αναφέρεται ότι «...data is becoming a new type of raw material that’s on par with capital and labour”, σελ. 1 και 7, αντίστοιχα· βλ. σχετικά και Tannert C. (2016), όπου στο άρθρο του “Could your personal data subsidize the cost of a new car?”, παρατίθεται η άποψη ότι: «data is the new gold, “...personal data has become the *de facto* currency of the Internet Age, subsidizing everything from free search engines to cheap cell phones.”

υποστηριχθεί ότι τα δεδομένα, εν γένει, είναι ένα εμπορεύσιμο αγαθό, που εγκαινιάζει ένα καινοφανές είδος οικονομίας, την “data economy”⁴⁰. Όλοι οι παραπάνω περιγραφικοί χαρακτηρισμοί συγκλίνουν στην αναγνώριση της εγγενούς οικονομικής αξίας, που φέρει η πληροφορία σε κάθε της έκφραση, ακόμη και υπό το πρώιμο στάδιο αυτής ως συντιθέμενης από ανεπεξέργαστα δεδομένα (“raw data”)⁴¹. Η σύγχρονη αποτύπωση της ισχύουσας κατάστασης συμπυκνώνεται στη σκέψη ότι η τάση για αλίευση δεδομένων δίνει τη θέση της στο φαινόμενο της αλίευσης της πραγματικότητας, όπου η σύγκλιση της ανάλυσης των δεδομένων μεγάλης κλίμακας με την τεχνητή νοημοσύνη διεισδύει στην καθημερινή εμπειρία στην επικοινωνία ακόμη και στη σκέψη⁴².

Η προηγηθείσα ανάλυση εστιάζει στην ειδικότερη οικονομική αξία των προσωπικών δεδομένων, χωρίς, ωστόσο, να παραβλέπει το γεγονός ότι η ψηφιακή οικονομία προσπορίζεται οικονομικά οφέλη από την πληροφορία εν γένει. Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να υπογραμμιστεί ότι τα προσωπικά δεδομένα δεν είναι τα μόνο δεδομένα που κινούν την παγκόσμια οικονομία⁴³. Ο αυξανόμενος ρόλος των δεδομένων σε μια ψηφιακώς καθοδηγούμενη οικονομία (data driven economy) αποτελεί μια γενικευμένη διαπίστωση. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει η Syrblyte (2016), *η συζήτηση για την οικονομική δύναμη των δεδομένων δεν είναι καινοφανής, καθότι η συλλογή και επεξεργασία τους γινόταν ήδη από την εποχή του offline*

⁴⁰ Βλ. Zecht H. (2017), στη μελέτη “Data as a Tradeable Commodity-Implications for Contract Law”, να αναφέρει ότι η data technology έχει πυροδοτήσει την αντίστοιχη εμφάνιση της data economy· για τον όρο “data economy”, βλ. ενδεικτικά Drexel J. (2017), Designing Competitive Markets for Industrial Data – Between Propertisation and Access, 8 JIPITEC 257 para 1.

⁴¹ Ο όρος χρησιμοποιείται σε αντιδιαστολή με τον όρο «συναγόμενα δεδομένα» (inferred data) για να υπογραμμιστεί την οικονομική αξία που ενσωματώνεται σε ένα μεμονωμένο δεδομένο και αντιστοίχως για να υπονοήσει τη δυναμική εξέλιξη του δεδομένου και τη συνακόλουθη γεωμετρική αύξηση της αξίας του εφόσον καταστεί αντικείμενο επεξεργασίας και ανάλυσης.

Για τον όρο “inferred data” βλέπε ανάλυση σε World Economic Forum (2011), «Personal data: The emergence of a New Asset Class», σελ. 7· βλ., επίσης Mortier, Richard and Haddadi, Hamed and Henderson, Tristan and McAuley, Derek and Crowcroft Jon (2014), “Human-Data Interaction: The Human Face of the Data-Driven Society”, όπου και γίνεται αναφορά στο δυναμικό χαρακτήρα των data. Παρατίθεται αυτούσιο το απόσπασμα: “We do not consider data to be static but dynamic (...) ...the algorithms and processes that consume data often emit other data as outputs that are fed in to other processes as inputs of equal validity to raw “observed” data”, σελ. 5, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2508051> ή <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2508051>.

⁴² Βλ. Γνωμοδότηση 4/2015 του Ευρωπαϊκού Επόπτη Προσωπικών Δεδομένων (ΕΕΠΔ), με τίτλο «Προς μια νέα ψηφιακή δεοντολογία. Δεδομένα, αξιοπρέπεια και τεχνολογία», σελ. 7.

⁴³ Βλ. Κοτσαλή Λ. & Μενουδάκο Κ. (Eds.), 2018, Γενικός Κανονισμός για την προστασία των προσωπικών δεδομένων (GDPR): Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή», Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, για την «αγορακεντρική διάσταση» των δεδομένων με επίκεντρο την έννοια της αποτελεσματικότητας της προστασίας του φυσικού προσώπου κατά την επεξεργασία των δεδομένων του, σελ. 110, όπου και περαιτέρω παραπομπές.

περιβάλλοντος αλληλεπίδρασης· έτσι, στην μελέτη της “Data as a Digital Resource” προσεγγίζει την οικονομική αξία των δεδομένων όχι τόσο από την οπτική της αξίας των μεμονωμένων δεδομένων (individual data) αλλά κυρίως από την οπτική των συνόλων δεδομένων (digital data sets), που απαρτίζονται από προσωπικά, ημι-προσωπικά ή/και μη-προσωπικά δεδομένα⁴⁴ και τα οποία, πράγματι, έχουν αναχθεί σε σημαντικό ψηφιακό περιουσιακό στοιχείο (digital asset) των εταιριών. Η οικονομική πρόσληψη των δεδομένων ως κατηγορίας γένους⁴⁵, κατά την Syrblyte, πηγάζει από τη διαπίστωση ότι τα δεδομένα στη σύγχρονη ψηφιακή οικονομία δεν μπορούν να προσεγγιστούν υπό το πρίσμα στατικών και στεγανών κριτηρίων, λόγω της ύπαρξης πολλών και διάφορων τρόπων παραγωγής τους, όπως: η συλλογή, η δημιουργία δεδομένων σε έξυπνα περιβάλλοντα IoT (π.χ. machine generated data), ο συνδυασμός (data sets) και η εξαγωγή νέων δεδομένων από άλλα (raw data), με τη διαδικασία data analytics (2016).

Παρότι, λοιπόν, οι ποικίλες διαδικασίες δημιουργίας δεδομένων, εισφέρουν στη θεωρητική συζήτηση ένα κριτήριο κατηγοριοποίησης ανάλογα με τον τρόπο παραγωγής των δεδομένων, η διάκριση αυτή δεν είναι πάντα ασφαλής καθώς παρατηρείται ότι οι τυπολογίες των δεδομένων συχνά αλληλεπικαλύπτονται έτσι ώστε τα άλλοτε διακριτά όρια μεταξύ τους να καθίστανται στην πράξη ομιχλώδη (Syrblyte, 2016). Κατά συνέπεια, είναι μάλλον μεθοδολογικά εσφαλμένη η οικονομική αποτίμηση των δεδομένων ανάλογα με την κατηγορία όπου κατά τα

⁴⁴ Η Syrblyte (2016) αναφέρει ως κατηγορία δεδομένων και τα ημι-προσωπικά δεδομένα, και ως τέτοια εννοεί τα δεδομένα που εν τη γενέσει τους είναι προσωπικά αλλά έχουν υποστεί διεργασίες ανωνυμοποίησης ή ψευδωνυμοποίησης· παρότι αυτής της φύσης τα δεδομένα μπορεί να θεωρηθούν ως μη-προσωπικά, υπάρχει έντονη αμφιβολία για τη σαφή ένταξή τους σε μια από τις δύο κατηγορίες διότι η ραγδαία πρόοδος της τεχνολογίας επιτείνει τον κίνδυνο της επαναταυτοποίησης του υποκειμένου (re-identification), με αποτέλεσμα την πιθανή πρόσκτηση της αρχικής τους ιδιότητας, δηλαδή την μεταπήδησή τους από τα μη-προσωπικά στα προσωπικά δεδομένα. Κλασικό παράδειγμα μη-προσωπικών δεδομένων αποτελούν τα καιρικά και κυκλοφοριακά δεδομένα. Σχετικά με τα τελευταία, και ενδεικτικό της αξίας τους, βλ. το άρθρο του Pierre Rimbert (2016), Socialize our “digital labor”: No such thing as free data. How do the world’s suppliers of online data –anybody using a smartphone- get to share in the wealth they generate, *Le monde Diplomatique*, όπου παρατίθεται η εξής τοποθέτηση του CEO της Ford, Mark Field: «τα αυτοκίνητα του σήμερα παράγουν μια τεράστια ποσότητα δεδομένων που ανέρχεται σε 25GB πληροφορίας ανά ώρα (δηλαδή σχεδόν δύο σεζόν της σειράς *Game of Thrones*)· το άρθρο καταλήγει στη διαπίστωση ότι «ήδη προτείνεται στους οδηγούς από διάφορους οικονομικούς συμβούλους η διαπραγμάτευση μιας έκπτωσης στην τιμή της αγοράς του οχήματος», διαθέσιμο στο url: <https://mondediplo.com/2016/09/09digitallabor>.

⁴⁵ Ο όρος «κατηγορία γένους» είναι της γράφουσας σε μια προσπάθεια να αποδώσει συμπυκνωμένα και να αντιστοιχίσει σε ορολογία του εθνικού αστικού δικαίου την κεντρική έννοια του επιχειρήματος κατά Syrblyte.

ανωτέρω υπάγονται, δηλαδή με κριτήριο τον προσωπικό ή μη προσωπικό τους χαρακτήρα· για τον λόγο αυτό, και η Syrblyte εστιάζει στην οικονομική αξία της πρόσβασης στους «πόρους» (resources) των δεδομένων και όχι τόσο στους διαφορετικούς τύπους τους. Από την παραπάνω ανάλυση παρέπεται ότι, η αναγνώριση οικονομικής αξίας στα δεδομένα διέρχεται μέσα από μια «ολιστική» αντίληψη της έννοιας «δεδομένα» ως έννοιας γένους και όχι με την ορολογική κατάτμηση αυτής και την αυστηρή κατηγοριοποίησή τους (Syrblyte, 2016, σελ. 3-4).

Διάφορο της οικονομικής αξίας των δεδομένων είναι το ζήτημα της νομοθετικής προστασίας τους, το οποίο, σύμφωνα με την Syrblyte (2016), ρυθμίζει ή και ενίοτε περιορίζει την πρόσβαση στα δεδομένα. Παραδείγματα τέτοιων πρωτοβουλιών αποτελούν τα νομοθετήματα για την προστασία των βιομηχανικών συνόλων δεδομένων ως εμπορικά μυστικά της επιχείρησης που τα τηρεί (trade secret law)⁴⁶, το ιδιότυπο προστατευτικό καθεστώς των βάσεων δεδομένων και τα νομοθετήματα προστασίας των προσωπικών δεδομένων ενόψει της επικείμενης επεξεργασίας τους. Ειδικότερα, και σχετικά με την προστασία της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων, η Syrblyte υποστηρίζει ότι το είδος των δεδομένων και οι προστατευτικοί κανόνες στους οποίους εμπίπτουν θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο μεταγενέστερο στάδιο της επεξεργασίας τους και όχι στο αρχικό στάδιο της κρίσης για την οικονομική και εμπορική τους αξία.

Συνοψίζοντας, η Syrblyte προβαίνει σε μια ολιστική προσέγγιση της οικονομικής αξίας των δεδομένων αποφεύγοντας τη στεγανή κατηγοριοποίησή τους ανάλογα με

⁴⁶ Η νομοθετική προστασία των «εμπορικών μυστικών» (trade secrets) εντοπίζεται στην έννομη τάξη της Αμερικής, όπου και αντιδιαστέλλεται με την κατοχύρωση της πατέντας, η οποία υφίσταται και στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη. Διάσημα παραδείγματα “trade secret” αποτελούν ο αλγόριθμος της Google για την κατάταξη των αποτελεσμάτων μηχανής αναζήτησης της search rankings, η συνταγή για το κοτόπουλο KFC και τα κριτήρια της λίστας βιβλίων με τις υψηλότερες πωλήσεις των New York Times (πηγή: <https://www.morningtrans.com/trade-secrets-vs-patents-which-approach-is-right-for-you/>). Στην μελέτη των Drexl (et. al.) (2016), «Data Ownership and Access to Data» - Position Statement of the Max Planck Institute for Innovation and Competition of 16 August 2016 on the Current European Debate, Research Paper No. 16-10, παρατίθεται συναφώς η πρόβλεψη του άρθρου 2(1) της Οδηγίας 2016/943 ΕΕ, που ορίζει τα «trade secrets» ως μια πληροφορία που συγκεντρώνει τις παρακάτω ιδιότητες: α) είναι μυστική υπό την έννοια ότι δεν είναι γενικά γνωστή ή εύκολα προσβάσιμη ως σύνολο ή υπό τα επιμέρους συστατικά της στοιχεία σε πρόσωπα του συναλλακτικού κύκλου, που υπό φυσιολογικές συνθήκες έρχονται σε επαφή με τέτοιου είδους πληροφορίες, β) έχει εμπορική αξία λόγω της μυστικότητάς της και γ) το πρόσωπο που νομίμως έχει τον έλεγχο αυτής της πληροφορίας έχει λάβει μέτρα, ώστε δεδομένων των εκάστοτε συνθηκών να διατηρήσει τον μυστικό χαρακτήρα της πληροφορίας, σελ. 6, διαθέσιμη στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2833165> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2833165>.

το είδος τους, και καταλήγει να επιβεβαιώσει την ιδιότητα των δεδομένων ως περιουσιακών στοιχείων (asset)· τα ειδικότερα ερωτήματα που αποπειράται να απαντήσει στη μελέτη της αφορούν το νομικό πλαίσιο για την βέλτιστη κατανομή των δεδομένων στην αγορά ως ψηφιακών πόρων καθώς και τον τρόπο αλλά και τους περιορισμούς πρόσβασης σε αυτά. Με αυτή τη συλλογιστική, η συγγραφέας φωτίζει ευρηματικά ένα δυσχερές θέμα, εκκινώντας από την οντολογική διαπίστωση ότι στην εποχή των δεδομένων μεγάλης κλίμακας (big data) η αναγνώριση της ιδιότητας του ψηφιακού περιουσιακού στοιχείου (digital asset) αποδίδεται σε σύνολα δεδομένων, που περιλαμβάνουν πληροφορίες, μεταξύ άλλων, και προσωπικού χαρακτήρα, χωρίς, ωστόσο, η ιδιότητα αυτή να είναι *a priori* απαγορευτική για την εμπορική αξιοποίηση των προσωπικών δεδομένων σε ένα περιβάλλον ψηφιακής οικονομίας.

2. Περιγραφή μορφών εμπορικής αξιοποίησης

2.1. Η «ανταλλακτική» εμπορική αξιοποίηση των προσωπικών δεδομένων: μια συναλλαγή στην οποία τα υποκείμενα μετέχουν συνήθως «ανεπίγνωστα»

Οι μορφές εμπορικής αξιοποίησης των προσωπικών δεδομένων στην αγορά μπορούν να υπαχθούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες: σε αυτήν όπου το εμπορεύσιμο προϊόν είναι τα δεδομένα καθεαυτά και σε εκείνη όπου οικονομικά αξιοποιήσιμο μέγεθος είναι η πρόσβαση σε δεδομένα υπό τη μορφή παρεχόμενης υπηρεσίας. Και, ενώ, στην πρώτη κατηγορία εμπορικής εκμετάλλευσης είναι εμφανές ότι αντικείμενο της συναλλαγής καθίστανται άμεσα τα ανεπεξέργαστα δεδομένα (raw data), στη δεύτερη κατηγορία η οικονομική αξιοποίηση των δεδομένων γίνεται με έναν έμμεσο τρόπο εμπορευματοποίησης αυτών· αναλυτικότερα, στο πεδίο των «δεδομένων-ως-υπηρεσία» (data-as-a-service) το συναλλακτικό αγαθό δεν είναι το δεδομένο καθεαυτό, αλλά μια υπηρεσία βασισμένη σε δεδομένα τα οποία έχουν συλλεχθεί και επεξεργαστεί προς τον σκοπό της παροχής της συγκεκριμένης υπηρεσίας (π.χ Google Maps)⁴⁷. Η «data as a service» μέθοδος αξιοποίησης των προσωπικών δεδομένων φαίνεται να αποτελεί τον πιο διαδεδομένο και προσοδοφόρο τρόπο για τις επιχειρήσεις· για τον λόγο αυτό, άλλωστε, πιστώνονται και τη δημιουργία των

⁴⁷ Σύμφωνα με τον Zech H. (2017), στην μελέτη του Data as a Tradeable Commodity – Implications for Contract Law, τα δεδομένα στην data-as-a-service υπηρεσία είναι είτε οργανωμένα σε μια βάση δεδομένων, η πρόσβαση στην οποία αποτελεί το αντικείμενο της υπηρεσίας, όπως η Google Maps, είτε βρίσκονται στην πρωτόλεια μορφή των «raw data», που προσλαμβάνουν ήδη από τη στιγμή της δημιουργίας τους (π.χ μετρήσεις)· βλ. σχετικά, Josef Drexl (ed.), Proceedings of the 18th EIPIN Congress: The New Data Economy between Data Ownership, Privacy and Safeguarding Competition, Edward Elgar Publishing, Forthcoming, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3063153>.

«ιστότοπων πολλαπλής όψης» (multi-sided platforms). Το φαινόμενο αυτό στον διαδικτυακό κόσμο μεταφράζεται σε απόλαυση δωρεάν (sic) υπηρεσιών από τους χρήστες, των οποίων τα δεδομένα συλλέγονται και κατόπιν εξαργυρώνονται σε χρήμα στην άλλη πλευρά της πλατφόρμας, εξυπηρετώντας μεταξύ άλλων και σκοπούς στοχευμένης διαφήμισης (Syrblyte, 2016). Ουσιαστικά, το παραπάνω φαινόμενο αποτελεί την περιγραφή του τρόπου λειτουργίας υπηρεσιών όπως αυτές που παρέχονται από το Facebook και την Google, και έχει καθιερώσει ένα νέο είδος εργασίας, το καλούμενο “digital labor”. Πράγματι, εξετάζοντας στενότερα τον τρόπο λειτουργίας αυτών των επιχειρηματικών μοντέλων, παρατηρείται ότι τα υποκείμενα των δεδομένων αρχικά εκχωρούν πρόσβαση σε όσα δεδομένα είναι αντικειμενικά απαραίτητα για την είσοδο στις παρεχόμενες υπηρεσίες (λ.χ στοιχεία προσώπου για τη δημιουργία λογαριασμού εισόδου), σχεδόν ταυτόχρονα, όμως, συγκατατίθενται σε επεξεργασία άλλων δεδομένων, που δεν σχετίζονται με την εκτέλεση της σύμβασης καθεαυτής, αλλά υπηρετούν τα εμπορικά συμφέροντα τρίτων μερών.

Από τα παραπάνω, καθίσταται εμφανές ότι η οικονομική αξιοποίηση των προσωπικών δεδομένων από τα υποκείμενά τους είναι ανύπαρκτη· το υποκείμενο των δεδομένων δεν λαμβάνει κάποιο μερίδιο από την αυξητική πορεία της οικονομικής αξίας των δεδομένων, την πρόσβαση των οποίων εκχωρεί, συνήθως, ανεπίγνωστα, χαριστικά ή εν τοις πράγμασιν ανταλλακτικά. Χαρακτηριστικά, έχει ειπωθεί ότι στα κοινωνικά δίκτυα, μετατρέπουμε δωρεάν τις φιλίες, τα συναισθήματα, τις επιθυμίες και το θυμό μας σε δεδομένα υποκείμενα σε οικονομική εκμετάλλευση από αλγόριθμους (Rimbert 2016)· για το λόγο αυτό, τα υποκείμενα των δεδομένων αναφέρονται συχνά στην ξένη βιβλιογραφία ως «τελικοί χρήστες» (end users), ενώ, σύμφωνα με άλλη διατύπωση, η φράση “ If u are not paying for the product, you are the product”⁴⁸ αποδίδει στα πρόσωπα την ιδιότητα του “prosumer”, διότι καταναλώνουν το προϊόν που τα ίδια παράγουν⁴⁹. Αντιθέτως, οι μεσίτες δεδομένων

⁴⁸ Βλ. Rimbert P. (2016), “No such thing as free data. How do the world’s suppliers of online data – anybody using a smartphone-get to share in the wealth they generate?”, όπου ο αρθρογράφος περιγράφει γλαφυρά ότι: “ Οι ιστορικοί οικονομικοί αναλυτές ίσως πιστώσουν στους ιδρυτές της Silicon Valley τη δημιουργία ενός παγκόσμιου σώματος χαρούμενα αποστερούμενων των ιδιοκτησιακών τους δικαιωμάτων εργατών και ταυτόχρονα πρόθυμων συμπαραγωγών των υπηρεσιών που καταναλώνουν” (σε ελεύθερη δική μας μετάφραση). διαθέσιμο στο url: <https://mondediplo.com/2016/09/09digitallabor>.

⁴⁹ Ο όρος “prosumer” αποδίδεται στον Alvin Toffler στο έργο «in *The Third Wave*», του 1980 και εξηγεί την εδώ καταχρηστικά ανταλλάξιμη χρήση των όρων «χρήστης» και «καταναλωτής», όροι

(data brokers), οι εταιρείες ανάλυσης δεδομένων και οι διαφημιστικές εταιρείες καρπώνονται τεράστια οικονομικά ποσά από την εξαργύρωση των πολύτιμων πληροφοριών που κατέχουν⁵⁰. Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι η περιουσιακή αξία που, αδιαμφισβήτητα, ενσωματώνει η πληροφορία δεν αποτελεί νέα διαπίστωση· η ίδια η λειτουργία του χρηματιστηρίου αξιών στηρίζεται στην οικονομική αξία των πληροφοριών. Δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε ότι η πληροφορία, που αντλείται από τη συλλογή και επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, διοχετεύεται από τους μεσίτες δεδομένων σε ένα νέο, άτυπο είδος χρηματιστηρίου, το *χρηματιστήριο δεδομένων*.

2.2 Πλατφόρμες «πώλησης» προσωπικών δεδομένων: προς μια «συνειδητή» ανταλλακτική σχέση μεταξύ του υποκειμένου και του «αγοραστή»

Στον αντίποδα των συχνά κεκαλυμμένων «data as a service» υπηρεσιών βρίσκονται οι πλατφόρμες που προσφέρουν ένα ψηφιακό περιβάλλον άμεσης προσφοράς και ζήτησης προσωπικών δεδομένων έναντι αντιτίμου. Η σχετική ποικιλία των παραλλαγών στις εν λόγω υπηρεσίες καταλείπει στο υποκείμενο των δεδομένων το δικαίωμα επιλογής της ύπαρξης ενδιάμεσου προσώπου⁵¹ και του βαθμού ανάμιξης του στη συναλλαγή. Πρόκειται για το φαινόμενο των «direct personal data markets» (εφεξής DPDM) στο οποίο δομείται το επιχειρηματικό μοντέλο νεοφυών εταιριών όπως η Datacoup, η Handshake και η Origia. Η εμφάνιση των DPDM⁵² σηματοδοτεί τη δημιουργία ενός νέου είδους αγοράς προσωπικών δεδομένων, που αντιπαραβάλλεται στον τρόπο λειτουργίας του παραδοσιακού μοντέλου των εταιριών μεσιτείας δεδομένων⁵³ και στις έμμεσες πρακτικές αλίευσης δεδομένων

εννοιολογικά ισοδύναμοι με το «υποκείμενο» των προσωπικών δεδομένων, για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας.

⁵⁰ Βλ. σχετικά την ανάλυση Σταθόπουλου Μ. (2000), Η χρήση των προσωπικών δεδομένων και η διαμάχη στο πεδίο των ελευθεριών μεταξύ του υπεύθυνου επεξεργασίας και του υποκειμένου, *Νομικό Βήμα*, 48, 1-19.

⁵¹ Κυριολεκτώντας, «ενδιάμεσος» υπάρχει πάντα σε υπηρεσίες που υιοθετούν την αρχιτεκτονική μιας διαδικτυακής πλατφόρμας. Αυτό που ποιοτικά διαφοροποιεί τις DPDM από τους παραδοσιακούς τρόπους αλίευσης δεδομένων (data mining) είναι το γεγονός της ενεργούς συμμετοχής των υποκειμένων στην εμπορική αξιοποίηση των δεδομένων τους, η οποία πρακτικά θα ήταν δυσχερέστερη χωρίς την ύπαρξη κάποιου παρόχου υπηρεσιών αποθήκευσης των δεδομένων προς πώληση. Συνεπώς, η ελάχιστη διαμεσολάβηση σε τέτοιες μορφές πώλησης, δηλαδή η ύπαρξη «ενδιάμεσου» υπό τη μορφή διαδικτυακής πλατφόρμας, αποτελεί εκ των ων ουκ άνευ για την ολοκλήρωση μιας συναλλαγής.

⁵² Βλ. σχετικά Parra-Arnau J. (2017), *Optimized, direct sale of privacy in personal data marketplaces*, *Information Sciences*, 424 (2018), σελ. 354-384, διαθέσιμο στο url: <https://arxiv.org/abs/1701.00740>.

⁵³ Δύναμη στο χώρο του της μεσιτείας δεδομένων (data brokering) αποτελεί η εταιρεία Acxiom, για τον τρόπο λειτουργίας της οποίας βλ. Singer N. (2012), *You For Sale: Mapping and Sharing the*

(data mining) που υιοθετούν. Στη συνέχεια της παρούσας μελέτης ακολουθεί μια περιγραφική ανάλυση του τρόπου λειτουργίας αυτών των νέων επιχειρηματικών μοντέλων, ενώ, ακολούθως, επιχειρείται η κριτική αποτίμησή τους υπό το πρίσμα του GDPR.

2.2.1 Το παράδειγμα της Datacoup

1. Η Datacoup είναι μια start-up εταιρεία, που εμφανίστηκε το 2012 στην Νέα Υόρκη, με κύριο μήνυμα στη διαφημιστική της εκστρατεία το ακόλουθο: «Πιστεύουμε ότι τα δεδομένα όλων είναι πολύτιμα. Για τον λόγο αυτό, δημιουργήσαμε μια πλατφόρμα που επιτρέπει την εύκολη σύνδεση των δεδομένων από πολυάριθμες πηγές⁵⁴». Οι θέσεις, οι στόχοι και η δράση της εταιρίας αποτυπώνονται στο σύνθημα «Διεκδίκησε τα προσωπικά σου δεδομένα» (“Reclaim your personal data”) και περιστρέφονται γύρω από την ενίσχυση των εξουσιών των υποκειμένων επί των προσωπικών τους δεδομένων. Στην πράξη, η αρχιτεκτονική κατάστρωση της Datacoup είναι έτσι δομημένη ώστε να καθιστά τους χρήστες της (υποκείμενα των δεδομένων) ικανούς να αναλάβουν τον έλεγχο των online και offline δεδομένων τους με τη χρήση μιας πλατφόρμας διασύνδεσης προσωπικών δεδομένων στο ίδιο επιγραμμικό περιβάλλον (“in one location”), η οποία παρέχει εργαλεία παρακολούθησης και ανάλυσης προς τον σκοπό της πώλησης των δεδομένων από τα υποκείμενά τους σε τρίτα μέρη.

Αναλυτικότερα, η συναλλακτική διαδικασία, που λαμβάνει χώρα στο ψηφιακό περιβάλλον της Datacoup, αποτελείται από τα παρακάτω στάδια: α) δημιουργία προφίλ χρήστη αποτελούμενο κυρίως από οικονομικά και δημογραφικά δεδομένα καθώς και από δεδομένα λογαριασμών κοινωνικής δικτύωσης, β) αποτίμηση της οικονομικής αξίας του προφίλ ως συνόλου αλλά και των επιμέρους αυτού δεδομένων από την Datacoup, γ) εκδήλωση ενδιαφέροντος από εταιρείες ώστε να λάβουν γνώση των προφίλ και να αποφασίσουν ποια επιθυμούν να αναλύσουν σε βάθος⁵⁵ και δ.i) απόρριψη/ αγνόηση των αιτημάτων-προσφορών από τους χρήστες ή δ.ii) αποδοχή

Consumer Genome, στο url: https://www.nytimes.com/2012/06/17/technology/acxiom-the-quiet-giant-of-consumer-database-marketing.html?pagewanted=1&_r=2

⁵⁴ Βλ. σχετικά τον επίσημο ιστότοπο της Datacoup, διαθέσιμο στο url: <http://datacoup.com/docs#>

⁵⁵ Οι ενδιαφερόμενοι “Data Purchasers” προτείνουν στους χρήστες αντίτιμο ή κάποια ειδική προσφορά προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση σε συγκεκριμένες πληροφορίες διαμέσω των υπηρεσιών της Datacoup. Κάθε τέτοια «πρόταση» καλείται “data request”. ο χρήστης λαμβάνει γνώση του είδους αυτών των αιτημάτων μόλις εισέρχεται (log in) στο περιβάλλον της Datacoup.

τους και παραχώρηση πρόσβασης στα δεδομένα για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (Abraham & Oneto, 2015).

Από την προπεριγραφείσα διαδικασία, φαίνεται να επιχειρείται η χάραξη μιας πολιτικής προστασίας φιλικής προς τον χρήστη (user centric), καθώς η νεοφυής εταιρεία εμφανίζεται να μεριμνά για το γενικότερο συμφέρον των υποκειμένων των δεδομένων. Πράγματι, η «δωρεάν» (sic) παροχή επικαιροποιημένου λογισμικού στους χρήστες της, για την οργάνωση των συνόλων πληροφορίας που φιλοξενούνται στο υπολογιστικό της νέφος, καθώς και η διάθεση εργαλείων ανάλυσης δεδομένων (data analytics) στους χρήστες της, όπως οι δυνατότητες πρόσβασης σε «οπτικοποιημένες περιλήψεις» των δεδομένων και αναγνώρισης τάσεων και μοτίβων, μοιάζουν να ενισχύουν, στην πράξη, την εξουσία του υποκειμένου επί των δεδομένων του. Ταυτόχρονα η «in-one-location» αρχιτεκτονική της Datacoup διευκολύνει στην πράξη την άσκηση δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα πρόσβασης (αρ. 15 GDPR), τα δικαιώματα διόρθωσης και διαγραφής (αρ. 16 και 17 GDPR) και της φορητότητας (αρ. 20 GDPR).

Περαιτέρω, η πολιτική προστασίας της ιδιωτικότητας της Datacoup προβλέπει τη χρήση τειχών προστασίας (firewalls) και την πρόσβαση μόνο για ανάγνωση (read-only access) στα δεδομένα των χρηστών της, περιορίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις πιθανότητες παραβίασης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (Abraham T. & Oneto M., 2015.2). παράλληλα, η Datacoup διευκρινίζει ότι επεξεργάζεται τα δεδομένα των χρηστών για την ευόδωση του κύριου σκοπού της, δηλαδή της άμεσης και αδιαμεσολάβητης πώλησης⁵⁶ των προσωπικών τους δεδομένων, ενώ παράλληλα προβαίνει σε πράξεις επεξεργασίας που συνδράμουν στην επίτευξη επιμέρους σκοπών όπως: η διαχείριση συναλλαγών για λογαριασμό των χρηστών της, η παροχή άρτιων υπηρεσιών εξυπηρέτησης πελατών και η επιβεβαίωση λογαριασμού χρήστη. Τέλος, η αναγνώριση της δυνατότητας για οριστική απεγγραφή του χρήστη με την ταυτόχρονη διασφάλιση της ακώλυτης υλοποίησής της, φαίνεται να ικανοποιεί την

⁵⁶ Ο όρος «άμεση πώληση» χρησιμοποιείται κατ' αντιστοιχία των DPDM, για να τονίσει το αδιαμεσολάβητο της συναλλαγής, δηλαδή για να αντιδιαστείλει αυτό το νέο είδος συναλλαγών προς την παραδοσιακή τακτική της έμμεσης αγοράς δεδομένων (indirect personal data marketplace), η οποία υιοθετείται από τα επιχειρηματικά μοντέλα των «multi-sided platforms», όπως ήδη αναλύθηκαν. Η επεξεργασία των δεδομένων υπό την μορφή αποθήκευσης, κατά το «προσυμβατικό» αυτό στάδιο, αποτελεί μέρος μιας προπαρασκευαστικής διαδικασίας και υπηρετεί την επιδίωξη για συνάντηση των ενδιαφερόμενων υποψήφιων συμβαλλόμενων. Αναλυτικότερα, για τον τρόπο λειτουργίας της Datacoup βλ. στο url: <http://datacoup.com/docs#>.

επιταγή του GDPR για διαρκή σεβασμό του opt-in status του υποκειμένου. Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι η Datacoup αυτοπροσδιορίζεται ως DPDM και διεκδικεί μια θέση στον οικείο κύκλο συναλλακτικής δράσης διατεινόμενη ότι παρέχει εγγύα για την προστασία της ιδιωτικότητας.

2. Συνεχίζοντας την μελέτη των όρων πολιτικής ασφαλείας και ιδιωτικότητας (privacy policy) της Datacoup, ωστόσο, εντοπίζεται σειρά εξουσιών της εταιρείας επί των δεδομένων των χρηστών της, η ενάσκηση των οποίων δεν εναρμονίζεται πάντα με το πνεύμα και τις διατάξεις του ΓΚΠΔ. Έτσι, έχει αντιμετωπιστεί με σκεπτικισμό το γεγονός ότι μετά τη διαγραφή του προφίλ-χρήστη παραμένει αβέβαιη η συνακόλουθη διαγραφή των προσωπικών πληροφοριών των χρηστών από την εταιρεία⁵⁷, σε αντίθεση με την εκδηλωθείσα ανάκληση της συγκατάθεσης για περαιτέρω επεξεργασία των δεδομένων, και συνεπώς κατά παράβαση του άρ. 6 παρ. 1 του Κανονισμού.

Περαιτέρω, ακόμη και στο στάδιο ύπαρξης ενεργού προφίλ-χρήστη, η Datacoup επιφυλάσσεται του δικαιώματος χρήσης των πληροφοριών με την παράθεση μιας πληθωρικής λίστας περιπτώσεων· η απλή ανάγνωση αυτής σε συνδυασμό με τη ρητή επιύλαξη της εταιρείας για την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών της σε περίπτωση απόκλισης από τις προεπιλεγμένες ρυθμίσεις (default settings) ενσπείρουν αμφιβολία για την βούληση της εταιρείας να είναι user-centric, αυξάνουν δε τις πιθανότητες να μην είναι συμβατός ο τρόπος λειτουργίας της με τον ΓΚΠΔ.

Ειδικότερα και όλως ενδεικτικά, η Datacoup υπογραμμίζει τη διακριτική της ευχέρεια για τη χρήση διεισδυτικών της ιδιωτικότητας (“privacy pervasive”) τεχνολογιών, όπως τα cookies και συναφή λογισμικά ανίχνευσης της δραστηριότητας του χρήστη (tracking software), χωρίς την προηγηθείσα opt in δήλωση των υποκειμένων-χρηστών της· ο σκοπός αυτών των μεθόδων έγκειται στη συγκέντρωση δεδομένων σχετικά με την δραστηριότητα ενός υπολογιστή, όπως η IP address, ο τύπος του φυλλομετρητή (browser), οι ιστότοποι επίσκεψης, οι ημερομηνίες και το ποσοστό της επισκεψιμότητας του χρήστη, οι προτιμήσεις του και λοιπές πληροφορίες για το προφίλ του. Παράλληλα, η Datacoup διατηρεί το δικαίωμα ανάλυσης των δεδομένων

⁵⁷ Βλ. Brewster T. (2014), Meet Datacoup- the company that wants to help you sell your data, *The Guardian*, διαθέσιμο στο url: <https://www.theguardian.com/technology/2014/sep/05/datacoup-consumer-sell-data-control-privacy-advertising>.

των χρηστών της προς τον σκοπό της εξαγωγής συμπερασμάτων και τον διαμοιρασμό τους ως στατιστικών ή ανωνυμοποιημένων (de-identified) στοιχείων σε τρίτα μέρη⁵⁸, ενώ, μάλιστα, επιφυλάσσεται υπέρ του δικαιώματος να προβαίνει σε διαφημιστικές ενέργειες των υπηρεσιών της ή τυχόν υπηρεσιών τρίτων μερών (third parties). Στο τέλος δε της πολιτικής ασφαλείας της, η Datacoup ενημερώνει σχετικά με τη δυνατότητα αλλαγής των ρυθμίσεων του φυλλομετρητή για την εγκατάσταση cookies, καθώς ακόμη και για τη διαγραφή τους από το υπολογιστικό σύστημα του χρήστη, επισημαίνοντας, ωστόσο, ότι, σε τέτοια περίπτωση, μπορεί να σημειωθεί έκπτωση στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών της.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο ιδιαίτερος στόχος της εταιρίας δεν συνίσταται μόνο στη διευκόλυνση της άμεσης νομιματοποίησης (monetization) των δεδομένων των χρηστών· η Datacoup επιφυλασσόμενη υπέρ της χρήσης λογισμικού που διεισδύει στην ιδιωτικότητα (privacy invasive) και ανιχνεύει τις προσωπικές πληροφορίες των χρηστών ουσιαστικά συγκαταλέγεται ανάμεσα στα σύγχρονα επιχειρηματικά μοντέλα, που καταγράφοντας την επιγραμμική δραστηριότητα των χρηστών τους αποσκοπούν στη δημιουργία προϋποθέσεων για την εφαρμογή τακτικών στοχευμένης διαφήμισης. Με άλλα λόγια, η ίδια η εταιρία εμμέσως παραδέχεται ότι δεν αποτελεί καθαρόαιμη DPDM και ότι παρουσιάζει στοιχεία two-sided platform· κατ' αυτόν τον τρόπο, ουσιαστικά υπονοείται ότι δεν προσφέρεται αυτούσιο το «user-centric» προϊόν της, καθώς φαίνεται να «τιμωρεί» τον ευαισθητοποιημένο χρήστη της, που επιχειρεί την αλλαγή των προεπιλεγμένων ρυθμίσεων προστασίας της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων. Πράγματι, η εξάρτηση της ποιότητας των υπηρεσιών της Datacoup από τη μεγιστοποίηση της πρόσβασης σε δεδομένα χρηστών, που δεν είναι απαραίτητα για την εκτέλεση της σύμβασης της οποίας το υποκείμενο των δεδομένων είναι συμβαλλόμενο μέρος, αποτελεί το δίχως άλλο τακτική μετερχόμενη παράνομη επεξεργασία σύμφωνα με την πρόβλεψη του άρθρου 6 παρ. 1β' του Κανονισμού.

Τέλος, εξετάζοντας την περαιτέρω διαδρομή των «πωληθέντων» δεδομένων, η Datacoup ορίζει ότι, εκτός ρητής επιφύλαξης του χρήστη, οι πληροφορίες, από την «μεταβίβασή» τους στον αγοραστή των δεδομένων (Data Purchaser) και έπειτα, θα

⁵⁸ Με την εγγραφή στις υπηρεσίες της Datacoup ο χρήστης συναινεί στη συλλογή, χρήση και κοινοποίηση των στατιστικών και ανωνυμοποιημένων πληροφοριών, κατά τη βούληση της εταιρίας.

διέπονται αποκλειστικά από τις ρυθμίσεις προστασίας προσωπικών δεδομένων, στις οποίες ο αγοραστής δεδομένων (Data Purchaser) έχει επιλέξει να δεσμευτεί· αυτές οι ρυθμίσεις, ωστόσο, πιθανώς να αποκλίνουν από τα ελάχιστα επίπεδα προστασίας που κατοχυρώνει ο ΓΚΠΔ. Έτσι, για παράδειγμα, απουσία ρητών περιορισμών, ένας αγοραστής (Data Purchaser) μπορεί αυτοβούλως να μεταπωλήσει τις προσωπικές πληροφορίες του χρήστη. Αυτή η διαζευκτική ευχέρεια για μεταπώληση δεδομένων χωρίς την απαιτούμενη λήψη νέας και ειδικής συγκατάθεσης από το υποκείμενο, αποτελεί κραυγαλέα παραβίαση του ΓΚΠΔ⁵⁹, καθότι η μεταπώληση συνιστά αλλαγή του σκοπού της επεξεργασίας. Στην προκειμένη περίπτωση, δηλαδή, μολονότι φαίνεται να αλλάζει το πρόσωπο του υπεύθυνου επεξεργασίας, και, συνεπώς, να βαρύνεται τρίτο πρόσωπο⁶⁰ με την υποχρέωση τήρησης των διατάξεων του ΓΚΠΔ, η ρητή αποποίηση ευθύνης από την Datasoups γεννά νέους προβληματισμούς για την ασφάλεια της ιδιωτικότητας των υποκειμένων που μετέχουν στο επιχειρηματικό της περιβάλλον.

Συμπερασματικά, η πλατφόρμα της Datasoups, ιδωμένη υπό το πρίσμα του ΓΚΠΔ, φαίνεται αρχικά να προωθεί στην αγορά ένα νέο και ακίνδυνο για την ιδιωτικότητα επιχειρηματικό μοντέλο: αυτό της άμεσης και διαφανούς διαμεσολάβησης ανάμεσα στους αγοραστές δεδομένων (Data Purchasers) και στους χρήστες-πωλητές δεδομένων (Data Sellers) με την αναβάθμιση των τελευταίων σε ενεργά μέρη μιας συναλλαγής-δικαιοπραξίας, από την οποία, εξαρτούν αναντίρρητα έννομο συμφέρον. Ωστόσο, ολοκληρώνοντας κανείς την μελέτη της πολιτικής ασφάλειας και ιδιωτικότητας της εταιρείας διαπιστώνει πρακτικές αμφίβολης νομιμότητας, αντίστοιχες προς αυτές που εφαρμόζουν οι παραδοσιακοί μεσίτες δεδομένων (data brokers).

2.2.2 Το παράδειγμα της Handshake

1. Η Handshake είναι μια βρετανική εταιρεία που έκανε την εμφάνισή της το 2013 στο χώρο των DPDM προωθώντας μια εφαρμογή πώλησης προσωπικών δεδομένων για έξυπνα τηλέφωνα (smartphones). Η καινοτομία της εν λόγω εταιρείας συνίσταται στη

⁵⁹ Ας σημειωθεί ότι, η Datasoups -εν προκειμένω- διακηρύσσει ότι οι υπηρεσίες της προορίζονται αυστηρά για καταναλωτές εντός της εδαφικής επικράτειας της Αμερικής, συνεπώς, η δράση της φαίνεται να εκφεύγει του πεδίου εφαρμογής του ΓΚΠΔ. Η ανάλυση που προηγήθηκε αποτελεί μια θεωρητική αποτίμηση της συμβατότητάς της με το ισχύον ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο, καθώς η δράση της Datasoups σε ευρωπαϊκό έδαφος δεν έχει λάβει ακόμη πρακτικές διαστάσεις.

⁶⁰ Το τρίτο πρόσωπο εδώ είναι ο εκάστοτε αγοραστής.

δυνατότητα διαπραγμάτευσης της τιμής των δεδομένων από τα υποκείμενα- εν δυνάμει πωλητές τους⁶¹. Με το σύνθημα «Your data belongs to you. So when it is sold, you should be the one that benefits»⁶², η εν λόγω εταιρεία θέτει ως στόχο της να «απαλλάξει» την αγορά από τους ενδιάμεσους μεσίτες δεδομένων (data brokers) και τις πρακτικές έμμεσης εμπορευματοποίησης των προσωπικών δεδομένων τις οποίες μετέρχονται. Για τον λόγο αυτόν, η Handshake απευθύνεται σε χρήστες που αναγνωρίζουν ότι τα προσωπικά τους δεδομένα έχουν ιδιαίτερη αξία⁶³. Παρότι η νεοφυής εταιρεία αναγνωρίζει την ύπαρξη ανταγωνιστικών startups στις ΗΠΑ, εν τούτοις ισχυρίζεται ότι το στοιχείο της διαπραγμάτευσης⁶⁴ και η αρχή της ωφελμιστικής αμοιβαιότητας, αποτελούν τους νεοτερισμούς που εισάγει στο πεδίο των DPDM εταιρειών. Για το λόγο αυτό, υποστηρίζει ότι η δημιουργία ενός συναλλακτικού μηχανισμού που βασίζεται στην αμοιβαιότητα είναι ιδιαίτερης σημασίας τόσο για τις εταιρείες όσο και για τους καταναλωτές.

Η διαδικασία που λαμβάνει χώρα στο ψηφιακό περιβάλλον της Handshake, έχει ως αρχικό στάδιο τη δημιουργία προφίλ-χρήστη (δηλαδή προφίλ- δεδομένων) με την ίδια λογική, που αναλύθηκε στην Datacoup: τη συγκεκριμενοποίηση του αγοραστικού ενδιαφέροντος. Οι ενδιαφερόμενες αγοράστριες εταιρείες επιλέγουν ανώνυμα το «αντισυμβαλλόμενο μέρος», βάσει των Handshake profiles που έχουν στη διάθεσή τους και του υποβάλλουν ερωτήσεις σχετικά με τα συναισθήματά του, τις σκέψεις του και τις προθέσεις του. Τα δεδομένα που βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του εκάστοτε αγοραστή και, συνεπώς, αποτελούν εν δυνάμει «αντικείμενα πώλησης», είναι προσωπικές πληροφορίες που απαντούν στα εξής: εισόδημα, φύλο, επάγγελμα, καταναλωτικές εμπειρίες και συνήθειες,

⁶¹ Βλ. <https://www.crunchbase.com/organization/handshake-uk-com#section-overview>.

⁶² Βλ. Lomas N. (2013), «Handshake is a personal data marketplace where users get paid to sell their own data».

⁶³ Βλ. στα url: <https://www.crunchbase.com/organization/handshake-uk-com#section-overview>, <https://techcrunch.com/2013/09/02/handshake/> και <https://www.ozy.com/fast-forward/how-to-take-control-of-your-personal-data/32176>.

⁶⁴ Αντίστοιχη σύλληψη προτείνεται από τους Riederer, C., Erramilli, V., Chaintreau, A., Krishnamurthy B. & Rodriguez P. (2011), *For Sale: Your Data. By: You*, όπου και περιγράφεται ένας μηχανισμός πώλησης προσωπικών δεδομένων με την τιμή αυτών να διαμορφώνεται στο πλαίσιο διενεργούμενου πλειστηριασμού. Σε περίπτωση επιτυχούς έκβασης, ο «πλειοδότης» αποκτά πρόσβαση στα «πωληθέντα» προσωπικά δεδομένα για περιορισμένο χρονικό διάστημα, διαθέσιμο στο: <http://conferences.sigcomm.org/hotnets/2011/papers/hotnetsX-final85.pdf>.

ποσοτικοποιημένα δεδομένα σχετικά με την πρόσληψη φαγητού, στοιχεία της προσωπικότητας, επισκεψιμότητα τοποθεσιών, συνήθειες ύπνου, κ.α.⁶⁵

Ταυτόχρονα με την αποστολή των παραπάνω ερωτημάτων, οι εταιρείες προτείνουν και το ύψος της οικονομικής ανταμοιβής, που είναι διατεθειμένες να καταβάλουν προκειμένου να λάβουν πρόσβαση στις εκάστοτε αιτούμενες πληροφορίες. Σε περίπτωση κατά την οποία ο ενδιαφερόμενος εκδηλώνει αντίστοιχο θετικό ενδιαφέρον, μπορεί να αποδεχτεί αυτούσια την προσφορά ή να διαπραγματευτεί την τιμή που του φαίνεται δίκαιη. Αυτονόητα, σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας ως προς το «αντίτιμο» των δεδομένων η συναλλαγή δεν ολοκληρώνεται και η ενδιαφερόμενη εταιρία δεν αποκτά πρόσβαση στα αιτούμενα δεδομένα. Σε κάθε περίπτωση, η Handshake εμφανίζεται ως σεβόμενη κάθε έκφραση της συμβατικής ελευθερίας των χρηστών της, προς τούτο δε και παρέχει δυνατότητα διαγραφής του λογαριασμού χρήστη καθώς και των δεδομένων, που συναπαρτίζουν το Handshake profile του.

2. Ελλείπει πρόσβασης σε ειδικότερες θέσεις της εταιρείας για την ιδιωτικότητα και τα προσωπικά δεδομένα, η παρουσίαση της Handshake, και η αποτίμηση του νομίμου ή μη της δράσης της κλείνουν με τη σκέψη του παραδείγματος της Datacoup: η ομοιότητα των δυο εταιρειών επιτρέπει συνειρμικά την αναλογική τους σύγκριση και μπορεί να προσφέρει μια αφηρημένη αξιολόγηση του νομίμου της λειτουργίας της Handshake. Ο σεβασμός στην opt-in δήλωση του χρήστη, έπειτα από προηγηθείσα ενημέρωση για τον σκοπό και το είδος της επεξεργασίας αποτελεί θεμελιώδη πρόβλεψη του GDPR για τη νομιμότητα της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, που συχνά παραβιάζονται. Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που πρέπει να παρουσιάζει μια DPDM, προκειμένου να περιβάλλεται με νομιμότητα, αρύονται στο σύνολό τους από τον GDPR. Στη συνέχεια, και με αφορμή την παρουσίαση της Opiria, θα επιχειρηθεί η ανάδειξη κάποιων εξ αυτών.

2.2.3 Το παράδειγμα της Opiria

⁶⁵ Οι μέθοδοι άντλησης των παραπάνω πληροφοριών μπορεί να βασίζονται σε παραδοσιακά ή σύγχρονα τεχνολογικά μέσα, όπως οι real time έρευνες, η χρήση GPS και η αποστολή σκαναρισμένων αποδείξεων.

2.2.3.1 Γενικές θέσεις της εταιρείας

Στην κατηγορία των DPDM, η συλλογιστική της νεοφυούς start-up Opiria στηρίζεται στη γνωστή διαπίστωση ότι οι μεσίτες δεδομένων (*data brokers*) δρουν διακριτικά και πίσω από ένα βέλο μυστικότητας, η δε σημαντική πλειοψηφία εξ αυτών αποσπά προσωπικά δεδομένα καταναλωτών, χωρίς την επίγνωση των τελευταίων, με σκοπό την επεξεργασία τους και την μεταπώλησή τους ως «αγαθού» (*commodity*) σε εταιρίες ανά τον κόσμο. Κατά αυτόν τον τρόπο, οι μεσίτες δεδομένων παραβιάζουν τα προσωπικά δεδομένα των καταναλωτών χωρίς να τους αποζημιώνουν⁶⁶. Η Opiria, ωστόσο, προχώρησε βαθύτερα στην αντίληψη των πρακτικών συνεπειών της κατάστασης αυτής: οι εμπνευστές της παρατήρησαν ότι οι καταναλωτές παγκοσμίως έχουν αρχίσει να αντιλαμβάνονται τις ανορθόδοξες (*unethical*) πρακτικές της μεσιτείας δεδομένων και λαμβάνουν προστατευτικά μέτρα για την αποτροπή εγκατάστασης λογισμικού παρακολούθησης (*cookies*) στο τερματικό τους σύστημα. Σύμφωνα με τις πάγιες θέσεις της, η αυξανόμενη απόκτηση εξειδικευμένων γνώσεων τεχνολογίας από τους καταναλωτές, σε συνδυασμό με την εμφάνιση νέων νομοθετικών πρωτοβουλιών για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, καθιστούν δυσκολότερη την πρόσβαση σε καλής ποιότητας δεδομένα: το δυσπρόσιτο των δεδομένων, ωστόσο, ανατροφοδοτεί τον φαύλο κύκλο για την κτήση έμμεσης πρόσβασης σε αυτά, με τους μεσίτες δεδομένων να μετέρχονται, πια, νέων και εξελιγμένων πρακτικών αμφισβητήσιμης νομιμότητας.

Βασική εκτίμηση της Opiria είναι ότι το επιχειρηματικό μοντέλο της έμμεσης εμπορικής αξιοποίησης των προσωπικών δεδομένων (εφεξής και για λόγους συντομίας IPDM⁶⁷) αποκτά πρόσβαση στις πηγές των δεδομένων με αδιαφανείς διαδικασίες, με κίνδυνο τόσο την παραβίαση της ιδιωτικότητας των καταναλωτών αλλά και τη μείωση της προσβασιμότητας σε καλής ποιότητας δεδομένα. Με άλλα λόγια, οι IPDM πλατφόρμες αντιμάχονται τον διττό σκοπό του GDPR, καθώς αφενός απειλούν την ασφάλεια της ιδιωτικότητας αφετέρου παρέχουν πρόσβαση σε αμφισβητούμενης ποιότητας δεδομένα, υπονομεύοντας κατ' ουσίαν την ποιότητα της πληροφορίας που κυκλοφορεί ελεύθερα.

⁶⁶ Βλ. Opiria & PData Token Whitepaper, «PData Token: Secure Trading of Personal Data», σελ. 6, διαθέσιμο στο url: <https://opiria.io/static/docs/Opiria-PDATA-Whitepaper.pdf>.

⁶⁷ Παρότι το ακρωνύμιο IPDM δεν φαίνεται να απαντά στη διεθνή βιβλιογραφία, η χρήση του στην παρούσα υπηρετεί λόγους συντομίας και περιγράφει κατά τη γράφουσα ένα σύστοιχο προς το DPDM φαινόμενο, αυτό των Indirect Personal Data Marketplaces· πρόκειται για τον γνωστό τρόπο λειτουργίας των παραδοσιακών *data brokers*.

Λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη τις παραπάνω προβληματικές η Opiria προτείνει ότι η αντιμετώπιση αυτών μπορεί να λάβει χώρα στο πλαίσιο μιας πλήρως διαφανούς και ανοιχτής αγορά δεδομένων, που να καθιστά εφικτή: α) την διατήρηση του ελέγχου από πλευράς των καταναλωτών σε σχέση με τα δεδομένα τους και τα πρόσωπα που τα επεξεργάζονται και β) την λήψη αντιτίμου για την παραχώρηση πρόσβασης σε προσωπικά δεδομένα προς τον σκοπό της επεξεργασίας. Σύμφωνα με την Opiria, η ενδυνάμωση της θέσης των υποκειμένων των δεδομένων και η εξάλειψη του ενδιάμεσου προσώπου θα προλειάνουν το έδαφος για την ακώλυτη πρόσβαση στην άμεση πηγή καλής ποιότητας δεδομένων: τα υποκείμενα. Έτσι, οι εμπνευστές του σχεδίου Opiria φιλοδοξούν να δημιουργήσουν μια παγκόσμια αποκεντρωμένη αγορά, στην οποία οι εταιρείες μπορούν να αγοράζουν προσωπικά δεδομένα από τους καταναλωτές χωρίς την ύπαρξη των παραδοσιακών μεσιτών δεδομένων και των αμφισβητούμενων πρακτικών τους.

2.2.3.2 Η πλατφόρμα της Opiria

Το project της Opiria απαντά είτε στο πλαίσιο λειτουργίας της διαδικτυακής της πλατφόρμας είτε στο ψηφιακό περιβάλλον μιας εφαρμογής για έξυπνα τηλέφωνα. Η ίδια η αρχιτεκτονική της είναι δομημένη προς τον σκοπό της παροχής της δυνατότητας για απευθείας σύνδεση μεταξύ ενδιαφερόμενων αγοραστών (εταιρείες) και των υποκειμένων για τη δημιουργία μιας ψηφιακής δεξαμενής δεδομένων· ζητούμενο κατά την Opiria είναι η διαρκής ανατροφοδότηση αυτής της δεξαμενής από την εμπειρία των υποκειμένων- καταναλωτών σχετικά με την απόλαυση αγαθών, υπηρεσιών ή την περιγραφή των προσωπικών τους προτιμήσεων, σε πραγματικό χρόνο.

Αναλυτικότερα, η συναλλακτική διαδικασία, που προωθεί η Opiria, περιλαμβάνει αρχικά την κατάρτιση ενός προφίλ χρήστη. Κατόπιν, ακολουθεί η αποστολή αιτημάτων δεδομένων (data requests) από εταιρείες, που ενδιαφέρονται να εξειδικεύσουν τα δεδομένα και το προφίλ συγκεκριμένων χρηστών· συνακόλουθα, το αλγοριθμικό της κομμάτι προβαίνει σε αντιστοίχιση (matching) των αιτημάτων δεδομένων με τα προφίλ χρηστών, που φαίνεται να «παράγουν» τα αιτούμενα δεδομένα. Ειδικότερα, η αλληλεπίδραση των μερών στο περιβάλλον της Opiria ξεκινά με την πρόταση της εταιρείας A να αποκτήσει πρόσβαση στα XYZ δεδομένα

του χρήστη B, προσφέροντας N PDATA Tokens⁶⁸ για να τον λόγο αυτόν. Σε περίπτωση αποδοχής του αιτήματος από πλευράς του χρήστη-καταναλωτή, καταρτίζεται σύμβαση μεταξύ των μερών αντίστοιχου περιεχομένου⁶⁹.

Κατά το στάδιο αυτό, η ομαλή εξέλιξη της ενοχής διασφαλίζεται από την blockchain αρχιτεκτονική της Opiria, η οποία διέπει την εκπλήρωση τόσο της παροχής όσο και της αντιπαροχής: με την συνδρομή της τεχνολογίας των έξυπνων συμβολαίων (smart contracts)⁷⁰ αρχικά «κλειδώνει» το ύψος του αντιτίμου που κατατίθεται δεσμευμένο υπέρ του χρήστη-καταναλωτή και κρυπτογραφούνται τα υπό πώληση δεδομένα με τη χρήση δημόσιου κλειδιού. Ακολούθως, αποστέλλεται στον αγοραστή το ιδιωτικό κλειδί για την αποκρυπτογράφηση των πωλούμενων δεδομένων. Στη συνέχεια, το αντίτιμο καθορισμένο σε PDATA Tokens μεταφέρεται στον λογαριασμό του καταναλωτή, ταυτοχρόνως δε περιέρχονται στην εταιρεία τα «αγορασθέντα δεδομένα» σε κρυπτογραφημένη μορφή. Τέλος, η εταιρεία έχοντας στα χέρια της το σύνολο δεδομένων και το ιδιωτικό κλειδί μπορεί να αποκρυπτογραφήσει τα δεδομένα και να τα χρησιμοποιήσει⁷¹.

2.2.3.3 Opiria και παραδοσιακοί data brokers

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι η ιδιαίτερη αρχιτεκτονική της Opiria αναδίδει τα χαρακτηριστικά του privacy by design & by default⁷² προσανατολισμού

⁶⁸ Πρόκειται για ένα είδος πλασματικού μέσου πληρωμής, αναλυτικότερα βλ. παρακάτω υπό στοιχείο 2.2.3.1.4.

⁶⁹ Υπό τη ματιά του εθνικού δικαίου και παρακάμπτοντας τους προβληματισμούς για τη δήλη ημέρα εκπλήρωσης της ενοχής, εκλαμβάνουμε τη φύση της σύμβασης ως μάλλον άμεσα εκπληρωτέας.

⁷⁰ Βλ. Savelyev A. (2017), Contract law 2.0: 'Smart' contracts as the beginning of the end of classic contract law, *Information & Communications Technology Law*, 26:2, όπου και ορίζεται ότι «έξυπνο συμβόλαιο» αποτελούν οι συμφωνίες σε μορφή προγραμματιστικού κώδικα (λογισμικού δηλαδή) που εφαρμόζονται σε Blockchain τεχνολογία, η οποία διασφαλίζει την αυτονομία και την αυτό-εκτέλεση των προβλεπόμενων στο «συμβόλαιο», που βασίζεται σε ένα προκαθορισμένο σύστημα παραγόντων, σελ. 116-134, διαθέσιμο στο DOI: [10.1080/13600834.2017.1301036](https://doi.org/10.1080/13600834.2017.1301036).

⁷¹ Βλ. Opiria & PData Token Whitepaper, «PData Token Secure Trading of Personal Data», σύμφωνα με την οποία η Opiria χρησιμοποιεί την ασύμμετρη κρυπτογραφία, δυνάμει της οποίας σε κάθε σύνολο δεδομένων αντιστοιχείται ένα ζεύγος κλειδιών συντιθέμενο από ένα δημόσιο και ένα ιδιωτικό- το τελευταίο κατέχεται από το υποκείμενο των δεδομένων-καταναλωτή, ενώ το δημόσιο κατέχεται από την Opiria, σελ. 31.

⁷² Η λειτουργία της blockchain αρχιτεκτονικής διασφαλίζει την προστασία της ιδιωτικότητας του καταναλωτή καθώς οι χρήστες δεν είναι αναγνωρίσιμοι σε blockchain περιβάλλοντα, κατά τη διακήρυξη της Opiria. Υποστηρίζεται, βέβαια και η αντίθετη άποψη, η οποία αμφισβητεί για την απόλυτη σύμπλευση της blockchain αρχιτεκτονικής με τα δικαιώματα του υποκειμένου, πρβλ. Finck M. (2019), Blockchain and the General Data Protection Regulation. Can distributed ledgers be squared with European Data Protection Law?, EPRS | European Parliamentary Research Service Scientific Foresight Unit (STOA), διαθέσιμο στο url:

της και φαίνεται να προσφέρει στις αγορές μια επιτυχή σύζευξη των δύο αρχικά αντίρροπων προσεγγίσεων της ιδιωτικότητας, ως προσωπικού και περιουσιακού δικαιώματος. Υπό αυτήν την οπτική, η Opiria εμφανίζεται ως μια άκρως ενδιαφέρουσα σύλληψη μιας DPDM, συμβατής με τις επιταγές του ΓΚΠΔ. Το σημαντικό της πλεονέκτημα έναντι των παραδοσιακών μεσιτών δεδομένων είναι η συλλογή δεδομένων απευθείας από τα υποκείμενα, γεγονός που αυξάνει τις πιθανότητες πρόσβασης σε πολύ καλής ποιότητας δεδομένα⁷³, στα οποία δεν έχει, συνήθως, πρόσβαση ένας μεσίτης δεδομένων.

Η βασική στρατηγική της Opiria συμπυκνώνεται στην αποκεντρωμένη λειτουργία της, καθώς η πλατφόρμα αυτή δεν σχεδιάστηκε για να αποθηκεύει δεδομένα, όπως ένας παραδοσιακός μεσίτης δεδομένων, αλλά για να επέχει θέση «διευθύνοντα» τη συναλλακτική διαδικασία μεταξύ των μερών. Για τον σκοπό αυτόν, η Opiria αρκείται στην αποθήκευση μόνο της *απόδειξης ύπαρξης δεδομένων* καθώς και κάποιων πληροφοριών για αυτά, ώστε να διευκολύνεται ο εκάστοτε υποψήφιος αγοραστής να εντοπίζει την κατηγορία των πληροφοριών στις οποίες επιθυμεί να αποκτήσει πρόσβαση.

Συνεπώς, αυτό που ισχυρίζεται ότι εξασφαλίζει η αρχιτεκτονική σύλληψη της Opiria είναι η ταχύτητα πρόσβασης στα προσωπικά δεδομένα, ως κύριο χαρακτηριστικό των δεδομένων καλής ποιότητας. Η εταιρεία, μάλιστα, υπογραμμίζει ότι η διάχυση δεδομένων πραγματικού χρόνου, ή σε χρόνο πολύ σύντομο από τη ζήτησή τους, έχει διττό αποτέλεσμα: μειώνει το κόστος της άλλοτε χρονοβόρας αναζήτησης των εταιρειών και προσδίδει προστιθέμενη αξία στα δεδομένα πραγματικού χρόνου (real time data), συντελώντας, έτσι, στην αύξηση της αγοραστικής τους αξίας.

2.2.3.4 Η νομισματική αποτίμηση των προσωπικών δεδομένων από την Opiria:

PDATA Tokens

Το όραμα των εμπνευστών της Opiria είναι, μεταξύ άλλων, να εγκαθιδρύνουν τα «PDATA Tokens» ως ένα ενιαίο *πλασματικό μέσο πληρωμής* (currency) που θα εκφράζει την χρηματική αξία των δεδομένων και θα καθιστά, κατά αυτόν τον τρόπο, εφικτή τη *νομισματοποίηση* (monetization) των δεδομένων από το υποκείμενο καθεαυτό. Τα «PDATA Tokens» εκτός της συναλλακτικής αξίας που ενσωματώνουν

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU\(2019\)634445_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU(2019)634445_EN.pdf).

⁷³ Κύριο κριτήριο για την καλή ποιότητα των δεδομένων είναι η ιδιότητά τους ως πραγματικού χρόνου δεδομένα (real time data).

έχουν και χρηστική λειτουργία τόσο για τις εταιρείες όσο και για τους καταναλωτές· οι εταιρείες αφενός τα χρησιμοποιούν ως είδος συναλλάγματος (currency) για τις συναλλαγές στο περιβάλλον της Ορίγια οι δε καταναλωτές αφετέρου επιδιώκουν την σύντομη απόκτησή τους, καθώς η συγκέντρωση πολλών «PDATA Tokens» αυξάνει τις πιθανότητες λήψης αιτημάτων για δεδομένα (data request), πολύ νωρίτερα από κάποιον άλλο χρήστη με λιγότερα «PDATA Tokens». Συνεπώς, το οικοσύστημα των «PDATA Tokens» στο οποίο βασίζεται η διαδικασία της Ορίγια αντανακλά τον θεμελιωδέστερο κανόνα των αγορών: το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης. Για τον λόγο αυτό, όταν η ζήτηση των προσωπικών δεδομένων μεγαλώνει, αυξάνεται αναλόγως και η αξία των «PDATA Tokens», όπως θα συνέβαινε σε κάθε μηχανισμό ανοιχτής αγοράς.

2.2.3.5 Ορίγια και ΓΚΠΔ

Από τις επίσημες διακηρύξεις των ποιοτικών χαρακτηριστικών και της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής της Ορίγια, στη *Λευκή της Βίβλο*⁷⁴, προκύπτει ότι το επιχειρηματικό μοντέλο της Ορίγια προτείνει μια διαδικασία ρευστοποίησης των προσωπικών δεδομένων από πλευράς του υποκειμένου τους, έχοντας ήδη λάβει σοβαρά υπόψη τις διατάξεις του ΓΚΠΔ, που διασφαλίζουν την νομιμότητα και ρυθμίζουν την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων.⁷⁵ Για τους λόγους που ακολουθούν, η Ορίγια θα μπορούσε να αποτελεί, καθ' ημάς, μια σύγχρονη πρόταση νόμιμης «πώλησης» προσωπικών δεδομένων απευθείας από τα υποκείμενά τους⁷⁶.

- a) Η συγκατάθεση στο περιβάλλον της Ορίγια ως νόμιμη βάση επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων (αρ. 6.1α' ΓΚΠΔ) και η ανάκληση αυτής (αρ. 7.3 ΓΚΠΔ) : Με την είσοδό τους στην πλατφόρμα της Ορίγια οι καταναλωτές παρέχουν τη συγκατάθεσή τους για την αποθήκευση των προσωπικών τους δεδομένων σε κρυπτογραφημένη μορφή. Ακολούθως, η πλατφόρμα ενημερώνει τους χρήστες-καταναλωτές σχετικά με κάθε υποβολή αιτήματος πρόσβασης, για την πρόοδο του οποίου είναι απαραίτητη η ειδική συγκατάθεσή τους. Σε περίπτωση της χορήγησής της, η αρχιτεκτονική των «έξυπνων συμβολαίων» και η αποκεντρωμένη διαδρομή της blockchain

⁷⁴ βλ. Opiria & PData Token, Whitepaper, «PData Token Secure Trading of Personal Data», σελ. 37 επ.

⁷⁵ Αναφερόμαστε στη νέα επιταγή του ΓΚΠΔ περί privacy by design, για την οποία βλ. σχετικά την ανάλυση της Μήτρου Λ. (2013), Privacy by design: Η τεχνολογική διάσταση της προστασίας προσωπικών δεδομένων, *ΔίΜΕΕ*, 1/2013, σελ. 14-25.

⁷⁶ βλ. Opiria & PData Token Whitepaper, PData Token Secure Trading of Personal Data, How Opiria fulfills the requirements of GDPR.

τεχνολογίας εγγυώνται αφενός την ασφάλεια της συναλλαγής και αφετέρου την προστασία της ιδιωτικότητας. Ειδικότερα, η κωδικοποίηση του συνόλου των κινήσεων των χρηστών της Opiria καθιστά πλήρως ανιχνεύσιμη τη δραστηριότητα των υποκειμένων της ενώ, ταυτόχρονα, διευκολύνει την άσκηση ουσιωδών δικαιωμάτων μεταξύ των οποίων και η ανάκληση της συγκατάθεσης. Συνεπώς, η άσκηση του δικαιώματος ανάκλησης θα καθίσταται πρακτικά ευχερέστερη με την αρχιτεκτονική των «έξυπνων συμβολαίων», τα οποία εκ φύσεως δύνανται να τερματίσουν τη διαδικασία πρόσβασης των εταιριών στα προσωπικά δεδομένα των «αντισυμβαλλομένων» τους.

- b) Δικαίωμα πρόσβασης, διαφάνεια και σκοπός επεξεργασίας (αρ. 15 και 5 παρ. 1 α-στ' ΓΚΠΔ): σύμφωνα με τη *λευκή βίβλο* της Opiria οι χρήστες της μπορούν οποτεδήποτε να έχουν πρόσβαση στα δεδομένα τους· αντίστοιχα, οι εταιρείες αποκτούν πρόσβαση σε αυτά μόνο κατόπιν ειδικής συγκατάθεσης⁷⁷ των χρηστών και για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Η τεχνολογία των έξυπνων συμβολαίων διασφαλίζει το γεγονός ότι μόνο τα δεδομένα, για τα οποία έχει παρασχεθεί συγκατάθεση εκ μέρους των χρηστών τους, μπορούν να περιέλθουν σε γνώση των ενδιαφερόμενων εταιριών.
- c) Δικαίωμα διόρθωσης, διαγραφής και φορητότητας (αρ. 16, 17 και 20 ΓΚΠΔ): με δεδομένη την ακώλυτη πρόσβαση, η αρχιτεκτονική της Opiria ενισχύει, περαιτέρω, την ευχέρεια των υποκειμένων για την άσκηση των λοιπών νόμιμων δικαιωμάτων τους, μεταξύ των οποίων και η διόρθωση της ακρίβειας των δεδομένων τους. Εκτός της διόρθωσης, η Opiria διασφαλίζει ότι ο χρήστης μπορεί πάντα να διαγράψει τα προσωπικά του δεδομένα του· με τη διαγραφή αυτή επέρχεται και ταυτόχρονη διαγραφή του ιδιωτικού κλειδιού που έχει το υποκείμενο στην κατοχή του⁷⁸. Παράλληλα, η δυνατότητα ακριβούς εντοπισμού όλων των δεδομένων του χρήστη στην πλατφόρμα της Opiria, ακριβώς λόγω της blockchain αρχιτεκτονικής της, καθιστά εφικτή την

⁷⁷ Η πλατφόρμα ενημερώνει τους χρήστες της για το σκοπό και τη χρήση των δεδομένων τους με την ταυτόχρονη αποστολή της εκδήλωσης ενδιαφέροντος από την υποψήφια αγοράστρια εταιρεία. Αντιστοίχως, οι χρήστες γνωρίζουν πάντα ποια συγκεκριμένη κατηγορία των δεδομένων τους κοινοποίησαν και σε ποιον αποδέκτη.

⁷⁸ Η διαγραφή των κρυπτογραφημένων δεδομένων του υποκειμένου και του ιδιωτικού κλειδιού που αυτό κατέχει, ενισχύει την προστασία της ιδιωτικότητας των υποκειμένων, καθώς ακόμη και σε περιπτώσεις τυχόν ανάκτησης των δεδομένων, δεν θα καθίσταται δυνατή η εξακρίβωση της ταυτότητας του υποκειμένου.

άσκηση του νεοφουός δικαιώματος φορητότητας, τηρουμένων των λοιπών όρων του ΓΚΠΔ για την άσκησή του⁷⁹.

- d) Ασφάλεια και ψευδωνυμοποίηση (αρ. 25 παρ. 1 ΓΚΠΔ): η αρχιτεκτονική των έξυπνων συμβολαίων (smart contract) της Opiria προϋποθέτει τη χρήση κρυπτογραφικών μεθόδων τόσο για την «αποστολή» των προσωπικών δεδομένων όσο και για την «αποστολή» του αντιτίμου αυτών. Η ασύμμετρη κρυπτογραφία, εν προκειμένω, αποτελεί έναν privacy by design και by default μηχανισμό που ενισχύει την προστασία της ιδιωτικότητας των χρηστών της και διασφαλίζει την ομαλή εξέλιξη της ενοχής⁸⁰.
- e) Τα αρχεία των ενεργειών επεξεργασίας: αυτονόητη προέκταση της blockchain τεχνολογίας είναι η δυνατότητα ακώλυτης πρόσβασης των υποκειμένων σε αρχεία επεξεργασίας, που περιλαμβάνουν καταγραφές όλων των συναλλαγών και των αιτημάτων που αφορούν στα προσωπικά δεδομένα του αιτούντος την πρόσβαση καταναλωτή. Το λογισμικό τμήμα της πλατφόρμας χρησιμοποιεί ανοιχτό κώδικα για τα έξυπνα συμβόλαια (smart contracts)· με άλλα λόγια, η πρόσβαση στα αρχεία της επεξεργασίας μπορεί να γίνει από τον χρήστη οποτεδήποτε και χωρίς υποβολή προηγούμενου σχετικού αιτήματος στην Opiria, με μόνη την ανάγνωση των γραμμών κώδικα για όλα τα βήματα επεξεργασίας των δεδομένων του.

Αυτή η διατήρηση αρχείων επεξεργασίας σε blockchain αρχιτεκτονική διευκολύνει αφενός το υποκείμενο στην έμπρακτη άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης στα προσωπικά του δεδομένα αφετέρου διασφαλίζει ότι τυχόν εμπορική αξιοποίηση των προσωπικών δεδομένων στο περιβάλλον της Opiria θα διέπεται από πλήρη ανιχνευσιμότητα, με την ταυτόχρονη εγγύηση της προστασίας της ανωνυμίας των συναλλασσόμενων μερών⁸¹ (αρ. 15 και 25 ΓΚΠΔ αντίστοιχα).

⁷⁹ Σύμφωνα με την ισχύουσα ευρωπαϊκή νομοθεσία και την ερμηνεία της, δομικό στοιχείο του δικαιώματος φορητότητας, είναι η λήψη των δεδομένων, που έχει συλλέξει ο υπεύθυνος επεξεργασίας, σε δομημένο και αναγνώσιμο μορφότυπο.

⁸⁰ Βλ. Opiria & PData Token, Whitepaper, «PData Token Secure Trading of Personal Data», σελ. 40.

⁸¹ Ibid.

2.2.4 Επιχειρηματικά μοντέλα DPDM και ΓΚΠΔ

Ο τρόπος λειτουργίας των τριών παραπάνω επιχειρηματικών μοντέλων πώλησης προσωπικών δεδομένων βασίζεται στην *αδιαμεσολάβητη*⁸² συναλλακτική επαφή μεταξύ υποκειμένου και ενδιαφερόμενου αγοραστή. Η χρήση των προσωπικών δεδομένων ως *de facto* συναλλακτικού αγαθού υπονοεί την αρχική ανοχή της έννομης τάξης απέναντι στην *de facto* συναλλαγή, με την επιφύλαξη σε περίπτωση πρόκλησης παράνομης ζημίας, και καλεί σε επίσημη αναγνώριση αυτού του νέου «αγαθού», συνεπώς δε και σε πληρέστερη προστασία του. Μάλιστα, ενόψει της νέας βιομηχανικής επανάστασης, που σηματοδοτεί η αξία της πληροφορίας στην εποχή του web 2.0, διαπιστώνεται το επίκαιρο της γενικότερης συζήτησης σχετικά με τη θέση που επέχουν τα προσωπικά δεδομένα στις σύγχρονες ψηφιακές συναλλακτικές πρακτικές.

Στο πλαίσιο αυτό, η προπεριγραφείσα λειτουργία των DPDM αποτέλεσε μέρος της εδώ καταβαλλόμενης συστημικής προσπάθειας για την ανάδειξη νέων μορφών εμπορικής αξιοποίησης των προσωπικών δεδομένων σε ένα πλαίσιο άμεσης αλληλεπίδρασης μεταξύ υποκειμένου και υπεύθυνου επεξεργασίας. Ο νεοτερισμός που ευαγγελίζονται ότι εισάγουν οι εν λόγω πλατφόρμες συνίσταται στην αφύπνιση της συνείδησης των υποκειμένων (και καταναλωτών) ότι αλληλεπιδρούν συμβατικά με ενδιαφερόμενους αγοραστές. Υπό αυτήν την σκέψη, οι DPDM προτείνουν μια νέα και διαφανή διαδικασία για την οικονομική αξιοποίηση των προσωπικών δεδομένων σε περιβάλλον αγοράς. Συνεπώς, διαφοροποιούν τη θέση τους σε αντιδιαστολή προς τις παραδοσιακές μεθόδους μεσιτείας δεδομένων (data brokerage), με κυριότερο χαρακτηριστικό των τελευταίων την «αθόρυβη» δράση τους ως ιστότοπων πολλαπλών συμφερόντων (multi-sided platforms)⁸³.

⁸² Η πλάγια υπογράμμιση του όρου κρίνεται απαραίτητη για να τονίσει την ποιοτική διαφοροποίηση της παραδοσιακής διαμεσολάβησης των μεσιτών δεδομένων από την εδώ παρουσιαζόμενη, η οποία παρότι διατηρεί στοιχεία διαμεσολαβητικής φύσης δεν υπακούει στην κλασική τάση των data brokers να «υφαρπάζουν» τα προσωπικά δεδομένα χρηστών των υπηρεσιών της ΚτΠ, όπως είθισται. Όπως ήδη αναλύθηκε, η ποιοτική διαφοροποίηση των δύο ειδών διαμεσολάβησης έγκειται στη δημιουργία μιας πλατφόρμας ως πεδίου διαπραγματεύσεων και όχι στην συγκέντρωση δεδομένων εν αγνοία των υποκειμένων-χρηστών της προς τον σκοπό της πώλησης των δεδομένων σε ενδιαφερόμενους αγοραστές χωρίς την συγκατάθεση των χρηστών.

⁸³ Αναφέρθηκε ανωτέρω ότι το κυριότερο χαρακτηριστικό των «multi-sided platforms» είναι η «αθόρυβη» λειτουργία τους, με αποτέλεσμα τα υποκείμενα των δεδομένων να μην τελούν σε επίγνωση της εμπορικής αξιοποίησης των δεδομένων τους· ως σημειωθεί ότι ακόμη και στις περιπτώσεις εκείνες όπου τα υποκείμενα είναι περισσότερο υποψιασμένα για την οικονομική

Ωστόσο, η οντολογική διαπίστωση της λειτουργίας ιστότοπων και εφαρμογών που λειτουργούν ως άμεσες αγορές δεδομένων (direct personal data marketplaces) δεν σημαίνει το δίχως άλλο και την απόλυτη σύμπλευση των πρακτικών τους με τις διατάξεις του ΓΚΠΔ. Προς τούτο δε και κρίνεται σκόπιμο, στο σημείο αυτό, να τονιστεί ότι η υπαγωγή τους στην κατηγορία «DPDM» δεν συνεπάγεται άνευ ετέρου και την νομιμότητα του τρόπου λειτουργίας τους, υπό το πρίσμα των διατάξεων του ΓΚΠΔ. Ανατρέχοντας στην ανάλυση που προηγήθηκε, επισημαίνονται χαρακτηριστικά τόσο της Handshake όσο και της Datacoup, που αποκλίνουν από τις προβλέψεις του ΓΚΠΔ.

Αντίθετα, από την περιγραφή της λειτουργίας της Opiria και την ανάλυση της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής της προκύπτει ότι η εν λόγω πλατφόρμα φαίνεται να συμπλέει με τον ΓΚΠΔ. Η επιλογή της blockchain αρχιτεκτονικής και η χρήση PDATA Tokens θέτουν τα θεμέλια μιας παγκόσμιας αποκεντρωμένης⁸⁴ αγοράς δεδομένων, όπου οι ενδιαφερόμενοι αγοραστές συναλλάσσονται απευθείας με τα υποκείμενα των δεδομένων, χωρίς τη διαμεσολάβηση μεσιτών δεδομένων. Η προηγηθείσα περιγραφική συσχέτιση μεταξύ Opiria και ΓΚΠΔ αναδεικνύει τα ιδανικά χαρακτηριστικά μιας DPDM πλατφόρμας, που δύναται να συμβάλει στην πραγμάτωση του διττού σκοπού του Γενικού Κανονισμού.

Επιχειρώντας μια σύνδεση με το πρώτο κεφάλαιο της παρούσας, στο σημείο αυτό, υπογραμμίζεται ότι η σκιαγράφηση της κανονιστικής αξίας του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων υπό το πρίσμα της ανθρωποκεντρικής προσέγγισης (human right approach) απέδωσε την αρχική τάση ερμηνείας μιας ρυθμιστικής πρωτοβουλίας σε επίπεδο Κανονισμού, και εντόπισε τον γενεσιουργό λόγο αυτής στην ύπαρξη ενός ιδιαίτερος ευάλωτου και απειλούμενου δικαιώματος. Ακολούθως, στο παρόν κεφάλαιο, παρουσιάστηκαν επιχειρηματικά μοντέλα αγοράς προσωπικών δεδομένων, που προτείνουν την πραγματιστική πρόσληψη των προσωπικών δεδομένων ως εμπορεύσιμων και οικονομικά αξιοποιήσιμων μεγεθών,

εκμετάλλευση των δεδομένων τους, δεν είναι εφικτή η εξακρίβωση της ταυτότητας όσων επεξεργάζονται τα προσωπικά τους δεδομένα καθώς η ίδια η αρχιτεκτονική των multi-sided platforms διατηρεί άγνωστη την ταυτότητα τόσο των μεσιτών δεδομένων όσο των τρίτων μερών (3rd parties), που είναι και οι τελικοί τους αποδέκτες· για τη σχετική προβληματική βλ. Solove D. (2002) στην μελέτη Introduction: Privacy self-management and the consent dilemma, να αναλύει τα «δομικά προβλήματα» (structural problems) που αντιμετωπίζουν τα υποκείμενα, σελ. 1881.

⁸⁴ Για το πλεονέκτημα της Opiria έναντι άλλων ψηφιακών οικοσυστημάτων που δεν είναι δομημένα πάνω σε ένα αποκεντρωμένο σύστημα, βλ. Opiria & PData Token, Whitepaper, «PData Token Secure Trading of Personal Data», σελ. 35, όπου και η παράθεση συγκεντρωτικού πίνακα.

εισφέροντας ένα νέο πρίσμα στη συζήτηση για τη φύση του δικαιώματος, και αξιολογούνται στην παρούσα εργασία πάντα προς τον σκοπό της αναζήτησης τρόπων για την ενδυνάμωση της θέσης του υποκειμένου στη σύγχρονη ψηφιακή οικονομία.

Στη συνέχεια της παρούσας εργασίας, η σκιαγράφηση της λειτουργίας της ψηφιακώς καθοδηγούμενης οικονομίας (data driven economy), με την παρουσίαση της δράσης τόσο των IPDM όσο και των DPDM εταιρειών, δίνει τη θέση της στην ανάλυση της δεύτερης κύριας άποψης για τη φύση του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, ως δικαιώματος περιουσιακού χαρακτήρα. Η άποψη αυτή περιλαμβάνει δύο επιμέρους προσεγγίσεις: την πλήρη περιουσιακή θεώρηση (full property right approach) και την θεώρηση υπό το πρίσμα της πνευματικής ιδιοκτησίας (intellectual property right approach).

2.3 Τα προσωπικά δεδομένα και η οικονομική ανάλυση του δικαίου: full property right approach, intellectual property right approach

2.3.1 Θεωρητικό υπόβαθρο

Η θεωρία για τον αμιγή περιουσιακό χαρακτήρα των προσωπικών δεδομένων (full property right approach) αντιμετωπίζει τα προσωπικά δεδομένα ως άυλα περιουσιακά αγαθά και διακυμαίνεται από το ακραίο -για τα ευρωπαϊκά δεδομένα- σενάριο της διοχέτευσης των προσωπικών δεδομένων σε μια ελεύθερη και αυτορρυθμιζόμενη αγορά μέχρι το ασφαλές, καθ' ημάς, σενάριο της διάθεσης για επαχθή αιτία υπό όρους ρυθμιστικής-κρατικής εποπτείας. Η θεωρία για τα περιουσιακά δικαιώματα που αρύονται από την πνευματική ιδιοκτησία (intellectual property right approach), από την άλλη πλευρά, αναγνωρίζει, στην ουσία, τη συνύπαρξη προσωπικού και περιουσιακού χαρακτήρα στο δικαίωμα των προσωπικών δεδομένων, σε αναλογία με τα ισχύοντα για το δικαίωμα του πνευματικού δημιουργού. Στο ίδιο συμπέρασμα έχει οδηγηθεί και ο Prins (2006), υποστηρίζοντας, με άλλη διατύπωση, ότι « (...) το να προσδώσουμε στο δικαίωμα των προσωπικών δεδομένων αποκλειστικά περιουσιακό χαρακτήρα είναι δογματικά ασύμβατο με τις θεμελιώδεις αρχές που διέπουν το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας, προς το οποίο, το δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων παρουσιάζει εμφανείς ομοιότητες».

Ο δημιουργικός συνδυασμός των αντιθετικών προσεγγίσεων της προσωπικής και περιουσιακής φύσης του δικαιώματος (personal and property based approach), υπό

την ομπρέλα της πνευματικής ιδιοκτησίας και των απορρεόντων εξ αυτής περιουσιακών δικαιωμάτων, αποτελεί την πρόταση της παρούσας εργασίας, για την περιγραφή της ενδυναμωμένης θέσης του υποκειμένου στο σύγχρονο ψηφιοποιημένο οικονομικο-κοινωνικό γίγνεσθαι. Η οπτική που επιχειρείται να φωτιστεί με την παρούσα εργασία προϋποθέτει την ιδιώνυμη θεώρηση των προσωπικών δεδομένων ως αγαθών από τα οποία απορρέουν προσωπικά και περιουσιακά δικαιώματα⁸⁵, και συνεπώς ως ανταλλάξιμων μεγεθών, με την επιφύλαξη της τήρησης των α) διατάξεων του ΓΚΠΔ για τη συγκατάθεση και την επεξεργασία και β) των θεμελιωδών κοινών ενωσιακών αρχών για το σεβασμό της ανθρώπινης αξίας. Στην επόμενη ενότητα ακολουθεί μια προσπάθεια ανάδειξης των εννοιολογικών και κανονιστικών ομοιοτήτων που μοιράζονται τα δύο δικαιώματα στο χώρο της πνευματικής ιδιοκτησίας και των προσωπικών δεδομένων αντίστοιχα.

2.3.2 Πνευματική ιδιοκτησία και προσωπικά δεδομένα: ομοιότητες και διαφορές

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας διαπιστώθηκε ότι η παραγωγή δεδομένων κατά τη δράση των προσώπων στο πλαίσιο της ιδιωτικής και προσωπικής τους σφαίρας αποτυπώνει ειδικότερες εκφράσεις της *αυθεντικότητας* του προσώπου και εξατομικεύει την προσωπικότητα του υποκειμένου αναφοράς τους. Αυτός ο ιδιαίτερος βαθμός διασύνδεσης μεταξύ του υποκειμένου και των δεδομένων του φαίνεται να εγκαινιάζει μια ιδιότυπη σχέση «πατρότητας», παρόμοια με τη σχέση ενός δημιουργού με το πνευματικό του έργο⁸⁶, που εμφανίζεται ως απόρροια του ηθικού δικαιώματος επί του έργου. Στο ηθικό δικαίωμα του πνευματικού δημιουργού

⁸⁵ Βλ. Victor, J.M. (2013), The EU General Data Protection Regulation: Toward a Property Regime for Protecting Data Privacy, *The Yale Law Journal*, 23, όπου και υποστηρίζεται ότι ο Κανονισμός εκλαμβάνει ως δεδομένο τον περιουσιακό χαρακτήρα του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα, καθώς με τις διατάξεις του αναγνωρίζει τα υποκείμενα ως δικαιούχους επί των δεδομένων τους, τους χορηγεί δικαιώματα «παρακολουθήσεως» ακόμη κι όταν αυτά έχουν «εκχωρηθεί» προς επεξεργασία, ενώ, τέλος, θεσπίζει αξιώσεις αποκατάστασης που προσομοιάζουν περισσότερο σε ένα περιουσιακής φύσης σύστημα, σελ. 515.

⁸⁶ Βλ. Prins, C. (2006), σελ. 223, όπου και υπονοείται η πληροφορία ως κοινός παρονομαστής της πνευματικής ιδιοκτησίας και των προσωπικών δεδομένων, ωστόσο, εντοπίζεται ως ειδοποιός διαφορά τους η ύπαρξη επίγνωσης κατά την παραγωγή τους προς τον σκοπό της αποκάλυψής τους σε άλλους. Η διαφορά αποδίδεται εύστοχα με τον όρο “Humanistic Property”, η νοηματοδότηση του οποίου κατά Prins είναι η ακόλουθη: “Humanistic property is that which we give without conscious thought or effort, and differs from Intellectual Property which is what we consciously produce for the purpose of disclose to other people.”· βλ. σχετικά και την μελέτη Glancy D. (2010), “Personal Information as Intellectual Property” διαθέσιμη στο https://www.law.berkeley.edu/files/bclt_IPSC2010_Glancy2.pdf. Samuelson P. (1999), Privacy as intellectual property, 52 Stan. L. Rev. 1125, 1999, διαθέσιμο στο url: http://people.ischool.berkeley.edu/~pam/papers/privasip_draft.pdf.

ερείδεται και το αιτιολογικό υπόβαθρο για το ανεπίτρεπτο της οριστικής αποξένωσης του δημιουργού από το έργο του. Προς τούτο δε και η διασφάλιση της πρόσβασης στο έργο επιτυγχάνεται με την *ex lege* αναγνώριση δικαιωμάτων παρακολουθηματικού χαρακτήρα⁸⁷.

Περαιτέρω, ο αδιάσπαστος δεσμός μεταξύ δημιουργού και έργου καταδεικνύεται από τη σαφή νομοθετική πρόβλεψη ότι ακόμη και σε περιπτώσεις εμπορικής αξιοποίησης του έργου, οι άγνωστες και αδιερεύνητες δυνατότητες εκμετάλλευσής του εξακολουθούν να ανήκουν στο πνευματικό δημιουργό, αφού μόνο στο πρόσωπό του μπορούν να γεννηθούν εξουσίες επί του έργου κατά τρόπο πρωτογενή⁸⁸. Ανασύροντας αναλογίες από το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας παρατηρούμε ότι η σχέση *οιονεί πατρότητας* μεταξύ του υποκείμενου και των προσωπικών του δεδομένων συμβαδίζει τόσο με τη διαρκή απόλαυση του αναπαλλοτρίωτου «ηθικού δικαιώματος» επί των δεδομένων όσο και με τον *μερισμό* των εξουσιών κατά την περιουσιακή εκμετάλλευση αυτών. Πρακτική έκφανση της αρχής του μερισμού αποτελεί η απαίτηση για ρητή και ειδική συγκατάθεση ανάλογα με το είδος και τον σκοπό της επεξεργασίας. Σχετικά δε υποστηρίζει ο Gryz (2013) ότι «η εκχώρηση πρόσβασης σε προσωπικές πληροφορίες ομοιάζει με τις συμβάσεις εκμετάλλευσης της πνευματικής ιδιοκτησίας (...) το τρίτο μέρος μπορεί να χρησιμοποιήσει την πληροφορία αλλά δεν μπορεί χωρίς τη ρητή αδειοδότηση του δημιουργού να τη διαδώσει περαιτέρω»⁸⁹.

Αναλυτικότερα, επιχειρώντας μια συγκριτική στάθμιση του κοινού υποβάθρου των δύο δικαιωμάτων, παρουσιάζονται συνοπτικά οι βασικές ομοιότητες που μοιράζονται τις παρακάτω ιδιότητες:

- του σκοπού της ελεύθερης κυκλοφορίας: τα πνευματικά δημιουργήματα πρέπει να είναι προσβάσιμα στο κοινό για χάρη του κοινωνικού συνόλου⁹⁰,

⁸⁷ Βλ. Κουμάντο Γ. (1991), Πνευματική Ιδιοκτησία, έκδοση 5^η, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 170.

⁸⁸ Ένα τέτοιο φαινόμενο, δεν θα συνέβαινε ποτέ στον χώρο των υλικών αγαθών· δυνατότητες εκμετάλλευσης που εμφανίζονται μετά τη μεταβίβαση (π.χ ανεύρεση πετρελαίου) ανήκουν σ' εκείνον που έχει αποκτήσει το πράγμα, ως απλή «συνέπεια» του δικαιώματος που του μεταβιβάστηκε.

⁸⁹ Σε ελεύθερη δική μας μετάφραση του αυθεντικού κειμένου "Providing someone with private information is similar to selling a license to intellectual property (...) you may use this information, but you cannot –without my explicit permission- disseminate this information any further Βλ. Gryz, J. (2013), σελ. 22.

⁹⁰ Βλ. Κουμάντο Γ. (1991), σελ. 304.

αντίστοιχο δε σκοπό υπηρετεί και ο ΓΚΔΠ προβλέποντας για την ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία.

- του τρόπου πρωτότυπης κτήσης: ο δημιουργός του έργου αποκτά το δικαίωμα της πνευματικής ιδιοκτησίας κατά τρόπο πρωτογενή (αρχή της αλήθειας). Συνεπώς, εκτός από τον πραγματικό δημιουργό του έργου δεν μπορεί, κατά κανόνα, να θεωρηθεί ότι κάποιος άλλος απέκτησε την πνευματική ιδιοκτησία κατά τρόπο πρωτογενή. Στο δίκαιο των προσωπικών δεδομένων, αντίστοιχα, ως δικαιούχος των δεδομένων θεωρείται το υποκείμενο⁹¹.
- του τρόπου δευτερογενούς κτήσης: η μεταβίβαση του δικαιώματος της πνευματικής ιδιοκτησίας υλοποιείται στον νομικό κόσμο με την «εκχώρηση»⁹² συγκεκριμένων εξουσιών επί του έργου προς εκμετάλλευση, με την παράλληλη διατήρηση του απόλυτου χαρακτήρα του δικαιώματος του πνευματικού δημιουργού. Αυτός ο απόλυτος χαρακτήρας της πνευματικής ιδιοκτησίας εντοπίζεται και στις εκφάνσεις του δικαιώματος της κυριότητας και αιτιολογεί γιατί στους τρόπους δευτερογενούς κτήσης των επιμέρους εξουσιών επί του έργου εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις που ρυθμίζουν τη μεταβίβαση της κυριότητας⁹³· με τις ίδιες διατάξεις «μεταβιβάζονται» και τα προσωπικά δεδομένα, όπως ειδικότερα θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο.
- του μερισμού των εξουσιών: κάθε μια από τις περισσότερες εξουσίες που δίνει η πνευματική ιδιοκτησία είναι αυτοτελής, δηλαδή είναι ανεξάρτητη από τις άλλες και μπορεί να μεταβιβαστεί χωριστά. Η αυτοτέλεια των εξουσιών της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι δυνατή εξαιτίας της άυλης φύσης του αντικείμενου της, που του επιτρέπει να είναι «πανταχού παρόν»⁹⁴. Πράγματι,

⁹¹ Βλ. αναλυτικότερα στο Κεφάλαιο 3.

⁹² Σύμφωνα με τον Κουμάντο Γ. (1991), η αναφορά στην «εκχώρηση» δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι στη μεταβίβασή του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας εφαρμόζονται οι διατάξεις του ΑΚ για την εκχώρηση απαιτήσεων, αφού οι διατάξεις αυτές είναι προσαρμοσμένες στο γεγονός ότι οι απαιτήσεις στρέφονται κατά ορισμένου οφειλέτη, δηλαδή έχουν ενοχικό και, άρα, σχετικό χαρακτήρα, σελ. 199-200· βλ. σχετικά Γεωργιάδη Γ. σε Γεωργιάδη Α., Σύντομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα (2010), όπου αναφέρεται ως κρατούσα η άποψη περί ανάλογης εφαρμογής των διατάξεων για τη μεταβίβαση κυριότητας κινητών όσον αφορά το περιουσιακό δικαίωμα επί του πνευματικού έργου· πρβλ. ΑΠ 1260/1983 ΕλλΔνη 1984.1347, η οποία δέχθηκε την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 455 επ., σελ. 951.

⁹³ Βλ. Κουμάντο (1991), όπου και διευκρινίζεται ότι εφαρμόζονται οι διατάξεις περί μεταβίβασης της κυριότητας σε κινητά, γιατί προς αυτά ομοιάζει περισσότερο το άυλο αντικείμενο της πνευματικής ιδιοκτησίας, σελ. 200.

⁹⁴ Ibid, σελ. 54.

το πνευματικό δημιούργημα μπορεί συγχρόνως να είναι αντικείμενο άπειρων χρήσεων⁹⁵, διαφορετικών ή και ομοίων, χωρίς η μια να επηρεάζει ή να εμποδίζει την άλλη⁹⁶. Αντίστοιχα, στο δίκαιο των προσωπικών δεδομένων απαιτείται η συγκατάθεση να αφορά σε συγκεκριμένα δεδομένα, που θα υποστούν μια ορισμένη επεξεργασία προς έναν σαφή σκοπό. Η τροποποίηση κάποιου από τα παραπάνω προσαπαιτεί νέα συγκατάθεση από το υποκείμενο, και θυμίζει έντονα τον μερισμό των εξουσιών στο δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Οι αναλογίες που επιχειρήθηκαν ανωτέρω παρέχουν ικανό αιτιολογικό υπόβαθρο στην άποψη που προσλαμβάνει τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ως *sui generis* δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας: κρίσιμο, βέβαια, ζήτημα δεν αποτελεί εν προκειμένω η στείρα δογματική *δικαίωση* κάποιας θεωρητικής άποψης για τη φύση των προσωπικών δεδομένων, αλλά η εις βάθος κατανόηση της ουσίας του δικαιώματος και της σχέσης του υποκειμένου με αυτά. Συνεπώς, με την παραπάνω αναλογία υπογραμμίζεται η παρόμοια ουσία των δύο δικαιωμάτων, ενώ ταυτοχρόνως αποφεύγονται οι δογματικοί σκόπελοι της θεωρίας του δικαίου πνευματικής ιδιοκτησίας, προκειμένου να αποφασιστεί αν ένα προϊόν της ανθρώπινης διάνοιας αποτελεί πνευματικό έργο⁹⁷. Συνεπώς αποφεύγονται οι σταθμίσεις σχετικά με το είδος του πνευματικού κόπου, που μετράται, μεταξύ άλλων, με όρους πρωτοτυπίας, αυθεντικότητας, στατιστικής μοναδικότητας και δημιουργικού ύψους. Πράγματι, η ευθεία αναλογία του δικαίου πνευματικής ιδιοκτησίας στο δίκαιο των προσωπικών δεδομένων θα περιόριζε την παρεχόμενη προστασία μόνο σε μια περιορισμένη ποσότητα πληροφοριών με τα παραπάνω ποιοτικά χαρακτηριστικά.

2.4 Περιουσιακή θεώρηση και αξία των προσωπικών δεδομένων: μια σύγχρονη προβληματική στην ευρύτερη συζήτηση για την πώληση των προσωπικών

⁹⁵ Γι' αυτό και καλείται διεθνώς «non-rivalrous» right, βλ. για το ζήτημα Asbroek B.V., Debussche J., Cesar J. (Eds.), *Data Ownership: A new EU right in data*, Bird & Bird (2017), supplementary paper ,σελ. 11.

⁹⁶ Σε αυτό διαφέρει η πνευματική ιδιοκτησία από την κυριότητα πάνω στα πράγματα, όπου η πολλαπλή σύγχρονη χρήση κατά κανόνα αποκλείεται, αφού κάθε χρήση απαιτεί κατοχή του πράγματος.

⁹⁷ βλ. σχετική συζήτηση για τη συνδρομή των προϋποθέσεων του δημιουργικού ύψους και της στατιστικής πρωτοτυπίας, προκειμένου να αχθεί κανείς στο συμπέρασμα ότι βρίσκεται ενώπιον ενός έργου πνευματικής ιδιοκτησίας.

δεδομένων. Οικονομική συμπεριφορική προσέγγιση. Το παράδοξο της ιδιωτικότητας.

2.4.1 Εισαγωγή στην προβληματική

Η προηγηθείσα συνοπτική παρουσίαση των επιχειρηματικών μοντέλων που σκοπούν στην ρευστοποίηση των προσωπικών δεδομένων σκιαγραφεί μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα *de facto* εμπορευματοποίησης των δεδομένων, που δομείται εξ ολοκλήρου στην οικονομική αξία της πληροφορίας. Στο πλαίσιο αυτό, είναι σκόπιμο να υπογραμμιστεί ότι η αξία των προσωπικών δεδομένων σε ένα περιβάλλον two-sided platforms, ισοδυναμεί, συνήθως, με την τιμή που συμφωνείται μεταξύ ενός παραδοσιακού μεσίτη δεδομένων (data broker) και μιας ενδιαφερόμενης αγοράστριας εταιρίας. Υπό την οπτική, ωστόσο, ενός DPDM περιβάλλοντος, όπως της Opiria, όπου τα υποκείμενα των δεδομένων συναλλάσσονται ενεργά και δύνανται να διαμορφώσουν την τιμή των «πωλούμενων» δεδομένων τους, κρίσιμη είναι η κατανόηση της οικονομικής συμπεριφορικής τους προσέγγισης κατά την αποτίμηση των προσωπικών τους δεδομένων⁹⁸.

Σχετικά με τους παράγοντες που διαμορφώνουν την εκτίμηση των υποκειμένων για την αξία των προσωπικών τους δεδομένων, έχει γραφεί πληθώρα συμπεριφορικών, κυρίως, μελετών, που επιχειρούν να περιγράψουν τις διεργασίες σχηματισμού της, σε διαφορετικά ψηφιακά περιβάλλοντα και καταστάσεις. Πορίσματα σχετικών ερευνών συγκλίνουν στη διαπίστωση ότι η αξία των προσωπικών δεδομένων δεν αποτελεί σταθερά που διαμορφώνεται με συμπαγή κριτήρια· η «οικονομική αποτίμηση» των προσωπικών δεδομένων εκκινεί μεν από την αναγνώριση με αντικειμενικά κριτήρια του είδους και της ποιότητας της παρεχόμενης πληροφορίας⁹⁹, εξειδικεύεται, όμως, μόνο καθώς διέρχεται μέσα από το φίλτρο μιας εξατομικευμένης αξιολόγησης των προσωπικών δεδομένων και της ιδιωτικότητας από τα υποκείμενα. Συνεπώς, η

⁹⁸ Βλ. σχετικά με το ζήτημα Kamleitner B., Dickert S., Falahrastegar M., Haddadi H., (2013), Information Bazaar: a Contextual Evaluation On the Value of Information, διαθέσιμο στο <https://haddadi.github.io/papers/HOTPLANET2013.pdf>. βλ. επίσης, Bauer C., Korunovska J., Spiekermann, S., (2012), What Facebook Users Are Willing to Pay, *European Conference on Information Systems (ECIS) 2012*, διαθέσιμο σε <https://pdfs.semanticscholar.org/2995/460c87be8b61950868cdbc9c9dbf17f70a6d.pdf>.

⁹⁹ βλ. συναφώς Acquisti Alessandro and John, Leslie K. and Loewenstein, George F., What is Privacy Worth? (2013), *The Journal of Legal Studies*, 42(2), όπου γίνεται αναφορά και σε σταθμίσεις των υποκειμένων σχετικά με α) τον ευαίσθητο χαρακτήρα της πληροφορίας, β) το πρόσωπο που θα λάβει γνώση των δεδομένων και γ) τον σκοπό της χρήσης των δεδομένων, σελ. 249-274, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3305331>.

τελική αποτίμηση της οικονομικής αξίας μιας κατηγορίας προσωπικών δεδομένων, φαίνεται να είναι συνάρτηση τόσο αντικειμενικών όσο και υποκειμενικών παραγόντων, και κατ' αυτόν τον τρόπο εξηγούνται παράδοξα, όπως το ακολούθως αναλυόμενο παράδοξο της ιδιωτικότητας (privacy paradox). Στο σημείο αυτό, θα αναλυθεί, καταχρηστικά εκτενώς, το συμπεριφορικό φαινόμενο του παράδοξου της ιδιωτικότητας, προκειμένου να περιγραφεί ο τρόπος με τον οποίο τα υποκείμενα προσδιορίζουν τη θέση τους σε σχέση με την αξία της ιδιωτικότητάς τους και των προσωπικών τους δεδομένων ειδικότερα.

2.4.2 Οι δείκτες WTP και WTA.

Η «χαρτογράφηση» της διεργασίας για την οικονομική αποτίμηση των προσωπικών δεδομένων, έχοντας απασχολήσει ιδιαίτερος την επιστήμη της οικονομικής συμπεριφορικής ανάλυσης, επιχειρεί να απαντήσει στο εξής ερώτημα: *ένα πρόσωπο θα απαιτούσε υψηλότερη αποζημίωση για να παραιτηθεί από την κυριότητα ενός πράγματος από ό,τι θα ήταν πρόθυμο να καταβάλει για να κερδίσει το συγκεκριμένο πράγμα;* Τα ειδικότερα υποερωτήματα που τίθενται διερευνούν αν ένας χρήσης των υπηρεσιών της ΚτΠ θα αποτιμούσε πιο ακριβά τα προσωπικά του δεδομένα σε περίπτωση ενδεχόμενης απαλλοτρίωσής τους και διαδοχικά εάν ο ίδιος χρήστης-καταναλωτής θα αποτιμούσε πιο φθηνά μια υπηρεσία της ΚτΠ, που θα του εξασφάλιζε αυξημένη προστασία της ιδιωτικότητας, κατά την συμμετοχή του σε αυτήν. Πρόκειται για την περιγραφή δύο συμπεριφορικών καταστάσεων, που αποδίδονται με τους όρους «WTA» (willing to accept) και «WTP» (willing to pay), αντιστοίχως. Με άλλα λόγια, το ζητούμενο, εν προκειμένω, είναι η μεταστροφή της τοποθέτησης του υποκειμένου κατά την αξιολόγηση της ιδιωτικότητάς του, ανάλογα με τους ειδικότερους όρους που συναπαρτίζουν ένα βιοτικό συμβάν, που αφορά στην ιδιωτικότητά του. Έτσι, το ερώτημα που απασχολεί το παράδοξο της ιδιωτικότητας είναι το εξής: *η ιδιωτικότητα που απαλλοτριώνεται «κοστίζει» ακριβότερα από την ιδιωτικότητα που προφυλάσσεται;*

Σύμφωνα με τα πορίσματα βιβλιογραφικών μελετών έχει παρατηρηθεί ότι η επιγραμματική συμπεριφορά των χρηστών αποκαλύπτει μεγάλες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην αρχική θεωρητική τοποθέτηση του υποκειμένου σε θέματα ιδιωτικότητας και στην πραγματική συμπεριφορά του κατά τη λήψη αποφάσεων που

άπτονται της ιδιωτικότητάς τους¹⁰⁰. Αυτή η «ανεξήγητη» ανακολουθία μεταξύ αρχικών πεποιθήσεων και μεταγενέστερων επιλογών αποτελεί το φαινόμενο του παράδοξου της ιδιωτικότητας (privacy paradox) (Barth & D.T. de Jong, 2017), το οποίο εντάσσεται στη γενικότερη προβληματική της αναζήτησης των παραγόντων που διαμορφώνουν τις WTP και WTA αξίες. Παρακάτω αναφέρονται ενδεικτικά κάποια από τα συμπεράσματα των ερευνών που διεξάχθηκαν σχετικά και παρατίθενται ως ακολούθως:

- η ιδιωτικότητα είναι μια κοινωνικά διαμορφούμενη έννοια, η δε οικονομική αποτίμησή της παραλλάσσει ανάλογα με την προέλευση των υποκειμένων της (cultural groups). Μάλιστα, η χώρα από την οποία κατάγεται το υποκείμενο των δεδομένων επηρεάζει την πρόσληψη της αξίας της ιδιωτικότητας· σχετικές έρευνες, λ.χ. απέδειξαν ότι οι γερμανοί αξιολογούν ως ιδιαίτερος πολύτιμη την ιδιωτικότητά τους σε σχέση με τους Κινέζους και τους Ινδούς, ενώ οι Βρετανοί και οι Αμερικάνοι βρίσκονται κάπου στο μεταξύ¹⁰¹.
- η απόκλιση μεταξύ WTP –WTA εξηγείται εύλογα με τη σκέψη ότι τα πρόσωπα προβαίνουν σε υπολογισμό ζημίας-κέρδους, προσπαθώντας να υπολογίσουν το κόστος της αποκάλυψης των προσωπικών τους πληροφοριών και της ωφέλειας που θα προσποριστούν από την άμεση απόλαυση δωρεάν υπηρεσιών ή εκπτώσεων σε υπηρεσίες και αγαθά ως αντάλλαγμα για αυτήν την αποκάλυψη¹⁰². Η πλειοψηφία των καταναλωτών είναι πολύ πιθανό να μοιραστεί τα προσωπικά της δεδομένα μόλις λάβει κάποιο όφελος σε αντάλλαγμα αυτής της κοινοποίησης¹⁰³. Το όφελος μπορεί να είναι προσφορές προϊόντων και υπηρεσιών απολύτως προσαρμοσμένων στις ανάγκες του καταναλωτή, χρηματική ανταμοιβή συνήθως σε μορφή

¹⁰⁰ Βλ. ενδεικτικά Kokolakis S. (2015), Privacy attitudes and privacy behaviour: A review of current research on the privacy paradox phenomenon, *Computers & Security*, σελ. 1-29, DOI: 10.1016/j.cose.2015.07.002· Barth & D.T. de Jong (2017), «The privacy paradox –Investigating discrepancies between expressed privacy concerns and actual online behavior. A systematic literature review», *Telematics and Informatics*, 34 (2017) σελ. 1038-1058.

¹⁰¹ Βλ. Voss, G. (2017), Internet, New Technologies and Value: Taking Share of Economic Surveillance. *Journal of Law, Technology and Policy*, 2017, σελ. 479, υποσημ. 76, διαθέσιμο στο url: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3086632.

¹⁰² Η στάθμιση αυτή λέγεται και «privacy calculus theory».

¹⁰³ Βλ. Prince C. (2018), Do consumers want to control their personal data? Empirical evidence, *International Journal of Human-Computer Studies*, 110, όπου παρατίθεται αποτέλεσμα εμπειρικής μελέτης επιβεβαιωτικό του σχετικού συμπεράσματος, σελ. 22.

έκπτωσης ή, τέλος, σε χρήση λιγότερο διεισδυτικών της ιδιωτικότητας (privacy invasive) πρακτικών.

- φαινόμενα όπως η άνιση πρόσβαση των χρηστών στην πληροφορία σχετικά με την επεξεργασία και τον σκοπό αυτής, η επανάπαυση των χρηστών στις προκαθορισμένες ρυθμίσεις για την προστασία της ιδιωτικότητας και η απόληψη ανταλλαγμάτων επηρεάζουν τη στάθμιση για την τελική αποτίμηση της αξίας των προσωπικών δεδομένων¹⁰⁴.
- η διάσταση μεταξύ των WTA και WTP εξηγείται εν μέρει με τη σκέψη ότι οι συναλλαγές που έχουν ως κύριο και άμεσο αντικείμενο παραδοσιακά καταναλωτικά αγαθά είναι προσφορότερες για τον ορισμό μιας τιμής με αντικειμενικά κριτήρια, σε αντίθεση με τις συναλλαγές που αφορούν την ιδιωτικότητα (privacy transactions)· στις τελευταίες, δεν είναι σαφές ότι το «ανταλλάξιμο» αγαθό είναι οι προσωπικές πληροφορίες, καθώς, πράγματι, σε αυτές τις περιπτώσεις συνήθως η «ενοχή» για εκχώρηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα είναι παρεπόμενη μιας έτερης, κύριας ενοχής με άλλο αντικείμενο¹⁰⁵ (λ.χ. παροχή υπηρεσιών).
- παράγοντες όπως το εύρος του δικτύου διασύνδεσης των υποκειμένων στο επιγραμμικό περιβάλλον (λ.χ. Facebook προφίλ με πολλούς «φίλους», πλούσιο σε αναρτήσεις) οδηγεί σε αυξημένη αποτίμηση της αξίας των προσωπικών τους δεδομένων¹⁰⁶.
- η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ως μέσων «diary keeping» καθώς και η χρήση προφίλ άλλων χρηστών για «ενοχλητικές» αναρτήσεις

¹⁰⁴ Βλ. σχετικά Bauer C., Korunovska J., Spiekermann, S., (2012), What Facebook Users Are Willing to Pay, *European Conference on Information Systems (ECIS)*, διαθέσιμο στο url: <https://pdfs.semanticscholar.org/2995/460c87be8b61950868cdbc9c9dbf17f70a6d.pdf>.

¹⁰⁵ Βλ. σχετικά τη μελέτη των σχετικά τη μελέτη των Acquisti Alessandro, Leslie K. John and George Lowenstein, “What is privacy worth?”, *Journal of Legal Studies* 42, no. 2. Doi: 10.1086/671754, , σελ. 268.

¹⁰⁶ Βλ. Bauer C., Korunovska J., Spiekermann, S., (2012), What Facebook Users Are Willing to Pay, *European Conference on Information Systems (ECIS)*, σύμφωνα με έρευνα των οποίων, ποσοστό 48,1% σε δείγμα 1045 χρηστών του Facebook δήλωσε ότι αποτιμά ως μηδενική την αξία των προσωπικών τους δεδομένων (δείκτης WTP) στο υποθετικό σενάριο ότι η γνωστή πλατφόρμα παύει οριστικά τη λειτουργία της και καλούνται να αποτρέψουν τον M. Zuckerberg από την οριστική διαγραφή των προσωπικών τους πληροφοριών, προτείνοντάς του ένα αντίτιμο για τη διατήρησή τους, διαθέσιμο στο url: <https://pdfs.semanticscholar.org/2995/460c87be8b61950868cdbc9c9dbf17f70a6d.pdf>

(spamming) αποτελούν συμπεριφορικά μοτίβα που επηρεάζουν σημαντικά την αύξηση του WTP¹⁰⁷.

2.4.2.1 Επιμέρους συμπεράσματα από την συμπεριφορική ανάλυση.

Η παραπάνω ανάλυση, επιχείρησε να εισάγει μια επιμέρους προβληματική στη γενικότερη συζήτηση για το απαλλοτριωτό των προσωπικών δεδομένων και τους όρους της οικονομικής αποτίμησης της ιδιωτικότητας εν γένει. Το πολυπαραγοντικό και συχνά ακανθώδες ζήτημα του μηχανισμού για την *in concreto* αποτίμηση της αξίας των δεδομένων δεν αποτελεί το κύριο αντικείμενο της παρούσας, για τον λόγο αυτό, και περιορίστηκε η παρουσίασή του στην ανάδειξη κάποιων μόνο πτυχών του. Ωστόσο, η αναφορά στους παράγοντες διαμόρφωσης κρίθηκε σκόπιμη στο πλαίσιο της ευρύτερης συζήτησης για τη θέση του υποκειμένου στη σύγχρονη ψηφιακή οικονομία και, ιδίως, για τον τρόπο με τον οποίο το ίδιο το υποκείμενο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του μέσα σε αυτήν. Συνοψίζοντας, παρατηρείται ότι η απόκλιση ανάμεσα στους δύο δείκτες, WTP και WTA, φαίνεται να αποδίδεται στη διαφορετική οπτική που καθένας τους εισάγει στη συζήτηση για την ιδιωτικότητα. Έτσι, το διαχρονικό εσωτερικό κίνητρο του καταναλωτή για την πρόσκτηση του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους με την μικρότερη δυνατή απώλεια βρίσκει ανάλογες απαντήσεις σε συνάρτηση με τη λεκτική εκφορά μιας ερώτησης, δηλαδή, διαφέρει ανάλογα με το αντικείμενο της διαπραγματευόμενης σύμβασης. Κατά συνέπεια, σε περίπτωση *ανταλλακτικής σχέσης* παρατηρείται ότι τα υποκείμενα των δεδομένων, παρότι θεωρητικά αξιολογούν ως ακριβότερη την απώλεια ενός αγαθού τους, στην πράξη φαίνεται να μετατοπίζονται από την αρχική τους θεωρητική στάση και ουσιαστικά να υποτιμούν αυτό που καταρχήν αξιολόγησαν ως «υψηλό αγαθό». Ζητούμενο, καθ' ημάς, με αφορμή αυτό το παράδοξο αποτελεί η αύξηση της συνειδητότητας του συγκατατιθέμενου ή μη υποκειμένου σχετικά με τη διαχείριση της ιδιωτικότητάς του, διότι, ουσιαστικά, το διαχρονικό ερώτημα που καλείται να απαντήσει παραμένει πάντα ίδιο, αλλάζει δε μόνο το περιεχόμενο της ερώτησης¹⁰⁸, που διαμορφώνει, αντιστοίχως, και τους συμβατικούς όρους.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Acquisti Alessandro, Leslie K. John and George Loweinstein, "What is privacy worth?", *Journal of Legal Studies* 42, no. 2. Doi: 10.1086/671754, όπου και αναφέρεται ότι «οι απαντήσεις στις ερωτήσεις τι κοστίζει η ιδιωτικότητα, κι αν όντως νοιάζονται τα πρόσωπα για την ιδιωτικότητά, δεν εξαρτώνται μόνο από το πρόσωπο του ερωτώμενου αλλά και από τον τρόπο την ερώτησης», σελ. 258.

Συνεπώς, μολονότι, φαντάζει περίπλοκη η εναρμόνιση του τρόπου αποτίμησης μεταξύ WTP και WTA, τείνουμε να πιστεύουμε ότι η μετατόπιση της στάσης των υποκειμένων απέναντι στα δεδομένα τους και η συνακόλουθη μεμονωμένη αύξηση της συναλλακτικής επίγνωσης αυτών, μπορούν να οδηγήσουν, αντιστοίχως, στη διαμόρφωση μιας πιο ομοιόμορφης συλλογικής συναλλακτικής συνείδησης. Εξάλλου, η πρόσδοση οικονομικής αξίας σε ένα αγαθό, ανέκαθεν βασιζόταν σε μια παγιωμένη συλλογική συνείδηση ότι το αγαθό καθεαυτό ενείχε ή ενσωμάτωνε αξία¹⁰⁹. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζουν οι Buer C., Kuronovksa J., & Spiekerman S. (2012)¹¹⁰ η συνείδηση γύρω από την περιουσιακή φύση των προσωπικών δεδομένων (asset consciousness) αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα για την αύξηση του WTP δείκτη, αντίστοιχα δε η ψυχολογία της ιδιοκτησίας (psychology of ownership) καθοδηγεί τις επιλογές των προσώπων κατά τη διαχείριση της ιδιωτικότητάς τους.

Σε κάθε περίπτωση, το καταπλεονεκτικό, προς τούτο δε και μη νόμιμο, αντίτιμο σε μια σύμβαση, άλλως η κρίση για τη νομιμότητα των όρων διαμόρφωσης του *τιμήματος*, που εν προκειμένω «καταβάλλεται» σε δεδομένα, ή λαμβάνεται για την εκχώρηση πρόσβασης σε δεδομένα, πρέπει να ελέγχεται τόσο βάσει της αρχής της αναλογικότητας, που διέπει το σύνολο του ΓΚΠΔ, όσο και βάσει διατάξεων του εθνικού μας δικαίου (λ.χ. 178,179 ΑΚ). Στο πλαίσιο του τεχνικού ζητήματος, που στο σημείο αυτό υπονοείται, δηλαδή στην *εξομοίωση της αποσβεστικής λειτουργίας* μεταξύ της παραχώρησης πρόσβασης σε προσωπικά δεδομένα και της καταβολής αντιτίμου σε νομισματική αξία, εντάσσεται η ακόλουθη ανάλυση της Οδηγίας 2019/770, στην οποία και εντοπίζεται μια παραπλήσια πρόβλεψη.

Ibid, όπου και αναφέρεται ότι «οι απαντήσεις στις ερωτήσεις τι κοστίζει η ιδιωτικότητα, κι αν όντως νοιάζονται τα πρόσωπα για την ιδιωτικότητα, δεν εξαρτώνται μόνο από το πρόσωπο του ερωτώμενου αλλά και από τον τρόπο την ερώτησης», σελ. 258.

¹⁰⁹ Βλ. Federal Trade Commission (2014), Data Brokers. A call for Transparency and Accountability, «(...) η αγορά των προσωπικών δεδομένων ίσως δεν μπορέσει να λύσει μονομιάς το πρόβλημα της διαρροής των δεδομένων, αλλά θα μπορούσε ίσως να βοηθήσει τους καταναλωτές να εκτιμήσουν την πληροφορία που παράγουν και να ανακτήσουν τον έλεγχο του τρόπου που την κοινοποιούν», διαθέσιμο στο url: <https://www.ftc.gov/system/files/documents/reports/data-brokers-call-transparency-accountability-report-federal-trade-commission-may-2014/140527databrokerreport.pdf>.

¹¹⁰ Βλ. Buer C., Kuronovksa J., & Spiekerman S. (2012), “On the value of information: What facebook users are willing to pay?», 20th European Conference on Information System, Barcelona, Spain, June 11-13 2012, διαθέσιμο στο url: https://christinebauer.eu/wp-content/uploads/2017/10/ecis2012_facebook_slides.pdf

2.5 Η Οδηγία (ΕΕ) 2019/770: Το υποκείμενο σε θέση καταναλωτή ψηφιακών αγαθών και υπηρεσιών. Τα προσωπικά δεδομένα ιδωμένα υπό το πρίσμα μιας ιδιότυπης δόσης αντί καταβολής (420ΑΚ)

2.5.1 Εισαγωγή

Η πρώτη επίσημη νομοθετική πρωτοβουλία, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, για την προστασία των υποκειμένων-καταναλωτών, δηλαδή των υποκειμένων, που προκειμένου να προμηθευτούν ψηφιακό περιεχόμενο ή ψηφιακές υπηρεσίες καταβάλλουν τίμημα ή παρέχουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στον έμπορο, εντοπίζεται στην Οδηγία (ΕΕ) 2019/770. Οι κύριοι σκοποί της Οδηγίας 2019/770 συνίστανται τόσο στην επιδίωξη της σωστής ισορροπίας μεταξύ της επίτευξης υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών ψηφιακού περιεχομένου ή ψηφιακών υπηρεσιών όσο και στην προώθηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων¹¹¹.

Οι συντάκτες της Οδηγίας, εκκινώντας από τη διαπίστωση της έλλειψης εμπιστοσύνης των καταναλωτών κατά την πραγματοποίηση διασυνοριακών αγορών, ιδίως μέσω του διαδικτύου, αναζητούν τις αιτίες αυτού του ελλείμματος εμπιστοσύνης. Στο σκεπτικό του προοιμίου 5 διατυπώνουν την σκέψη ότι «ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες γι' αυτήν την έλλειψη εμπιστοσύνης των καταναλωτών είναι η αβεβαιότητα ως προς τα βασικά συμβατικά τους δικαιώματα και η έλλειψη σαφούς συμβατικού πλαισίου για το ψηφιακό περιεχόμενο ή τις ψηφιακές υπηρεσίες». Για τους λόγους αυτούς προβαίνουν στη διακήρυξη ότι «...βασικό μέλημα της οδηγίας αποτελεί η διασφάλιση της ποιότητας του ψηφιακού περιεχομένου και της υπηρεσίας καθώς και η πρόσβαση σε αυτά».

Στο πλαίσιο ενίσχυσης της εμπιστοσύνης των καταναλωτών, η Οδηγία λαμβάνοντας υπόψη ότι η παραβίαση τόσο των συμβατικών δικαιωμάτων των καταναλωτών όσο και των ποιοτικών χαρακτηριστικών των ψηφιακών καταναλωτικών αγαθών μπορεί να προκαλέσει υλική ή/και άυλη ζημία στους καταναλωτές, καλεί επιτακτικά για τη δημιουργία ενός εναρμονισμένου ενωσιακού πλέγματος *ius cogens* δικαιωμάτων. Τα δικαιώματα αυτά θα είναι «υψηλού επιπέδου», κατά τη διατύπωση της οδηγίας, και θα έχουν ως λειτουργική αποστολή τους την προστασία των καταναλωτών κατά την προμήθεια ψηφιακού περιεχομένου και ψηφιακών υπηρεσιών. Μάλιστα, στο

¹¹¹ Βλέπε προοίμιο 2 της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/770.

προοίμιο 8 ορίζεται ότι η πρόσβαση σε αυτά τα δικαιώματα, εκτός από την σκοπούμενη ενίσχυση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών, προσδοκάται περαιτέρω να συμβάλει και στη μείωση της ζημίας, που υφίστανται σήμερα οι καταναλωτές.

Συνεπώς, η συστηματοποίηση ενός συνόλου διατάξεων για τα δικαιώματα των καταναλωτών δεν ωφελεί μόνο τους καταναλωτές αλλά και τις επιχειρήσεις· αναλυτικότερα, στο προοίμιο 4 της οδηγίας διατυπώνεται η σκέψη ότι η ομοιομορφία δικαίου στις εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών αναμένεται να μειώσει και το επιχειρηματικό κόστος σχετικά με δαπάνες για τη διαρκώς απαιτούμενη *προσαρμογή των συμβάσεων σε ειδικούς κανόνες αναγκαστικού δικαίου σχετικά με την προμήθεια ψηφιακού περιεχομένου ή ψηφιακών υπηρεσιών και στην εξομάλυνση των αποκλίσεων σε επίπεδο νομοθετικού πλαισίου των κρατών μελών της Ένωσης*. Με άλλα λόγια, η πρόβλεψη ενός ενιαίου πλέγματος καταναλωτικών δικαιωμάτων φαίνεται να συνδέεται με την ιδέα της επίτευξης μιας ενιαίας ψηφιακής αγοράς με σταθερό προσανατολισμό την αύξηση της ασφάλειας δικαίου και τη μείωση της ζημίας στους εμπλεκόμενους καταναλωτές και επιχειρήσεις¹¹². Μακροπρόθεσμα, η στόχευση αυτή μπορεί να επιφέρει την ενίσχυση της ψηφιακής οικονομίας της Ένωσης και την τόνωση της συνολικής ανάπτυξης¹¹³.

Συνοψίζοντας, η Οδηγία 2019/770 για τον καταναλωτή ψηφιακών αγαθών έχει ως αντικείμενα την πρόβλεψη κανόνων σχετικά με τη συμμόρφωση του ψηφιακού περιεχομένου ή της ψηφιακής υπηρεσίας προς τους όρους της σύμβασης, τη ρύθμιση των τρόπων επανόρθωσης σε περίπτωση μη συμμόρφωσης προς τους όρους της σύμβασης ή σε περίπτωση μη προμήθειας, καθώς και τους όρους άσκησης των εν λόγω τρόπων επανόρθωσης. Το αντικείμενο της εν λόγω Οδηγίας συγκλίνει με το αντικείμενο προστασίας του ΓΚΠΔ σε περιπτώσεις συμβάσεων, με τις οποίες ο έμπορος προμηθεύει ή αναλαμβάνει την υποχρέωση να προμηθεύσει ψηφιακό περιεχόμενο ή ψηφιακή υπηρεσία στον καταναλωτή, και ο καταναλωτής προμηθεύει ή αναλαμβάνει την υποχρέωση να παράσχει δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα¹¹⁴.

¹¹² Ibid προοίμια 3 και 6.

¹¹³ Ibid προοίμιο 1.

¹¹⁴ Ibid προοίμιο 24, όπου προβλέπεται ειδικότερα ότι «τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα μπορούν να παρέχονται στον έμπορο είτε κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, είτε αργότερα, όταν, για παράδειγμα, ο καταναλωτής παρέχει τη συγκατάθεσή του προκειμένου ο έμπορος να χρησιμοποιήσει τα προσωπικά του δεδομένα, τα οποία ο καταναλωτής μπορεί να αναφορτώσει ή να δημιουργήσει με τη χρήση του ψηφιακού περιεχομένου ή της ψηφιακής υπηρεσίας».

Οι νεοφυείς αυτές συμβάσεις του ψηφιακού καταναλωτικού κόσμου αντιμετωπίζουν την πρόκληση να εναρμονίσουν ρυθμιστικά μια δικαιοπραξία όπου τα αντιτιθέμενα συμφέροντα των μερών ενίοτε παρουσιάζουν μια ιδιομορφία· έτσι, ενώ κατά κύριο λόγο στις διμερείς συμβάσεις παρατηρείται σύγκρουση συμφερόντων η οποία εστιάζεται στην αυτή τούτη απώλεια της παροχής προς τον σκοπό απόκτησης της αντιπαροχής και αντίστροφα, στις συμβάσεις πρόσβασης σε ψηφιακό περιεχόμενο όπου ως αντιπαροχή ορίζεται η πρόσβαση σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, παρατηρείται η πρόσθεση μιας νέας παραμέτρου στα αντίρροπα συμφέροντα: αυτή της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που εκχωρήθηκαν στο ανταλλακτικό πλαίσιο της εδώ αναλυόμενης νεοφυούς καταναλωτικής σύμβασης.

2.5.2 Η αποσβεστική λειτουργία των προσωπικών δεδομένων στο πεδίο του καταναλωτή ψηφιακών αγαθών και ψηφιακών υπηρεσιών

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι η Οδηγία φαίνεται να πλαισιώνει ρυθμιστικά μια ιδιότυπη κατηγορία συμβάσεων προχωρώντας σε μια καινοτόμο ερμηνεία ενός παραδοσιακού τρόπου απόσβεσης της ενοχής. Πράγματι, η εξομοίωση της λειτουργικής αποστολής της μεταβίβασης τιμήματος και της εκχώρησης πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, σύμφωνα με το προοίμιο 24 της οδηγίας, προσδίδει, καθ' ημάς, στην τελευταία την αποσβεστική λειτουργία μιας *ex lege* δόσης αντί καταβολής (420AK) στο πλαίσιο μιας συμβατικής ενοχής με παροχή το ψηφιακό περιεχόμενο ή την ψηφιακή υπηρεσία και αντιπαροχή τίμημα ή *παροχή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*. Κατά αυτόν τον τρόπο, παρατηρείται η εξομοίωση της λειτουργικής αποστολής των δύο, του τιμήματος και των προσωπικών δεδομένων, ως μέσων απόσβεσης της οφειλής, μολονότι, σε επίπεδο ορισμών, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν εξομοιώνονται κατά πλάσμα δικαίου με «τίμημα» στο άρθρο 2 της Οδηγίας.

Οι συντάκτες της οδηγίας, στο πλαίσιο μιας περιγραφικής αποσαφήνισης¹¹⁵ των περιπτώσεων που υπάγονται στις παραπάνω συμβάσεις, προχωρούν στην παράθεση βιοτικών συμβάντων της καθημερινής πλέον ψηφιακής πρακτικής, όπου η εκχώρηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα επιφέρει την απόσβεση της ενοχής. Αναλυτικότερα, στο δεύτερο μισό του προοιμίου (24) προβλέπεται ότι: «...η Οδηγία

¹¹⁵ Θετικής ή αποφατικής, όπως διαπιστώνεται από την εξαίρεση περιπτώσεων από το ρυθμιστικό πεδίο της οδηγίας, στο άρθρο 3 αυτής.

θα πρέπει να εφαρμόζεται στις περιπτώσεις που ο καταναλωτής δημιουργεί έναν λογαριασμό σε μέσο κοινωνικής δικτύωσης και παρέχει όνομα και διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που χρησιμοποιούνται για σκοπούς πέραν της προμήθειας του ψηφιακού περιεχομένου ή της συμμόρφωσης προς νομικές απαιτήσεις». Στο ίδιο χωρίο αναφέρεται ότι η Οδηγία θα πρέπει επίσης να εφαρμόζεται «...σε περιπτώσεις που ο καταναλωτής συναινεί στην υποβολή οποιουδήποτε υλικού συνιστά δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, όπως φωτογραφίες ή αναρτήσεις που ο καταναλωτής θα αναφορτώσει, σε επεξεργασία από τον έμπορο για σκοπούς εμπορικής προώθησης».

Ερμηνεύοντας τα παραπάνω, φρονούμε ότι η Οδηγία 2019/770 προσδίδει μια συμβατική διάσταση στην εκχώρηση των προσωπικών δεδομένων ως «ανταλλάγματος» για την απόλαυση ψηφιακού περιεχομένου ή ψηφιακής υπηρεσίας· για τη νομική φύση αυτής, οι συντάκτες της οδηγίας επιφυλάσσουν υπέρ του εθνικού δικαίου των κρατών μελών. Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει η διατύπωση του προοιμίου 12, εναπόκειται στα κράτη μέλη να προσδιορίσουν *εάν οι συμβάσεις αυτές συνιστούν, για παράδειγμα σύμβαση πώλησης, παροχής υπηρεσιών, μίσθωσης ή ιδιότυπη σύμβαση*. Συναφώς, στο προοίμιο 24 ορίζεται ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να παραμένουν ελεύθερα να καθορίζουν κατά πόσο πληρούνται οι απαιτήσεις για την κατάρτιση, την ισχύ και το κύρος μιας σύμβασης δυνάμει του εθνικού τους δικαίου.

Ωστόσο, το εδώ αναλυόμενο νομοθέτημα παρατηρείται να θέτει έναν φραγμό στη συμβατική διάσταση που προσδίδεται σε περιπτώσεις όπου η παροχή ψηφιακού περιεχομένου ή ψηφιακής υπηρεσίας γίνεται έναντι χορήγησης πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα. Αναλυτικότερα, στο προοίμιο 24 ορίζεται ότι τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν μπορούν να θεωρηθούν εμπόρευμα, καθώς η *προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα*· προβλέπεται, βέβαια, ότι *θα πρέπει να διασφαλίζεται η αξίωση για συμβατική επανόρθωση των καταναλωτών στο πλαίσιο αυτών των επιχειρηματικών μοντέλων*.

Επιχειρώντας μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση αυτής της νομοτεχνικής επιλογής παρατηρούμε το εξής: ότι παρόλο που τα προσωπικά δεδομένα, υπό περιστάσεις, φαίνεται να αναγνωρίζονται από την έννομη τάξη ως στοιχεία του πραγματικού μιας νεοφυούς καταναλωτικής σύμβασης, η ρητή τους εξαίρεση από την έννοια

«εμπόρευμα» γίνεται προς αποσαφήνιση της ιδιότυπης θέσης τους στη σύμβαση. Με άλλα λόγια, ενώ εγκαινιάζεται νομοθετικά η αποσβεστική λειτουργία της εκχώρησης πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, ο ευρωπαϊός νομοθέτης επιχειρεί να ισορροπήσει αυτήν τη νεοφυή αποσβεστική λειτουργία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θέτοντας ένα όριο «αναπαλλοτρίωτου» των προσωπικών δεδομένων ως θεμελιώδους προσωπικού δικαιώματος (personal right approach). Συγχρόνως, όμως, ανοίγει τη συζήτηση για την άτυπη «νομισματική» τους αξία.

Από πλευράς αστικού δικαίου, η εκχώρηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα συνιστά, όπως ήδη έχει αναλυθεί παραπάνω, εκπονητική δικαιοπραξία. Έτσι, υπό την ειδικότερη οπτική του αστικού δόγματος, και σύμφωνα με την 1034ΑΚ, που τυγχάνει εν προκειμένω αναλογικής εφαρμογής, ισχύουν τα ακόλουθα: προκειμένου να μεταβιβαστεί η κυριότητα επί κινητού απαιτείται παράδοση της νομής και προηγούμενη συμφωνία των μερών ότι η κυριότητα μετατίθεται· η απόπειρα υπαγωγής των πραγματικών περιστατικών της «συγκατάθεσης» στον κανόνα της 1034ΑΚ οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα συστατικά στοιχεία του πραγματικού της συγκατάθεσης σε επεξεργασία, ως εκπονητικής δικαιοπραξίας, συνίστανται: α) σε δήλωση βούλησης του υποκειμένου απευθυντέα στον υπεύθυνο επεξεργασίας και συνιστάμενη στην εκχώρηση άδειας επεξεργασίας των προσωπικών του δεδομένων και β) σε πράξη βούλησης (υλική πράξη) για παραχώρηση πρόσβασης στα δεδομένα καθεαυτά, όπως η επιτρεπόμενη από τον καταναλωτή εγκατάσταση cookies στον υπολογιστή του. Η προαπαιτούμενη κατά την 1034ΑΚ συμφωνία των μερών για μεταβίβαση της κυριότητας δε νοείται κατά νομική ακριβολογία στην εδώ εξεταζόμενη περίπτωση, λόγω ακριβώς της ιδιαιτερότητας των προσωπικών δεδομένων· συνεπέστερη προς τη φύση των προσωπικών δεδομένων, και σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, είναι η διατύπωση ότι απαιτείται συμφωνία για την εκχώρηση πρόσβασης στα προσωπικά δεδομένα του υποκειμένου για συγκεκριμένο σκοπό.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στις περιπτώσεις εκχώρησης πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, το υποκείμενο-καταναλωτής εκπληρώνει τις υποχρεώσεις που έχει αναλάβει α) για την «παράδοση της νομής του πράγματος», με τη ολοκλήρωση των υλικών ενεργειών στις οποίες πρέπει να προβεί προκειμένου να καταστεί εφικτή η πρόσβαση από πλευράς της αντισυμβαλλόμενης επιχείρησης στα

προσωπικά του δεδομένα και β) για την συμφωνία περί «μεταβίβασης κυριότητας», με τη συμφωνία της εκχώρησης πρόσβασης προς το σκοπό της επεξεργασίας¹¹⁶. Συνεπώς, η θέση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην Οδηγία 2019/770 προσδιορίζεται ως θέση «αντικειμένου» εκπονητικής σύμβασης, όπως παγίως ισχύει σε κάθε περίπτωση «δόσης αντί καταβολής»· με αυτόν τον τρόπο, η Οδηγία 2019/770 εμφανίζεται να προσδίδεται μια συμβατική διάσταση στην συγκατάθεση προς επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα να δίδεται προς τον σκοπό απόκτησης της παροχής του ψηφιακού περιεχομένου ή ψηφιακών υπηρεσιών.

Στο παραπάνω πλαίσιο, κρίθηκε σκόπιμο να διευκρινιστεί από τους συντάκτες της οδηγίας ότι το «αντικείμενο» της εν λόγω εκπονητικής δικαιοπραξίας, δηλαδή τα προσωπικά δεδομένα του καταναλωτή, δεν είναι εμπόρευμα, αλλά λειτουργούν μόνο αποσβεστικά της οφειλής. Αυτή η δικαιοπολιτική επιλογή δικαιολογείται, καθ' ημάς, τόσο από το κραταιό δόγμα της προσωποκεντρικής θεώρησης (personal right approach) όσο και από την τάση για τη διατήρηση στη συλλογική συνείδηση του αναπαλλοτριώτου των προσωπικών δεδομένων¹¹⁷. Συνεπώς, μπορεί να υποστηριχτεί ότι στις περιπτώσεις όπου τα προσωπικά δεδομένα δεν έχουν διοχετευτεί στην ελεύθερη αγορά ως εμπορεύματα προς πώληση για κάθε ενδιαφερόμενο, αλλά λειτουργούν μόνο ως μέσο πρόσβασης στις καταναλωτικές υπηρεσίες της ΚτΠ, η ευρωπαϊκή έννομη τάξη αφενός καινοτομεί με τη νομοθετική αναγνώριση και ρύθμιση ενός πάγιου φαινομένου της ψηφιακής πρακτικής, αφετέρου συνεχίζει να κινείται σε ασφαλή ύδατα σχετικά με την προβληματική για την εμπορευματοποίηση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η εξαίρεση των προσωπικών δεδομένων από την κατηγορία των εμπορεύσιμων αγαθών φαίνεται να υπηρετεί, εξάλλου, και την αποφυγή της δημιουργίας τεχνικών ζητημάτων, που συνεφέλκει η

¹¹⁶ Η ανάλυση των όρων του 1034AK δεν αποτελεί το κύριο αντικείμενο της παρούσας θεματικής, γι' αυτό και περιοριζόμαστε σε μια ακροθιγή του προσέγγιση.

¹¹⁷ Βλ. συναφώς την Οδηγία 4/2017 του ΕΕΠΔ, όπου εκφράζεται η ανησυχία του ΕΕΠΔ για το γεγονός ότι «(...) οι νέοι ορισμοί που προβλέπονται στην πρόταση θα εισαγάγουν την έννοια των συμβάσεων προμήθειας ψηφιακού περιεχομένου ή ψηφιακής υπηρεσίας για την οποία οι καταναλωτές μπορούν να «πληρώνουν» με τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τους αντί να καταβάλλουν χρήματα. Αυτή η νέα προσέγγιση δεν επιλύει τα προβλήματα που δημιουργούνται από τη χρήση του όρου «αντιπαροχή» ή από την αναλογία μεταξύ της παροχής δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της καταβολής αντιτίμου. Συγκεκριμένα, η προσέγγιση αυτή δεν λαμβάνει επαρκώς υπόψη τον χαρακτήρα θεμελιώδους δικαιώματος της προστασίας των δεδομένων, καθώς αντιμετωπίζει τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα απλώς και μόνο ως οικονομικό αγαθό», σελ. 1, διαθέσιμο στο [url: https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/19-01-04_opinion_new_deal_consumers_summary_el.pdf](https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/19-01-04_opinion_new_deal_consumers_summary_el.pdf).

εμπορευματοποίηση των προσωπικών δεδομένων. Ενδεικτικά, αναφέρονται κάποια από αυτά ως ακολούθως: ζητήματα κατανομής κινδύνου, ευθύνης για νομικά ή πραγματικά ελαττώματα, νομιμότητας κατά την εκχώρηση πρόσβασης σε ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα ή/και σε απλά προσωπικά δεδομένα για σκοπούς αμφίβολης σύμπλευσης με τις καλές πρακτικές και τα χρηστά ήθη του ψηφιακού κόσμου.

2.5.3 Οδηγία 2019/770 και ΓΚΠΔ

Από την οπτική του δικαίου των προσωπικών δεδομένων, η Οδηγία, συνεπής στο πνεύμα του Γενικού Κανονισμού, σέβεται απόλυτα τις επιμέρους ρυθμίσεις του, προς τις οποίες επιφυλάσσεται ρητώς· παραδείγματα αυτής της επιφύλαξης εντοπίζονται στο προοίμιο 38, σύμφωνα με το οποίο η οδηγία δεν θα πρέπει να ρυθμίζει τις προϋποθέσεις για τη νόμιμη επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, καθώς το ζήτημα αυτό ρυθμίζεται ειδικά από τον Κανονισμό 2016/679. Σε επόμενο δε εδάφιο του ίδιου προοιμίου αναφέρεται πως *όταν η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα βασίζεται στη συγκατάθεση, ιδίως στο άρθρο 6 παρ.1 του κανονισμού (ΕΕ) 2016/679, ισχύουν οι ειδικές διατάξεις του εν λόγω κανονισμού, συμπεριλαμβανομένων των όρων που αφορούν το κατά πόσον η συγκατάθεση δίνεται ελεύθερα*. Σε δεύτερο επίπεδο, διευκρινίζεται ότι η ρυθμιστική της λειτουργία δεν θα πρέπει να επηρεάζει τα δικαιώματα για τη διαγραφή και τη φορητότητα των δεδομένων, όπως αυτά προβλέπονται στον κανονισμό (ΕΕ) 2016/679. Σύμφωνα, μάλιστα, με τη χαρακτηριστική διατύπωση του δεύτερου μισού του προοιμίου 38, τα δικαιώματα αυτά ισχύουν για όλα τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που παρέχει ο καταναλωτής στον έμπορο ή που συλλέγει ο έμπορος ακόμη και σε περιπτώσεις καταγγελίας της σύμβασης.

Αντίστοιχα, στο προοίμιο 39 λαμβάνεται μέριμνα για το ακέραιο του δικαιώματος ανάκλησης της συγκατάθεσης. Ειδικότερα, ο ευρωπαϊός νομοθέτης προβλέπει ότι «το δικαίωμα του καταναλωτή να καταγγείλει τη σύμβαση σύμφωνα με την παρούσα οδηγία δεν θα πρέπει να επηρεάζει το δικαίωμα του καταναλωτή σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2016/679 να ανακαλέσει κάθε συγκατάθεση που έχει δώσει για την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του καταναλωτή». Στο πλαίσιο της ίδιας συλλογιστικής, στο προοίμιο 48, ορίζεται ότι η οδηγία δεν θα πρέπει να θίγει τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις και τους εξωσυμβατικούς τρόπους επανόρθωσης που προβλέπονται στον ΓΚΠΔ.

Οι παραπάνω περιπτώσεις επιφύλαξης της Οδηγίας έναντι του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 κινούνται στο πνεύμα ρητρών απόλυτης επικουρικότητας, που απαντούν σε περιπτώσεις σύγκλισης του πεδίου εφαρμογής δύο νομοθετημάτων (όπως εν προκειμένω), στο πλαίσιο των οποίων επιχειρείται ένας νεοτερισμός: η Οδηγία 2019/770 εισφέρει, σε νομοθετικό πλέον επίπεδο, μια πολύ σημαντική οπτική στην προβληματική του «απαλλοτριωτού» των προσωπικών δεδομένων, προσεγγίζοντας το ευαίσθητο αυτό ζήτημα σε συνθήκες αγοράς.

2.5.4 Συμπερασματική αποτίμηση

Η Οδηγία 2019/770 στο πλαίσιο του ρυθμιστικού της πεδίου, επιχειρεί καθ' ημάς ένα πρώτο μεγάλο βήμα για την αναγνώριση των προσωπικών δεδομένων ως άτυπου ψηφιακού νομίσματος¹¹⁸ ενώ, παράλληλα, διευκρινίζει ότι αυτή η λειτουργική εξομοίωση περιορίζεται στο στενό πεδίο εφαρμογής της¹¹⁹. Συνεπώς, μολοντί προσδίδει συμβατική διάσταση στην εκχώρηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για επαχθή αιτία, ταυτόχρονα οριοθετεί αυστηρά τη θέση των προσωπικών δεδομένων τόσο στο πλαίσιο του ρυθμιστικού της πεδίου όσο και σε κάθε άλλο πλαίσιο *a contrario*, ώστε να συνάγεται ότι η ρύθμισή της αποτελεί μια εντελώς εξαιρετική περίπτωση.

Η προηγηθείσα σύντομη επισκόπηση του ρυθμιστικού πεδίου της οδηγίας είχε σκοπό να διευκρινίσει ότι η καινοτομία που εισάγεται με την Οδηγία (ΕΕ) 2019/770 συνίσταται στο ότι ενδύει με συμβατικό μανδύα την εκχώρηση πρόσβασης σε προσωπικά δεδομένα, περιορίζοντας, ωστόσο, αυτή τη συμβατική διάσταση σε μια συγκεκριμένη κατηγορία συναλλαγών. Οι λοιπές περιπτώσεις της *de facto* ψηφιακής συναλλακτικής πρακτικής, που ανήκουν στον ευρύτερο κύκλο της ψηφιακής καθημερινότητας, καταλείπονται εκτός του ρυθμιστικού της πεδίου. Με άλλα λόγια,

¹¹⁸ Κατά νομική ακριβολογία, όπως ήδη αναλύθηκε πρόκειται για την καθιέρωση ενός νεοφυούς αποσβεστικού λόγου της ενοχής, υπό την παραδοσιακή μορφή της δόσης αντί καταβολής.

¹¹⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι το ρυθμιστικό εύρος της οδηγίας δεν καταλαμβάνει όλο το φάσμα της καθημερινής ψηφιακής συναλλαγής των υποκειμένων των δεδομένων, αλλά περιορίζεται στο πεδίο των συμβάσεων καταναλωτή ψηφιακών αγαθών, συνιστάμενων σε ψηφιακό περιεχόμενο ή/και σε ψηφιακή υπηρεσία. Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να διευκρινιστεί ότι η οδηγία δεν ρυθμίζει συνολικά την προβληματική της αναγκαστικής εκχώρησης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για την απόλαυση των υπηρεσιών της ΚτΠ, καθώς αρκετές περιπτώσεις *privacy trade offs* της καθημερινής πρακτικής καταλείπονται εκτός του ρυθμιστικού της πεδίου (βλ. άρθρο 3, πεδίο εφαρμογής).

η δυνατότητα «μη-δράσης» που υποστηρίζεται στην παρούσα εργασία, ως *de lege ferenda* δικαίωμα των υποκειμένων κατά τη διαχείριση των προσωπικών τους δεδομένων, γίνεται πράξη στους κόλπους της οδηγίας μόνο για τον καταναλωτή ψηφιακών αγαθών, καθώς του παρέχεται η δυνατότητα απόλαυσης ψηφιακών αγαθών με την καταβολή αντιτίμου ή διαζευκτικά με την παραχώρηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα.

Επιπρόσθετα, υπό το φώς της οδηγίας 2019/770, φαίνεται να εγκαινιάζεται η συζήτηση για τη συρροή συμβατικών και αδικοπρακτικών αξιώσεων στις περιπτώσεις όπου παρατηρείται παραβίαση των όρων και των δικαιωμάτων του ΓΚΠΔ εις βάρος του υποκειμένου-καταναλωτή, σε μια σύμβαση όπου το *αντίτιμο* συνίσταται σε προσωπικά δεδομένα. Ερμηνεύοντας την οδηγία υπό το ευρύτερο πρίσμα της παρούσας εργασίας, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η πρακτική εισφορά της συνίσταται στη δημιουργία συρροής αξιώσεων, συμβατικής και αδικοπρακτικής υφής, για την προστασία των υποκειμένων-καταναλωτών, και στη χορήγηση της διαζευκτικής επιλογής στα υποκείμενα για τα μέσα απόσβεσης της οφειλής τους, καθώς τόσο η καταβολή τιμήματος όσο και η εκχώρηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα φαίνεται να τελούν σε καθεστώς πλήρως *εναλλάξιμων μεγεθών*.

Η τελική αποτίμηση της νομοθετικής πρόβλεψης της οδηγίας φαίνεται να προσλαμβάνει θετικό πρόσημο για την περαιτέρω υποστήριξη της θέσης της παρούσας εργασίας. Στο πλαίσιο της εδώ καταβληθείσας προσπάθειας για την ανάδειξη της φύσης και της θέσης των προσωπικών δεδομένων στη σύγχρονη οικονομία, καθώς και του ενεργού ρόλου των υποκειμένων στη διαχείριση των δεδομένων τους, παρατίθενται κάποια δογματικά και κάποια άλλα, πραγματιστικά επιχειρήματα για την υποστήριξη της άποψης ότι τα προσωπικά δεδομένα αποτελούν ένα ιδιότυπο αγαθό που μπορεί να διοχετευτεί στην αγορά υπό όρους ρυθμιστικής εποπτείας. Υπό το φως αυτής της οπτικής, η παρούσα εργασία υποστηρίζει ότι τα προσωπικά δεδομένα, όπως όλα τα απαλλοτριωτά αγαθά, μπορούν να παραμείνουν και εκτός του συναλλακτικού πεδίου με την αναγνώριση της δυνατότητας «μη δράσης» στα υποκείμενά τους, δηλαδή με τη διασφάλιση του δικαιώματος για την απόλαυση της αρνητικής έκφρασης της ελευθερίας των συμβάσεων· πρόκειται για τη διάσταση που φρονούμε ότι εισάγει η νεοφυής οδηγία, με την εξομοίωση της

λειτουργικής αποστολής του τιμήματος και των προσωπικών δεδομένων ως μέσων απόσβεσης της ενοχής των καταναλωτών ψηφιακών αγαθών. Προς αυτήν την κατεύθυνση προσανατολίζεται και ο Hacker P. (2019) υποστηρίζοντας ότι « (...) είναι πια καιρός να συζητηθεί η νομοθετική αναγνώριση ενός δικαιώματος για μια «data-free» επιλογή των καταναλωτών στις ψηφιακές συμβάσεις. Αυτό πρακτικά συνεπάγεται τη δημιουργία της υποχρέωσης σε βάρος των εμπόρων να παρέχουν στους καταναλωτές τουλάχιστον τη δυνατότητα να πληρώνουν για το παρεχόμενο προϊόν σε χρήματα αντί για δεδομένα, πιθανότατα με τη χρήση δύο κουμπιών, ένα για την «πληρωμή με χρήματα» και ένα για την «πληρωμή με δεδομένα¹²⁰». Η ενδεχόμενη μελλοντική διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής αυτής της διαζευκτικής δυνατότητας σε κάθε παρεχόμενη υπηρεσία, στους κόλπους της ΚτΠ, θα συνεπαγόταν τον εξοπλισμό των υποκειμένων με το προτεινόμενο κατά Hacker δικαίωμα για “data-free” επιλογές ή, άλλως, την καθ’ ημάς αποκαλούμενη δυνατότητα «μη δράσης» και, συνεπώς, θα εξασφάλιζε πληρέστερη προστασία τόσο για την ιδιωτικότητα όσο και για τα προσωπικά δεδομένα.

Από την παραπάνω ανάλυση συμπεραίνεται ότι το ανειλημμένο δια της παρούσας εργασίας εγχείρημα περί ανάδειξης τόσο της απαλλοτριωτής φύσης των προσωπικών δεδομένων όσο και της ιδιότητάς τους να καθίστανται δεκτικά εξουσίασης βρίσκει μια πρώτη ανταπόκριση στις προβλέψεις της Οδηγίας 2019/770· αντίστοιχα, ελπίζουμε ότι το πνεύμα και ο σκοπός της εδώ αναλυόμενης συλλογιστικής θα βρουν ανταπόκριση σε πιθανές μελλοντικές ρυθμιστικές προεκτάσεις της Οδηγίας, με την νομοθετική αναγνώριση ενός ευρύτερου φάσματος επιλογών για τα υποκείμενα-καταναλωτές προς τον σκοπό της ενίσχυσης της θέσης τους, ως μετεχόντων στη σύγχρονη ψηφιακή πραγματικότητα.

¹²⁰ Βλ. Hacker P. (2019), Regulating the Economic Impact of Data as Counter-Performance: From the Illegality Doctrine to the Unfair Contract Terms Directive, In: Sebastian Lohsse, Reiner Schulze and Dirk Staudenmayer (eds.), Data as Counter-Performance: Contract Law 2.0? (Hart/Nomos, forthcoming) σελ. 22, διαθέσιμο: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3391772.

Κεφάλαιο 3: Η υβριδική φύση του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα: προσωπική και περιουσιακή

1. Εισαγωγή

Η περιγραφείσα θέση των προσωπικών δεδομένων στις σύγχρονες αγορές φέρνει τον νομικό κόσμο αντιμέτωπο με το ακανθώδες ζήτημα της ιδιαίτερης φύσης του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα. Από την ανάλυση που προηγήθηκε είμαστε σε θέση αρχικά να παρατηρήσουμε ότι η μονόπλευρη πρόσληψη του δικαιώματος που απορρέει από αυτά, ως προσωπικού, δεν συμβαδίζει με την *de facto* πώλησή τους και τη συναλλακτική αξία που ενσωματώνουν. Από την άλλη πλευρά, η αποκλειστική κατάταξή τους στα περιουσιακά δικαιώματα παραβλέπει ότι ο ακρογωνιαίος λίθος των προσωπικών δεδομένων είναι η ατομικότητα και η αυθεντικότητα του προσώπου, δηλαδή εκφάνσεις της ανθρώπινης υπόστασης που δεν μπορούν να διακινδυνεύουν χωρίς την ύπαρξη σχετικών εχεγγύων της έννομης τάξης¹²¹.

Από την προηγηθείσα ανάλυση καθίσταται εμφανής η φιλοδοξία της παρούσας εργασίας να επιχειρήσει τη θεώρηση του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσα από έναν –εκ των πραγμάτων– επιβεβλημένο συνδυασμό των δύο κύριων προσεγγίσεων για την ιδιωτικότητα. Η εδώ προτεινόμενη πρόσληψη των προσωπικών δεδομένων ως ιδιάζοντος αγαθού με στοιχεία περιουσιακής και προσωπικής υφής υπηρετεί διττή λειτουργία. Αρχικά, αφουγκράζεται την τεχνολογική και οικονομική επιταγή περί έννομης αναγνώρισης των προσωπικών δεδομένων ως περιουσιακού στοιχείου (asset), που κινητοποιεί έντονα την εσωτερική και διεθνή αγορά· σε βαθύτερο επίπεδο, (φρονούμε ότι) συμβάλλει στην ισχυροποίηση της θέσης του υποκειμένου των δεδομένων στη σύγχρονη ψηφιακή πραγματικότητα: η αναγνώριση στα υποκείμενα εξουσιών, που

¹²¹ Για την έννοια της «διακινδύνευσης», βλ. Ακριβοπούλου Χ. (2011), Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσα από το φακό του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, *Θεωρία και πράξη του Διοικητικού Δικαίου*, vol. 7, όπου εξηγείται ότι «... στην περίπτωση της ιδιωτικότητας κεντρική θέση κατέχει η έννοια της ταυτότητας του προσώπου και των χαρακτηριστικών που (...) τον καθιστούν ποιοτικά διαφορετικό. Έτσι, αυτό που τελικά προσβάλλεται δεν είναι η δυνατότητα των δικαιωμάτων που απορρέουν από την προσωπικότητα να αποτιμηθούν αλλά ο βαθμός που η ενδεχόμενη προσβολή τους οδηγήσει στη διακινδύνευση της δυνατότητας του προσώπου να διαμορφώνει ελεύθερος, αυτόνομος στην ταυτότητά του την ηθική του υπόσταση», σελ. 679-691.

προσιδιάζουν σε εξουσίες, απορρέουσες από παραδοσιακά περιουσιακά δικαιώματα, ενισχύει κατ' αποτέλεσμα τη θέση των υποκειμένων, αυξάνοντας τα επίπεδα προστασίας του εξ ορισμού «αδύναμου» μέρους της επεξεργασίας. Τέλος, αυτή η *sui generis* θεώρηση των προσωπικών δεδομένων ως «αγαθών» προσωπικής και περιουσιακής υφής προετοιμάζει το έδαφος για την ασφαλή και ρυθμιστικά επιβλεπόμενη διοχέτευσή τους στην ψηφιακή καθημερινότητα και διευρύνει το πεδίο της διακριτικής εξουσίας των υποκειμένων κατά τη διαχείριση της ιδιωτικότητας και των δεδομένων τους¹²². Από την άλλη πλευρά, η δημιουργία μιας ρυθμιζόμενης ενωσιακής αγοράς πληροφοριών, όπου τα προσωπικά δεδομένα θα μπορούν να πωλούνται και να αγοράζονται, με την ταυτόχρονη παροχή κρατικών εγγυήσεων, προς τον σκοπό της ισορροπημένης εναρμόνισης των αντίρροπων δικαιωμάτων για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και την ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία, θα μπορούσε να ειδωθεί ως πρόταση για μια δυναμικότερη ερμηνεία του πλέγματος των διατάξεων του ΓΚΠΔ.

Για λόγους διαλεκτικής αναγκαιότητας, στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται η προσέγγιση του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσα από την οπτική του αστικού δόγματος και των θεμέλιων αστικοδικαιικών αρχών που λανθάνουν σε αρκετές διατάξεις του ΓΚΠΔ. Ο ειδικότερος σκοπός αυτού του εγχειρήματος συνίσταται στον εντοπισμό και την ανάσυρση αναλογιών από τα παραδοσιακά έννομα αγαθά στα ψηφιακά αγαθά (digital rights), προκειμένου να σκιαγραφηθεί η πολυδιάστατη φύση των προσωπικών δεδομένων στο ιδιότυπο ψηφιακό οικοσύστημα του web 2.0.

2. Τα προσωπικά δεδομένα υπό το πρίσμα του αστικού δόγματος

2.1 Η προβληματική της «ανάγνωσης» στον ΓΚΠΔ θεμέλιων αστικοδικαιικών αρχών

Οι Kang J. και Buchner B. (2004), στην μελέτη τους «Privacy in Atlantis¹²³», παρουσιάζουν σε πρωτότυπο ύφος τη δική τους εκδοχή σχετικά με το πνεύμα των νομοθετημάτων για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, παρέχοντας μια ρηξικέλευθη ερμηνευτική οδό για την πρόσληψη του σχετικού δικαιώματος.

¹²² Κατά τρόπο που να ικανοποιεί τη διττότητα της συμβατικής ελευθερίας ως μορφή μη αναγκαστικής συμμετοχής σε μια συμβατική σχέση.

¹²³ Βλ. Kang J. & Buchner B. (2004), Privacy in Atlantis, *Harvard Journal of Law and Technology*, Vol. 18, No. 1, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=626942>.

Ειδικότερα, επιχειρούν να αποδείξουν ότι το δικαίωμα στα προσωπικά δεδομένα, πέραν του προσωπικού του χαρακτήρα, είναι οπλισμένο και με εξουσίες περιουσιακής υφής· υποστηρίζουν, μάλιστα, ότι τα στοιχεία που αντανακλούν την περιουσιακή-ιδιοκτησιακή φύση των προσωπικών δεδομένων είναι τα ίδια με εκείνα που χαρακτηρίζουν τα παραδοσιακά εμπράγματα-περιουσιακά δικαιώματα και συνίστανται στα εξής: α) στην αρχική αναγνώριση του υποκειμένου των δεδομένων ως δικαιούχου του δικαιώματος, β) στις διατάξεις που αποτυπώνουν την παρακολουθηματική σχέση του υποκειμένου-κυρίου με το «πράγμα» επί του οποίου φέρει δικαίωμα, και γ) στις ρυθμίσεις που προβλέπουν για την εμπράγματη ενέργεια των εξουσιών του υποκειμένου.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω νομικά επιχειρήματα και συνδυάζοντάς τα με το δόγμα της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου, φρονούμε ότι η ανάγνωση του Κανονισμού, υπό το πρίσμα του αστικού δόγματος, δικαιώνει εν μέρει τη θεωρία της περιουσιακής φύσης (property approach)¹²⁴, καθώς εντοπίζει στον ΓΚΠΔ διατάξεις, παρόμοιας ratio και λειτουργικότητας με τις κλασικές διατάξεις του αστικού δόγματος. Μέσα από την οπτική των Kang & Buchner διαφαίνεται ότι η πρόσληψη των προσωπικών δεδομένων υπό ένα πρίσμα διφυούς σύστασης (προσωπικής και περιουσιακής υφής) μπορεί να αποκαλύπτει μια νέα οδό για την ερμηνεία της βούλησης του σύγχρονου νομοθέτη: τη βούληση να αποδοθούν στα προσωπικά δεδομένα ιδιότητες, που αναγνωρίζονται από το αστικό δόγμα στις παραδοσιακές ιδιοκτησιακές-περιουσιακές έννομες σχέσεις, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας, όπου, αντιστοίχως, προστατεύεται ένα ιδιότυπο δικαίωμα προσωπικού και περιουσιακού χαρακτήρα.

Παρόλα αυτά, η κρατούσα τάση για την ερμηνεία του πνεύματος του ΓΚΠΔ, αν και προσανατολισμένη σε μια «προσωποκεντρική» τάση, στην πράξη κατ' ουσίαν περιορίζεται απλώς στη χορήγηση νέων δικαιωμάτων στα υποκείμενα, στην πρόβλεψη τεχνικών σταδίων παροχής «συγκατάθεσης» και αυστηρών προστίμων σε περίπτωση παραβίασης δεδομένων (data breach). Η «προσωποκεντρική» προσέγγιση, παρότι ερμηνεύει τον ΓΚΠΔ ως νομοθέτημα που σκοπεύει στην ενδυνάμωση της θέσης

¹²⁴ Victor J.M. (2013) The EU General Data Protection Regulation: Toward o Property Regime for Protecting Data Privacy, *The Yale Law Journal*, 23, όπου υποστηρίζεται επί λέξει ότι: « (...) consumers are granted clear entitlements to their own data; the data even after it is transferred, carries a burden that “runs with” it and binds third parties; (...)», σελ. 515.

του υποκειμένου (empowerment), δεν παύει παράνα να περιορίζει την εφαρμογή του σε περιπτώσεις αδικοπρακτικού συμβάντος, όπως προβλέπει ειδικότερα το άρθρο 82 του Κανονισμού. Με άλλα λόγια, ο ΓΚΠΔ φαίνεται να περιορίζεται στη ρύθμιση περιπτώσεων *ex lege* γένεσης ευθύνης· και, μολονότι, η *ex lege* ενοχή, με ειδικότερη έκφρασή της την αδικοπρακτική ευθύνη, αποτελεί βασικό πυλώνα του αστικού δόγματος, αυτό που υπογραμμίζεται, εν προκειμένω, είναι η ερμηνευτική παράβλεψη των τριών παραπάνω αστικοδικαιικών αρχών που διατρέχουν το σύνολο του νομοθετήματος. Μέλημα των θεματικών του παρόντος κεφαλαίου, αποτελεί ο εξειδικευμένος εντοπισμός των αρχών αυτών στα κεφάλαια του ΓΚΠΔ και ο συγκερασμός τους στο πλαίσιο της *de facto* συναλλακτικής αλληλεπίδρασης μεταξύ του υποκειμένου και του υπεύθυνου επεξεργασίας με αντικείμενο το σύγχρονο ψηφιακό αγαθό, δηλαδή τα προσωπικά δεδομένα.

Συνοψίζοντας, η κρατούσα ερμηνευτική εκδοχή του ΓΚΠΔ φαίνεται να παραγνωρίζει τη σαφή αποτύπωση στο νομοθέτημα εκείνων των στοιχείων που συνδυαστικά σκιαγραφούν ένα ιδιότυπο δικαίωμα με στοιχεία τόσο προσωπικού όσο και περιουσιακού χαρακτήρα. Ακολούθως, παραβλέπεται η δυνατότητα συμβατικής αξιοποίησης του δικαιώματος αυτού από τον δικαιούχο του σε ένα δικαιοπρακτικό πλαίσιο με αντικείμενο την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων. Η ανάδειξη αυτών των στοιχείων και η συνεκτίμησή τους στο πλαίσιο των *de facto* αγορών δεδομένων (personal data marketplaces) καθιστά αναγκαία, καθ' ημάς, την ερμηνεία του ΓΚΠΔ ως νομοθετήματος, που πλαισιώνει τα προσωπικά δεδομένα με ένα «αδιοκτησιακό» status και μορφοτυπικά χαρακτηριστικά απαλλοτριωτού δικαιώματος.

Στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής, υποστηρίζουμε, περαιτέρω, ότι αυτή η οπτική προλειαίνει το έδαφος για τη νομοθετική αναγνώριση, και τη συνακόλουθη προστασία των προσωπικών δεδομένων ως νεοπαγούς συναλλακτικού αντικειμένου, και αφυπνίζει τη συλλογική συνείδηση σχετικά με την αξία των προσωπικών δεδομένων και τη διαχειριστική ελευθερία, που συνεπάγεται η διττότητα της φύσης τους. Το σκοπούμενο είναι αυτή η αύξηση της συνειδητότητας (raise of awareness) να οδηγήσει με τη σειρά της σε μια περισσότερο *υπεύθυνη* διαχείριση των προσωπικών δεδομένων, ως νεοπαγούς περιουσιακού αγαθού, αλλά και στον νομοθετικό εξοπλισμό των υποκειμένων με ένα ευρύ φάσμα διαχειριστικής εξουσίας

εκτεινόμενης από τη «μη δράση» στη «δράση», σε αντιστοιχία προς την λειτουργία της συμβατικής ελευθερίας (361AK).

2.2 Οι ειδικότερες αστικοδικαιικές αρχές που διέπουν τον ΓΚΠΔ

2.2.1 Ο δικαιούχος του δικαιώματος. Περιπτώσεις «συνιδιοκτησίας». Συμπεράσματα

α. Η καθολική αναγνώριση του υποκειμένου των δεδομένων ως δικαιούχου των αξιώσεων, που απορρέουν από τον προσωπικό χαρακτήρα του δικαιώματος, έχει ως νόμιμο έρεισμα το άρθρο 82 ΓΚΠΔ και δίνει τη σκυτάλη στη συζήτηση για την αναζήτηση του δικαιούχου των περιουσιακών δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτά. Σύμφωνα με την αδιάστικτη πρόβλεψη του άρθρου 82 του ΓΚΠΔ το υποκείμενο των δεδομένων είναι ο δικαιούχος της αποζημίωσης σε περιπτώσεις αστικής ευθύνης. Ωστόσο, το ερώτημα που γεννάται, εν προκειμένω, συνίσταται στην αναζήτηση του δικαιούχου των περιουσιακών αξιώσεων που εγείρονται στο συμβατικό πλαίσιο της οικονομικής αξιοποίησης των προσωπικών δεδομένων.

Οι Kang & Buchner επιχειρούν μια ολιστική προσέγγιση του ζητήματος περί «νομιμοποιητικών εξουσιών» (“entitlement rights”) στη μελέτη τους, που εκτυλίσσεται σε πρωτότυπο ύφος θεατρικού κειμένου· η σχετική συζήτηση διαμείβεται γλαφυρά στην εν λόγω μελέτη, με την περιγραφή ενός υποθετικού συμβάντος πώλησης βοτάνων¹²⁵ από έναν έμπορο σε ένα πρόσωπο. Το ειδικότερο ερώτημα, που επιχειρείται να απαντηθεί αφορά το πρόσωπο του συμβαλλόμενου όπου και ανήκει η πληροφορία ότι συνάφθηκε η συγκεκριμένη σύμβαση¹²⁶. Κατά την εξέλιξη μιας ζωνής στιχομυθίας μεταξύ των εκπροσώπων αντιτιθέμενων, κυρίως, εννόμων συμφερόντων, οι Kang & Buchner παρουσιάζουν τα στάδια από τα οποία διέρχεται ο οικείος προβληματισμός.

¹²⁵ Διαβάζοντας κανείς το κείμενο των Kang & Buchner (2004) δεν μπορεί παρά να αναγνωρίσει στους πρωταγωνιστές της διαμειβόμενης συζήτησης την ιδιότητα των κυριότερων εκπροσώπων των δύο τάσεων, οι οποίες συμπυκνώνονται στις έννοιες των dignity και property approach.

¹²⁶ Στην ίδια, μάλιστα, συλλογιστική, ο Solove (2002) έχει χαρακτηριστικά υποστηρίξει ότι “..personal information is often formed in relationships with others».

Έτσι, μεταξύ άλλων, οι Kang & Buchner (2004) στην υπόθεση εργασίας που αναλύουν, υποστηρίζουν ότι η πληροφορία της αγοραπωλησίας κτάται το πρώτον από τον αγοραστή των βοτάνων, δηλαδή το υποκείμενο των δεδομένων, με τη σκέψη ότι η αξιοπρέπειά του μπορεί να διακινδυνεύσει δυνητικά. Μάλιστα, οι δυο ακαδημαϊκοί εξετάζοντας το αντίστροφο ενδεχόμενο του υπεύθυνου επεξεργασίας ως αρχικού δικαιούχου, παρατηρούν ότι το υποκείμενο των δεδομένων δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί από τη χρήση των προσωπικών δεδομένων, που το ίδιο παράγει· με άλλα λόγια, ο ιδιαίτερος δεσμός του υποκειμένου με τα προσωπικά του δεδομένα επιτάσσει την αναγνώριση μιας εξακολουθητικής σχέσης μεταξύ υποκειμένου-δεδομένων που δεν μπορεί να αποκοπεί ακόμη και υπό την εκδοχή του υπεύθυνου επεξεργασίας ως δικαιούχου.

Κατά τη διαλεκτική αναζήτηση του «δικαιούχου», οι ίδιοι ως άνω ακαδημαϊκοί διερευνούν, περαιτέρω, το ενδεχόμενο της συνιδιοκτησίας μεταξύ υποκειμένου και του υπεύθυνου επεξεργασίας. Πρόκειται για το κλασικό φαινόμενο της κοινωνίας δικαίωματος, γνωστό στη διεθνή βιβλιογραφία ως «joint ownership», η μεταφορά του οποίου από την κοινωνία επί των παραδοσιακών ενοχικών και εμπράγματων δικαιωμάτων στις περιπτώσεις των προσωπικών δεδομένων αποδίδεται από τους δυο συγγραφείς με το εξής εύγλωττο παράδειγμα: σε περίπτωση ερωτικής περίπτωξης δύο ανθρώπων κανένα εμπλεκόμενο μέρος δεν μπορεί να δημοσιοποιήσει τη σχέση χωρίς την προηγούμενη συγκατάθεση του άλλου μετέχοντος σε αυτήν προσώπου (2004.239).

β. Κατά την άποψή μας, ο προβληματισμός που εισάγεται παραπάνω με το παράδειγμα της υποτιθέμενης σύμβασης πώλησης βοτάνων είναι δυσπόστατος και εγκολπώνει δύο επιμέρους διακριτά ζητήματα:

- Το πρώτο αναφέρεται στην αναγνώριση της ιδιότητας του δικαιούχου του περιουσιακού δικαιώματος μεταξύ ενός καταναλωτή και ενός εμπόρου, δηλαδή -σε όρους δικαίου προσωπικών δεδομένων- μεταξύ υποκειμένου και υπεύθυνου επεξεργασίας. Για την απάντηση στο ερώτημα της αναγνώρισης του δικαιούχου στο πρόσωπο ενός εκ των δύο φρονούμε ότι είναι απαραίτητη η αναδρομή στα θεμέλια στοιχεία της ιδιαίτερης φύσης του δικαιώματος και, ιδίως, στην προσωπική του υφή. Έτσι, το γεγονός ότι τα προσωπικά δεδομένα ενσωματώνουν πληροφορίες για την ιδιωτική και προσωπική σφαίρα του

προσώπου φαίνεται να επιλύει ευχερώς το ζήτημα του «δικαιούχου» και να απονέμει, ευλόγως, την αντίστοιχη ιδιότητα στα υποκείμενα των δεδομένων. Ψήγματα αυτής της ιδιοκτησιακής διάστασης εντοπίζονται στο προοίμιο 68 του ΓΚΠΔ, όπου και παρατηρείται μια έμμεση προσέγγιση του ζητήματος με αφορμή τις περιπτώσεις επεξεργασίας με αυτοματοποιημένα μέσα. Η σχετική λεκτική διατύπωση του ευρωπαϊού νομοθέτη παρατίθεται αυτολεξεί ως ακολούθως: “To further strengthen the control over his or her own data... (...)” σύμφωνα με την ελληνική εκδοχή του κειμένου: «Για να ενισχυθεί περαιτέρω ο έλεγχος επί των δεδομένων του προσωπικού χαρακτήρα (...)». Η συνδυαστική ερμηνεία της γραμματικής διατύπωσης των δύο κειμένων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ενώ και στα δύο κείμενα παρατηρείται η χρήση της κτητικής αντωνυμίας, στο δε αγγλικό κείμενο χρησιμοποιείται σωρευτικά μαζί με την κτητική αντωνυμία “his/her” και το επίθετο “own”, που σημαίνει «δικό μου» και αποτελεί έναν εμφατικό τρόπο απόδοσης μιας ιδιοκτησιακής σχέσης.

Η αντίθετη άποψη, που αναφέρεται στη μελέτη των Kang & Buchner (2004), υποστηρίζει ότι το δικαίωμα στα προσωπικά δεδομένα ανήκει στα πρόσωπα που διαχειρίζονται και εκμεταλλεύονται την εξορυσσόμενη πληροφορία, δηλαδή στους υπεύθυνους επεξεργασίας. Το κύριο επιχείρημα της άποψης αυτής βασίζεται στη διάκριση μεταξύ του δικαιούχου του δικαιώματος (legal right) και του δυνάμενου να προσποριστεί καρπούς από αυτό, αξιοποιώντας το οικονομικά (economic right). Η παραπάνω διάκριση, που επιχειρείται με κριτήριο τη δυνατότητα απόλαυσης των πολιτικών καρπών των δικαιωμάτων, αποτελεί κεντρικό πυλώνα του δόγματος της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου και θεμέλιο άξονα του αστικού δόγματος για τα περιουσιακά δικαιώματα. Πράγματι, στις περιπτώσεις των εμπράγματων κλασικών περιουσιακών δικαιωμάτων παρατηρείται ότι ο δικαιούχος τους (legal owner) απολαμβάνει ταυτοχρόνως και της οικονομικής αξιοποίησής τους, δηλαδή προσπορίζεται ωφέλεια τόσο από τη χρήση και την ανταλλαγή τους, όσο, ακόμα, και από την ίδια την ύπαρξή τους ως μέρος του ενεργητικού της περιουσίας του. Συνεπώς, η ικανότητα πορισμού οφέλους από ένα περιουσιακό δικαίωμα αποτελεί μια από τις εξουσίες που απολαμβάνει ο δικαιούχος του δικαιώματος (legal owner). Έτσι, κατά κανόνα, και σύμφωνα με την θεώρηση του κλασικού αστικού δόγματος, το *status* της νομικής

ιδιοκτησίας (legal ownership) και της οικονομικής ιδιοκτησίας (economic ownership) φαίνεται να συνδυάζεται στο ίδιο πρόσωπο· η δυνατότητα οικονομικής αξιοποίησης του δικαιώματος εμφανίζεται ως παρεπόμενη συνέπεια της αναγνώρισης ενός προσώπου ως δικαιούχου ενός περιουσιακού δικαιώματος (legal owner). Ο συνδυασμός τους στο ίδιο πρόσωπο, αποτελεί τον κανόνα στις παραδοσιακές περιουσιακές σχέσεις, και εκφράζεται στην πράξη με τη δυνατότητα επιβολής του δικαιούχου απέναντι σε τρίτους που απειλούν να του καταπατήσουν το δικαίωμα. Εξαιρετικά το δίκαιο αναγνωρίζει τη διχοτόμηση των επιμέρους ιδιοτήτων (legal και economic ownership) μόνο κατόπιν αντίστοιχης εκπεφρασμένης δήλωσης βούλησης του δικαιούχου. Κατά συνέπεια, η αποξένωση από τις εξουσίες που απορρέουν από ένα περιουσιακό δικαίωμα μπορεί να εκδηλωθεί στον εξωτερικό κόσμο μόνο ως έννομο αποτέλεσμα μιας συμβατικής σχέσης¹²⁷. κλασικό παράδειγμα συμβατικού περιορισμού των εξουσιών του δικαιούχου συναντάται στα παραδοσιακά εμπράγματα δικαιώματα, όπως, ενδεικτικά, η σύσταση δουλείας επί ακινήτου που περιορίζει τις εξουσίες του κυρίου, σύμφωνα με το ειδικότερο περιεχόμενό της.

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι ο δικαιούχος ενός δικαιώματος αποστερείται των επιμέρους εξουσιών που απορρέουν από αυτό μόνο κατόπιν εκπεφρασμένης ρητής δήλωσης βούλησης αντίστοιχου περιεχομένου. Με άλλη διατύπωση, στα παραδοσιακά περιουσιακά δικαιώματα η δήλωση βούλησης του κυρίου για τη διάθεση εξουσιών του επί πράγματος, αποτελεί προαπαιτούμενο για την αποστέρησή του από τη δυνατότητα οικονομικής αξιοποίησης του πράγματος· πρόκειται για την δικαιοπρακτική εκδήλωση της διαθετικής εξουσίας του δικαιούχου, η οποία διέπει το σύνολο του δικαίου, εκτός συγκεκριμένων εξαιρέσεων ακούσιας απαλλοτρίωσης, η ανάλυση των οποίων παρέλκει στην παρούσα εργασία.

Συνεπώς, η αναγνώριση ενός προσώπου ως δικαιούχου δικαιώματος δεν συνεπάγεται απαραίτητα την οικονομική απόλαυση του δικαιώματος ή το

¹²⁷ Η αποξένωση του δικαιούχου από τις εξουσίες που απορρέουν από ένα περιουσιακό δικαίωμα μπορεί να επέλθει και εκ του νόμου, λ.χ. αξιώσεις για τις οποίες ενέσκηψε παραγραφή. Η προβληματική της παραγραφής των αξιώσεων που απορρέουν από την παραβίαση των δικαιωμάτων του υποκειμένου σε σχέση με τα προσωπικά του δεδομένα εκφεύγει του πεδίου της παρούσας εργασίας, γι' αυτό και δεν αναλύεται εκτενώς.

δικαίωμα αντίταξης του απέναντι σε τρίτους προσβολείς, καθώς το ίδιο το δικαίωμα εν τη γενέσει του περιλαμβάνει ένα φάσμα εξουσιών οικονομικής απόλαυσης, από τις οποίες μπορεί να παραιτηθεί συμβατικά ο δικαιούχος υπέρ τρίτου στο πλαίσιο της αρχής της συμβατικής ελευθερίας¹²⁸. Το συμπέρασμα αυτό διέπει τόσο τα παραδοσιακά όσο και τα νεοφυή περιουσιακά δικαιώματα ή ιδιότυπα περιουσιακά, όπως η προστασία των προσωπικών δεδομένων, με αποτέλεσμα η απόσπαση των εξουσιών οικονομικής αξιοποίησης να νοείται μόνο κατόπιν «συγκατάθεσης» του υποκειμένου κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1 του ΓΚΠΔ¹²⁹.

Αντίθετη άποψη, θα υποδείκνυε την έναντι ανταλλάγματος ανάκτηση δεδομένων¹³⁰ από το υποκείμενο, το οποίο -παρότι μεν ταυτοποιείται μέσω αυτών- δεν μπορεί να ελέγξει τη χρήση τους, διότι πρόκειται για στοιχεία που ανήκουν στην σφαίρα ελέγχου τρίτων προσώπων. Ειδικότερα, στο πλαίσιο του δικαίου των προσωπικών δεδομένων, η εκδοχή μιας opt-in νομοθετικής ρύθμισης οπλίζει τα υποκείμενα των δεδομένων τόσο με την ιδιότητα του δικαιούχου τους (legal ownership) όσο και με τη δυνατότητα της διαχείρισης των πόρων τους (economic ownership)· κατ' αποτέλεσμα, αυτό τούτο το νομικό status της «opt in» δυνατότητας των υποκειμένων μετακυλίζει φυσιοκρατικά το συναλλακτικό κόστος της πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στους υπεύθυνους επεξεργασίας¹³¹.

¹²⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα συμβατικής αποψίλωσης των εξουσιών ενός κυρίου αποτελεί η σύσταση δουλείας επί ακινήτου, όπως ήδη προαναφέρθηκε, ή, όλως ενδεικτικώς, η σύμβαση παραχώρησης άδειας εκμετάλλευσης πνευματικών έργων.

¹²⁹ Η απόλυτη διατύπωση δικαιολογείται από τον προσανατολισμό της παρούσας εργασίας αποκλειστικά στην μελέτη της δικαιοπρακτικής διάστασης της συγκατάθεσης του υποκειμένου, ως νομιμοποιητικής βάσης επεξεργασίας. Προοδευτικά γίνεται αντιληπτό ότι ο χαρακτήρας του εν λόγω δικαιώματος δεν είναι τόσο απόλυτος, καθώς προβλέπονται και άλλες νομιμοποιητικές βάσεις όπου η συγκατάθεση του υποκειμένου παρέλκει για το νόμιμο της επεξεργασίας. Ωστόσο, στην προκείμενη εργασία δεν εξετάζεται αφηρημένα το νόμιμο ή μη της επεξεργασίας αλλά η φύση του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα υπό το πρίσμα της διερεύνησης του προσώπου- δικαιούχου τους.

¹³⁰ Έχει υποστηριχθεί και η άποψη που κατανέμει εξ αρχής το δικαίωμα στον έμπορο-εκτελούντα την επεξεργασία, την οποία εμείς δεν υιοθετούμε, καθώς καταλήγει στο παράδοξο αποτέλεσμα της ανάγκης για «επανάκτηση» των δεδομένων από το πρόσωπο στο οποίο αφορούν. Αντίστοιχα δε, σύμφωνα με άλλη άποψη, τα προσωπικά δεδομένα ανά περιστάσεις μπορεί να αποτελούν κοινό απόκτημα του υποκειμένου και του εκτελούντος· για τα παραπάνω βλ. Kang & Bucnher (2004), σελ. 239.

¹³¹ Στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής, υπενθυμίζουμε τη νομοθετική πρόβλεψη του άρθρου 82 του GDPR για την αντιστροφή του βάρους απόδειξης σχετικά με τη συμμόρφωση του υπεύθυνου

Αντιστρόφως, η εκδοχή μιας opt-out νομοθεσίας, που αφενός αναγνωρίζει το δικαίωμα ιδιοκτησίας στα υποκείμενα των δεδομένων αφετέρου δε απονέμει το δικαίωμα ελέγχου και οικονομικής εκμετάλλευσής τους (i.e economic rights) στους υπεύθυνους επεξεργασίας, μετακυλίζει στα υποκείμενα των δεδομένων¹³² το συναλλακτικό κόστος για την ανακάλυψη του κατόχου της πληροφορίας και του τρόπου αξιοποίησης αυτής. Επί τη βάση αυτής της υπόθεσης, παρατηρείται ότι στην πράξη το υποκείμενο θα καλούνταν να πληρώσει προκειμένου να διασφαλίσει αρχικά το «απόρρητο» της πληροφορίας των προσωπικών δεδομένων, που το ίδιο παράγει¹³³ και να ανακτήσει το δικαίωμα της περαιτέρω διαχείρισης των δεδομένων του. Το άτομο της άποψης αυτής είναι αυταπόδεικτο, διότι η ανάκτηση των προσωπικών δεδομένων από το ίδιο το υποκείμενό τους αντιστρέφει τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος στον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό και, τελικά, καταλύει την ουσία της αρχικής έκφρασης αυτού. Αναλυτικότερα, το επιχείρημα που υπονοείται εν προκειμένω είναι ότι η μη απόδοση των δύο ιδιοτήτων στο πρόσωπο του υποκειμένου των δεδομένων θα στερούσε από το υποκείμενο της αρχικής απόφασης (θετικής ή μη) για την παραχώρηση πρόσβασης στα προσωπικά του δεδομένα· διάφορο δε παραμένει το γεγονός ότι στο πλαίσιο της ίδιας αρχής, και σε μεταγενέστερο στάδιο, το υποκείμενο εκδηλώνει τη βούλησή του σε επιμέρους ζητήματα, όπως ο χρόνος, το είδος και ο σκοπός της επεξεργασίας. Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η μη αναγνώριση στο πρόσωπο του υποκειμένου εξουσιών άντλησης οικονομικής ωφέλειας από τα δεδομένα του και η επιλογή ενός μοντέλου αντεστραμμένης κατανομής αυτής στους υπεύθυνους επεξεργασίας, θίγουν τη θεμελιώδη έκφραση του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού ως δικαιώματος που σκοπεί να προφυλάξει το πρόσωπο από το να καταστεί αντικείμενο στη σύγχρονη εποχή της πληροφορίας (Ιγγλεζάκης, 2004).

επεξεργασίας, προς επίρρωση της εδώ διενεργούμενης προσέγγισης σχετικά με την «ιδιοκτησία» επί των προσωπικών δεδομένων.

¹³² Βλ. Rose E. (2005), Data Users versus Data Subjects: Are Consumers Willing to Pay for Property Rights to Personal Information?, proceedings of the 38th Hawaii International Conference on System Sciences, σελ. 1, διαθέσιμο στο url: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.334.4646&rep=rep1&type=pdf>.

¹³³ Το αντίτιμο αυτό αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία και ως “threat value”, ενώ σύμφωνα με τον Schwartz P. (2003), Privacy and Personal Data, 117 *Harv. L. Rev.* 2055, πρόκειται για «την αξία που κάποιος θα όριζε προκειμένου να μην αποκαλύψει τις προσωπικές του πληροφορίες» σελ. 2077.

- Το δεύτερο ζήτημα αποτελεί παραλλαγή του πρώτου και αναφέρεται στην υποθετική περίπτωση όπου η ίδια ποσότητα βοτάνων αγοράστηκε από περισσότερα πρόσωπα που συμβλήθηκαν με τον ίδιο πωλητή· πρόκειται, δηλαδή, για τη συμμετοχή περισσότερων του ενός υποκειμένων-καταναλωτών στο ίδιο βιοτικό συμβάν. Η περίπτωση αυτή αντιμετωπίζεται ευχερώς με τις διατάξεις περί κοινωνίας δικαίωματος σε συνδυασμό με τις ειδικότερες προβλέψεις του δικαίου των προσωπικών δεδομένων. Συνεπώς, στην περίπτωση όπου τα προσωπικά δεδομένα αποτελούν αντικείμενα συνδημιουργίας φρονούμε ότι τα περισσότερα υποκείμενα θα είναι και συνδικαιούχοι του δικαιώματος επί του συγκεκριμένου δεδομένου. Το φαινόμενο αυτό απαντάται στην ξένη βιβλιογραφία ως «co-ownership» (ή «joint ownership») και «joint authorship», ανάλογα με την οπτική που υιοθετείται στο πλαίσιο της πλήρους περιουσιακής προσέγγισης (full property approach) ή της προσέγγισης από την οπτική της πνευματικής ιδιοκτησίας (intellectual approach) αντιστοίχως που αναλύεται σε επόμενη θεματική.

γ. Συνοψίζοντας, υπό το φως της παραπάνω αστικοδικαιικής προσέγγισης, τα προσωπικά δεδομένα και οι επιμέρους εξουσίες, που απορρέουν από αυτά, καθίστανται εξαρχής αντικείμενα απόλαυσης από το υποκείμενο των δεδομένων¹³⁴. η σκέψη ότι τα προσωπικά δεδομένα αποτελούν «ενδείκτες» του υποκειμένου και ότι οι επιμέρους εννόμως απονεμημένες σε αυτό εξουσίες αναπτύσσουν ένα είδος «παρακολουθηματικής» ενέργειας συνηγορούν υπέρ της αναγνώρισης ενός ιδιότυπου «ιδιοκτησιακού» *status* στο πρόσωπο του υποκειμένου. Συνακόλουθα, η πρακτική αξία της αναγνώρισης της ιδιότητας του «δικαιούχου» («entitlement rights») στο πρόσωπο του υποκειμένου αναδεικνύει τον νομιμοποιούμενο να απολαύσει τους οικονομικούς καρπούς των δεδομένων του και προλειαίνει το έδαφος για την προβληματική της πώλησης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από το υποκείμενό τους.

¹³⁴ Βλ. Asbroek B.V, Debussche J., Cesar J. (Eds.), Data Ownership: A new EU right in data, Bird & Bird (2017), supplementary paper, όπου και αναλύεται η γερμανική θεωρία Skripturark, σύμφωνα με την οποία, το πρόσωπο που παράγει τα δεδομένα αποκτά δικαίωμα σε αυτά, το οποίο διατηρείται ακόμη και μετά τη χρήση τους από εταιρείες ή προς όφελος του εργοδότη, σελ. 24, διαθέσιμο στο url: <https://www.twobirds.com/en/news/articles/2017/global/data-ownership-a-new-eu-right-in-data>.

Στο πλαίσιο της ανωτέρω συλλογιστικής, υπογραμμίζεται ότι η αναγνώριση του υποκειμένου ως νομιμοποιούμενου να προσποριστεί οικονομικό όφελος από τα δεδομένα του («economic owner») δεν μπορεί να αλλοιωθεί ποιοτικά χωρίς την συναίνεσή του· η προϋπόθεση της παροχής συγκατάθεσης σε επεξεργασία από πλευράς του υποκειμένου σημαίνει ότι πρωταρχικά πρέπει να αναζητείται η εκδήλωση διαθετικής του δήλωσης βούλησης. Αντιστρόφως, η αναγνώριση του υποκειμένου ως του μόνου νομιμοποιούμενου να συγκατατεθεί σε επεξεργασία των δεδομένων του, δηλαδή σε διαθετική των δεδομένων του πράξη, επιβεβαιώνει τη σκέψη ότι ο ευρωπαίος νομοθέτης έχει αναγνωρίσει στο υποκείμενο τη σχετική απαλλοτριωτική εξουσία.

2.2.2 Ενοχική ή εμπράγματα η φύση του δικαιώματος που φέρει το υποκείμενο για την προστασία των δεδομένων του; Ο παρακολουθηματικός χαρακτήρας των εξουσιών του υποκειμένου

Προχωρώντας βαθύτερα στη διερεύνηση της ενοχικής ή εμπράγματης φύσης του ιδιότυπου «ιδιοκτησιακού» *status*, το οποίο χαρακτηρίζει τη σχέση του υποκειμένου με τα δεδομένα του, κρίνεται σκόπιμο να επιχειρηθεί η δυναμική συσχέτιση αυτού με τον κλασικό ορισμό της κυριότητας. Το εγχείρημα, που ακολουθεί, φιλοδοξεί να αξιοποιήσει τα «ανατομικά» ερμηνευτικά εργαλεία του εμπράγματος δικαίου χωρίς να παραβλέπει ότι τα προσωπικά δεδομένα δεν μπορούν να θεωρηθούν «πράγμα» με την κλασική έννοια του όρου (βλ. 947ΑΚ) διότι δεν είναι ενσώματα αντικείμενα.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τις γενικές αρχές του εμπράγματος δικαίου, οι βασικές εξουσίες που αναγνωρίζονται στον κύριο ενός πράγματος συνίστανται στα δικαιώματα νομής, χρήσης, κάρπωσης και ανάλωσης του πράγματος· ομοίως, ο κύριος δικαιούται να μεταβιβάζει, να επιβαρύνει ή να παραιτείται από το δικαίωμα της κυριότητας. Συνεπώς, τα αναδεικνυόμενα εννοιολογικά στοιχεία της κυριότητας συνίστανται σε εξουσία επί πράγματος, αναγνωρισμένη από το νόμο και διενεργούμενη σύμφωνα με την απόλυτη βούληση του δικαιούχου έναντι όλων· η κυριότητα, δηλαδή, οπλίζεται με «απολυτότητα», καθώς παρέχει στον κύριο την εξουσία να αποκλείει κάθε επέμβαση τρίτου πάνω στο πράγμα¹³⁵.

¹³⁵ Βλ. Γεωργιάδη Γ. σε Γεωργιάδη Α. (2010), Σύντομη ερμηνεία του αστικού κώδικα, *vol. 2*, Αθήνα: Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, σελ. 110.

Στο δίκαιο των προσωπικών δεδομένων, η πρόβλεψη του ΓΚΠΔ δεν φαίνεται να παρέχει στο υποκείμενο απόλυτη εξουσία πάνω στα προσωπικά του δεδομένα· η θεμέλια σκέψη που μορφώνει αυτό το επιχείρημα έγκειται στο γεγονός ότι η συγκατάθεση αποτελεί μόλις μια εκ των περισσότερων νομιμοποιητικών βάσεων επεξεργασίας. Συνεπώς, όταν ένα υποκείμενο υφίσταται επεξεργασία των δεδομένων του, για χάρη του υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος, προφανώς, ελλείπει η συγκατάθεσή του ως μορφή εκδήλωσης αντίστοιχης διαθετικής βούλησης, και, συνακόλουθα, «σχετικοποιείται» το απόλυτο της «κυριότητας», την κατάφαση ή μη της οποίας εξετάζουμε. Προς αυτήν την κατεύθυνση, το παρόν κεφάλαιο διευκρινίζεται ότι δε νοείται *in abstracto* απόλυτο δικαίωμα σε κανένα προσωπικό δεδομένο, διότι για το ίδιο δεδομένο μπορεί να συντρέξει δυνητικά οποιαδήποτε άλλη νομιμοποιητική βάση εκτός της συγκατάθεσης του υποκειμένου. Ομοίως, σε επίπεδο νομοθετικού σκοπού, το μέλημα του Κανονισμού συνίσταται τόσο στην προστασία των προσωπικών δεδομένων από την επεξεργασία όσο και στη διασφάλιση της ελεύθερης ροής της κυκλοφορίας· η επιθυμητή ισόρροπη συνύπαρξη αυτών των δύο, αρχικά αντίθετων, δικαιωμάτων οδηγεί στη «σχετικοποίησή» τους· συνεπώς, εν τη γενέσει τους, αμφοτέρωτα αντιτιθέμενα δικαιώματα υπόκεινται σε περιορισμούς.

Από τα παραπάνω έπεται ότι η «ιδιοκτησιακή» σχέση του υποκειμένου με τα δεδομένα του συνηγορεί αφενός υπέρ της ενοχικής φύσης του περιουσιακού δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα, χωρίς, ωστόσο, να παραβλέπονται τα στοιχεία εμπράγματης υφής¹³⁶ που εντοπίζονται στις επιμέρους εξουσίες του υποκειμένου. Ειδικότερα, τα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων για διόρθωση (αρ. 16), αντίρρηση¹³⁷, διαγραφή (αρ. 17), επιβολή περιορισμών στην επεξεργασία (αρ. 18) και φορητότητα (αρ. 20) φαίνεται να υπηρετούν παρόμοιο λειτουργικό σκοπό προς αυτόν

¹³⁶ Βλ. Victor J.M. (2013), *The EU General Data Protection Regulation: Toward a Property Regime for Protecting Data Privacy*, *The Yale Law Journal*, 23, να παραθέτει τη φράση του P. Schwartz «property can be felt as a bundle of interests rather than a despotic dominion over a thing», σελ. 518.

¹³⁷ Βλ. Αλεξανδροπούλου- Αιγυπτιάδου Ε. (2005), Ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και το δικαίωμα αντίρρησης του υποκειμένου τους, Αρμ. ΝΘ (2005), σύμφωνα με την οποία το δικαίωμα αντίρρησης αποτελεί το κατεξοχήν «δυναμικό» δικαίωμα του υποκειμένου, με την έννοια ότι περιλαμβάνει αντίταξη-αντίδραση στην επεξεργασία των δεδομένων του. Σύμφωνα με την ίδια ακαδημαϊκό, η δυναμική του δικαιώματος ενισχύεται και από τις νέες εξουσίες που χορηγεί ο GDPR στα υποκείμενα των δεδομένων ερμηνεύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη διάσταση της οιοονεί απολυτότητας, σελ. 137· επίσης, Μποβολή Π. (2017), Το δικαίωμα αντίρρησης του υποκειμένου κατά της νόμιμης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, διπλωματική εργασία στο ενιαίο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών με κατεύθυνση το Αστικό Δίκαιο στο Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμη στο url: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2701376/theFile> .

που διασφαλίζει η εξουσία παρακολουθήσεως, η οποία χαρακτηρίζει τα εμπράγματα δικαιώματα. Ειδικότερα, τα επιμέρους δικαιώματα του υποκειμένου επί των δεδομένων του λειτουργούν «παρακολουθηματικά» καθ' όλη τη διάρκεια της επεξεργασίας, κατά τέτοιο τρόπο ώστε, βάσιμα, να μπορεί να υποστηριχτεί ότι αναπτύσσουν μια «εμπράγματη» ενέργεια. Επιπλέον, τα εν λόγω δικαιώματα συντρέχουν ακόμη και στην περίπτωση όπου η επεξεργασία εδράζεται νομιμοποιητικά σε άλλη βάση, πλην της συγκατάθεσης του υποκειμένου¹³⁸. Μάλιστα, ο λειτουργικός σκοπός, τον οποίο υπηρετούν, είναι παρόμοιος προς αυτόν που διασφαλίζει η εξουσία παρακολουθήσεως, σύμφωνα με την οποία το δικαίωμα επί του πράγματος παρακολουθεί την κυριότητα και παραμένει άθικτο ανεξαρτήτως καθολικής ή ειδικής διαδοχής στο πρόσωπο του αρχικού κυρίου. Αντιστοίχως, τα επιμέρους δικαιώματα του υποκειμένου ασκούνται έναντι του εκάστοτε υπεύθυνου επεξεργασίας κατά τρόπο «παρακολουθητικό» επί των προσωπικών του δεδομένων. Η προηγηθείσα απόπειρα κατάταξης των προσωπικών δεδομένων στα ενοχικά ή εμπράγματα δικαιώματα υπονοεί σε ένα πρώτο επίπεδο τη διττότητα της φύσης του δικαιώματος, προς τούτο δε, και μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι βρισκόμαστε ενώπιον ενός ιδιότυπου δικαιώματος με στοιχεία τόσο ενοχικής όσο και εμπράγματης υφής. Προοδευτικά, ωστόσο, θα παρατηρηθεί ότι ο χαρακτηρισμός του εν λόγω δικαιώματος ως *sui generis* θεμελιώνεται σε ένα σύνολο επιχειρημάτων που ξεφεύγουν από την αυστηρή κατηγοριοποίηση των δικαιωμάτων με κριτήριο όχι μόνο τη διάκρισή τους σε ενοχικά ή εμπράγματα αλλά και σε προσωπικά ή περιουσιακά.

2.3 Τα ειδικότερα χαρακτηριστικά του *sui generis* δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων

Το δικαίωμα του υποκειμένου στα προσωπικά του δεδομένα εγκαινιάζει μια κατηγορία δικαιωμάτων που αναδύθηκαν κυρίως με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας στον τομέα των επικοινωνιών. Η ερμηνεία αυτών των νεοφυών δικαιωμάτων για την προστασία του ανθρώπου από την τεχνολογική πρόοδο είναι αδύνατο να γίνει με τα στεγανά κριτήρια που ισχύουν για τα «παραδοσιακά» έννομα αγαθά. Η αξιοποίηση, ωστόσο, των κλασικών αρχών της νομικής επιστήμης παρέχει τα «ανατομικά» εργαλεία για την απόπειρα αυτή· σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η επιμέρους ανάλυση για την ανάδειξη στοιχείων, που προσιδιάζουν στην

¹³⁸ Για τον λόγο αυτό, το αρ. 6 του GDPR προβλέπει την υποχρέωση ενημέρωσης του υποκειμένου για τη διενεργηθείσα συλλογή των δεδομένων του προς τον σκοπό της επεξεργασίας.

εμπράγματη φύση ενός δικαιώματος, και αναδεικνύουν μια *οιονεί εμπράγματη λειτουργία*, των εξουσιών που απορρέουν από τα προσωπικά δεδομένα. Τα πορίσματα αυτού του παραλληλισμού συνοψίζονται στη διαπίστωση αφενός ότι τα δικαιώματα του υποκειμένου επί των δεδομένων του θυμίζουν την εξουσία παρακολουθήσεως, που παρέχει το δίκαιο στον εμπράγματο δικαιούχο αφετέρου δε ότι η εμπορική αξιοποίηση των προσωπικών δεδομένων συνίσταται στην εκχώρηση από το υποκείμενο προς τον υπεύθυνο επεξεργασίας εξουσιών *usus* και *fructus*, παραπλήσιων προς αυτές που απολαμβάνει ένας επικαρπωτής· κατ' αυτόν τον τρόπο υπογραμμίζεται το γεγονός ότι το υποκείμενο των δεδομένων δεν μπορεί να αποστερηθεί οριστικά το δεσμό του με τα δεδομένα του, δηλαδή να «μεταβιβάσει την κυριότητά» του επ' αυτών όπως συμβαίνει στα παραδοσιακά περιουσιακά δικαιώματα, αλλά δύναται να εκχωρήσει μόνο ορισμένες εξουσίες επί αυτών.

Από τα παραπάνω, είμαστε σε θέση να περιγράψουμε το δικαίωμα στα προσωπικά δεδομένα ως ένα *sui generis* ενοχικό δικαίωμα με εμπράγματη ενέργεια, προσωπικής και περιουσιακής φύσης, αντίστοιχο του δικαιώματος του πνευματικού δημιουργού. Το προπεριγραφέν θεωρητικό σχήμα επιτυγχάνει, καθ' ημάς, μια ισόρροπη σύζευξη των αντίρροπων θεωριών για την προσωπική φύση (*personal based approach*) και για την περιουσιακή φύση (*property based approach*) των προσωπικών δεδομένων, υπακούοντας στην διττή φύση του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα, σεβόμενη τόσο την πρωτόλεια *ratio* των ευρωπαϊκών νομοθετημάτων περί προστασίας του προσώπου του υποκειμένου ενόψει επικείμενης επεξεργασίας των δεδομένων τους, όσο και την *ανταλλακτική* φύση των καθημερινών ψηφιακών συναλλαγών. Τα ειδικότερα χαρακτηριστικά του εδώ αναλυόμενου δικαιώματος είναι απόρροια της ίδιας της έμφυτης αντίθεσης που φιλοξενεί η έννοια-μήτρα «ιδιωτικότητα»¹³⁹ και συνίστανται στα εξής:

- Το δικαίωμα στα προσωπικά δεδομένα είναι προσωπικό δικαίωμα, καθώς, ιστορικά, αναδύθηκε για την προάσπιση δικαιωμάτων, αξιών και ελευθεριών της ιδιωτικής και προσωπικής σφαίρας από τεχνολογικές απειλές. Για τη διασφάλιση της προσωπικής υφής του δικαιώματος κρίθηκε σκόπιμη η

¹³⁹ Ο όρος «Privacy» χρησιμοποιείται σε πολλά αγγλοσαξονικά κείμενα ως εναλλάξιμος της έννοιας των «Personal Data»· εν προκειμένω, οι έννοιες «ιδιωτικότητα» και «Προσωπικά Δεδομένα» αντιμετωπίζονται ως εναλλάξιμες σύμφωνα με την αγγλοσαξονική βιβλιογραφική τους προσέγγιση.

ενίσχυσή του από τον Κανονισμό με νέες εμπραγματοποιημένες αξιώσεις¹⁴⁰ του υποκειμένου και η πλαισίωση της επεξεργασίας των δεδομένων από αναγκαστικού δικαίου διατάξεις.

- Η αναγνώριση περιουσιακής υφής στο δικαίωμα των προσωπικών δεδομένων δεν αναιρεί τη γένεσή του σε ένα πλαίσιο ανθρωποκεντρικής προσέγγισης (human right approach), αλλά επικαιροποιεί τη *ratio* προστασίας του στο πλαίσιο μιας *de facto* αγοράς προσωπικών δεδομένων (personal data marketplace) και αναδεικνύει την διττή του φύση. Η *εμπράγματη ενέργεια* των επιμέρους δικαιωμάτων του υποκειμένου υπογραμμίζει την *περιουσιακή-ιδιοκτησιακή σχέση* του υποκειμένου προς τα δεδομένα του, η οποία εκφεύγει της κλασικής «δεσποτικής» θεώρησης της περιουσίας. Η περιουσιακή φύση των προσωπικών δεδομένων καθίσταται αντιληπτή κυρίως υπό την έννοια ενοχικού δικαιώματος επί άυλου αγαθού, που ενσωματώνει οικονομική αξία, και απολαμβάνει αυξημένης προστασίας με την *εμπραγματοποίησή* του· με την ενίσχυση, δηλαδή, αυτού με στοιχεία *απολυτότητας*.
- Η πρόσληψη του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα υπό το διπλό πρίσμα της προσωπικής και περιουσιακής προσέγγισης (human and property approach) είναι συμβατή με το αντίστοιχο πρότυπο του δικαιώματος στην πνευματική ιδιοκτησία. Ωστόσο, δεν πρόκειται για αυθεντικό δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά για *οιονεί δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας*, καθώς, περιορίζεται στο δάνειο επιμέρους μόνο στοιχείων και λειτουργιών από το δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας¹⁴¹. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται και από τη σκέψη ότι τα καθαρόαιμα περιουσιακά δικαιώματα είναι φύσει απαλλοτριωτά και, συνεπώς, με την μεταβίβασή τους επέρχεται οριστική αποξένωση του αρχικού δικαιούχου από το μεταβιβασθέν αγαθό. Η περιγραφείσα συνθήκη αποξένωσης, ωστόσο, δεν ισχύει στην περίπτωση της «πώλησης» προσωπικών δεδομένων, καθώς το «υποκείμενο-

¹⁴⁰ Ενδεικτικά ως νέα αξίωση αναφέρεται το δικαίωμα φορητότητας.

¹⁴¹ Βλ. Prins, C. (2006), Property and privacy: European perspectives and the commodification of our identity. *Information Law Series*, 16, όπου επιχειρηματολογείται ότι η πληροφορία αποτελεί τον κοινό παρονομαστή μεταξύ της πνευματικής ιδιοκτησίας και των προσωπικών δεδομένων, ενώ, ακολούθως, εντοπίζεται η ειδοποιός διαφορά τους στην ύπαρξη επίγνωσης κατά την παραγωγή των δεδομένων προς τον σκοπό της αποκάλυψής τους σε άλλους. Παρατίθεται, ακολούθως, το αυτούσιο κείμενο: “Humanistic property is that which we give without conscious thought or effort, and differs from Intellectual Property which is what we consciously produce for the purpose of disclose to other people”, σελ. 223-257, διαθέσιμο στο: <https://ssrn.com/abstract=929668>.

πωλητής» είναι εξοπλισμένο από τον ΓΚΠΔ με δικαιώματα, που καταμαρτυρούν τον ιδιαίτερο δεσμό του με το «πωληθέν» ακόμη και μετά την εκτέλεση της σύμβασης και επιβεβαιώνουν το ηθικό δικαίωμα (moral right) του υποκειμένου. Συνεπώς, ο παρακολουθηματικός χαρακτήρας των επιμέρους δικαιωμάτων του υποκειμένου ενισχύει την πεποίθηση ότι το δικαίωμα στα προσωπικά δεδομένα είναι δικαίωμα οιονεί πνευματικής ιδιοκτησίας, αφού, ακόμη και κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας, το υποκείμενο δεν αποξενώνεται οριστικά από τα δεδομένα του.

- Τόσο η προσωπική όσο και η περιουσιακή υφή του δικαιώματος επιτάσσουν την αναγνώριση του δικαιούχου του αποκλειστικά στο πρόσωπο του υποκειμένου των δεδομένων. Ακολούθως, στο πλαίσιο της αρχής της συμβατικής ελευθερίας, η συγκατάθεση του υποκειμένου-δικαιούχου μπορεί να ερμηνευθεί ως δήλωση βούλησης με δικαιοπρακτικό περιεχόμενο την επεξεργασία των δεδομένων του. Με άλλα λόγια, το υποκείμενο μπορεί να προσποριστεί την οικονομική ωφέλεια από την εμπορική αξιοποίηση των δεδομένων του, δηλαδή από την «πώλησή» τους σε τρίτο μέρος υπό την επιφύλαξη των αναγκαστικού δικαίου διατάξεων του Κανονισμού σχετικά με την ενημέρωση, την συγκατάθεση και την επεξεργασία. Αντιστοίχως, το υποκείμενο μπορεί να απέχει από κάθε πράξη εμπορευματοποίησης των δεδομένων του στο πλαίσιο της αρνητικής ελευθερίας των συμβάσεων, αποφασίζοντας ελεύθερα κατά τη διαχείριση αυτού του ιδιότυπου αγαθού.

3. Η ποινική αντιμετώπιση των δεδομένων με αφορμή τη νεοεισαχθείσα 381Α ΠΚ: προς μια ιδιοκτησιακή πρόσληψη των προσωπικών ή/και ψηφιακών δεδομένων;

3.1 Εισαγωγή

Μετά την ολοκλήρωση, κατά τα παραπάνω, της σκιαγράφησης των επιμέρους χαρακτηριστικών του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα υπό αστικοδικαϊκό πρίσμα, και σύμφωνα με τις θεμέλιες αρχές του αστικού δόγματος, αλλά και του δόγματος του δικαίου του καταναλωτή, κρίνεται σκόπιμη μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην ποινική νομοθεσία, προκειμένου να διερευνηθεί η ποινική προσέγγιση της έννοιας «δεδομένα» και του εννόμου αγαθού που προστατεύεται. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την νομοτεχνική κατάστρωση της ποινικής προστασίας των δεδομένων, τα δεδομένα προστατεύονται υπό την διαζευκτική προϋπόθεση ότι

είναι: α) δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που συναπαρτίζουν αρχείο προορισμένο ή υποκείμενο σε επεξεργασία (αρ. 22.4 ν. 2472/1997, όπως αντικαταστάθηκε από το αρ. 38 ν. 4624/2019), β) δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που δημιουργούνται το πρώτον ή/και υπάρχουν αφηρημένα σε ένα ηλεκτρονικό οικοσύστημα, στο πλαίσιο του οποίου υπόκεινται σε επεξεργασία (αρ. 15.1 ν. 3471/2006¹⁴²), ή, τέλος, γ) ψηφιακά δεδομένα ενός συστήματος πληροφοριών (αρ. 381Α¹⁴³ και 130΄ ΠΚ).

Συμπερασματικά, η πρόσδοση ποινικής απαξίας σε πράξεις που βάζουν κατά δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εντοπίζεται σε ειδικούς νόμους για την προστασία των προσωπικών δεδομένων (ν. 2472/1997, όπως αντικαταστάθηκε από τον ν. 4624/2019, και ν. 3471/2006), ενώ η καταστολή των περιπτώσεων φθοράς των ψηφιακών δεδομένων ενός πληροφοριακού συστήματος απασχολεί τον κοινό ποινικό κώδικα, στο άρθρο 381Α ΠΚ του κεφαλαίου για τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας.

Το εγχείρημα αυτής της υποενότητας συνίσταται στην ανάλυση του εννόμου αγαθού, που αποτελεί αντικείμενο προστασίας τόσο από τα παραπάνω ειδικά νομοθετήματα όσο και από τον κοινό ποινικό κώδικα, προς τον σκοπό της ανάδειξης μιας νομοθετικής αρμονίας ανάμεσα στους διάφορους τομείς δικαίου σχετικά με την ειδικότερη φύση των προσωπικών δεδομένων. Η κρατούσα, καταρχήν, άποψη για το έννομο αγαθό των προσωπικών αλλά και ψηφιακών δεδομένων φαίνεται να απαντά στη βιβλιογραφία περί πληροφοριακού αυτοκαθορισμού και πρόσβασης στην πληροφορία. Αυτή η θεωρητική κατασκευή, ωστόσο, φαίνεται να αναδεικνύει ως *absurdum* την επιλογή του κοινού ποινικού νομοθέτη να εντάξει ένα έγκλημα κατά

¹⁴² Η συστηματική ένταξη του ν. 3471/2006 στο νομοθετικό οπλοστάσιο προστασίας των προσωπικών δεδομένων, έρχεται να καλύψει το πεδίο της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων και τη διασφάλιση του απορρήτου στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Το ρυθμιστικό πεδίο του ν. 3471/2006 σκοπεί στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με το επιπρόσθετο χαρακτηριστικό είτε της «γένεσης» αυτών το πρώτον στο πλαίσιο διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών σε δημόσια δίκτυα είτε της αφηρημένης «ύπαρξής» τους στο ως άνω περιβάλλον. Αξίζει μάλιστα να τονιστεί, ότι τα εδώ απολαύοντα προστασίας προσωπικά δεδομένα δεν παρουσιάζουν κάποια ποιοτική απόκλιση από τα προσωπικά δεδομένα του ν. 2472/1997, ήδη αντικατασταθέντος από το αρ. 38 του ν. 4624/2019.

¹⁴³ Το έγκλημα της φθοράς ηλεκτρονικών δεδομένων προστέθηκε στο 23^ο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα, όπου τυποποιούνται τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας. Ο νόμος 4411/2016 προβλέπει την προσθήκη του 381Α, δυνάμει του οποίου κατέστη εθνικό δίκαιο η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για το έγκλημα στον Κυβερνοχώρο και η Οδηγία 2013/40/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τις επιθέσεις κατά συστημάτων πληροφοριών. Με το νέο άρθρο 381Α ΠΚ εναρμονίζεται η ελληνική νομοθεσία με το άρθρο 4 της Σύμβασης και το άρθρο 5 της Οδηγίας. Η νέα αυτή διάταξη έρχεται να προστατεύσει αυτοτελώς τα ψηφιακά δεδομένα από πράξεις καταστροφής και εξαλείφει το άτοπο της μέχρι σήμερα αντανakλαστικής προστασίας τους μόνο στο βαθμό και στην έκταση που πλήττονταν ο υλικός τους φορέας.

του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού στο Κεφάλαιο των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας. Η νομοθετική επιλογή περί ένταξης του 381Α ΠΚ στο 23^ο Κεφάλαιο του ΠΚ στάθηκε η αφορμή για την εξέταση της ιδιαίτερης φύσης των προσωπικών και ψηφιακών δεδομένων από την σκοπιά του ποινικού δικαίου. Συνεπώς, η ανάλυση που ακολουθεί σκοπεί να φωτίσει τις πτυχές αυτής της νομοθετικής επιλογής: πρόκειται για μια νομοθετική αστοχία περί την συστηματική προσέγγιση του εννόμου αγαθού των ψηφιακών δεδομένων ή μήπως βρισκόμαστε ενώπιον μιας έμμεσης νομοθετικής αναγνώρισης της διττής υπόστασης των δεδομένων, σύμφωνα με τις αρχές της προσωπικής και περιουσιακής προσέγγισης των προσωπικών δεδομένων;

Κρίσιμο στοιχείο για την απάντηση του παραπάνω ερωτήματος αποτελεί η οντολογική διαπίστωση της *de facto* πάλησης των ψηφιακών δεδομένων, προσωπικών ή μη, και της πρόσδοσης σε αυτά της ιδιότητας του μέσου που κινεί την σύγχρονη ψηφιακή οικονομία. Η αναγνώριση των δεδομένων ως *ύλου αγαθού* που μπορεί, όλως ενδεικτικώς, να *φθαρεί*, να *αλλοιωθεί*, να *διαγραφεί* και να καταστεί αντικείμενο επεξεργασίας, φαίνεται να καλεί τον σύγχρονο νομοθέτη να ρυθμίσει με πιο εξειδικευμένες διατάξεις τα βιοτικά συμβάντα που επηρεάζουν αυτό το νέο αγαθό.

Στο πλαίσιο αυτής της εξειδικευμένης ρύθμισης φρονούμε ότι υπάγεται και η διάταξη του άρθρου 381Α ΠΚ, καθώς η ποινική απαξιολόγηση των εκεί περιγραφόμενων πράξεων κατά των ψηφιακών δεδομένων έρχεται να εξαλείψει το άτοπο της αντανάκλαστικής προστασίας τους, μέσω της τιμώρησης των πράξεων φθοράς κατά του υλικού τους φορέα. Η επέκταση του εύρους προστασίας της ιδιοκτησίας και στα ψηφιακά δεδομένα φαίνεται να απηχεί την παγιωμένη συλλογική συνείδηση ότι επί των δεδομένων νοείται άσκηση κάθε εξουσίας, νομικής και οικονομικής (legal και economic ownership): η ιδιότητα των ψηφιακών δεδομένων να συμπεριφέρονται ως ανταλλάξιμα αγαθά προϋποθέτει ότι τα δικαιώματα επ' αυτών είναι περιουσιακής και ιδιοκτησιακής φύσης. Πράγματι, στους κόλπους της ψηφιακής οικονομίας, η αφηρημένη έννοια των δεδομένων, προσωπικών ή μη, «εμπραγματοποιείται», καθώς μετεξελίσσεται από ύλο προσωπικό δικαίωμα σε *sui generis* προσωπικό και ιδιοκτησιακό δικαίωμα, με απαλλοτριωτό χαρακτήρα.

Συμπερασματικά, η *de facto* εμπορευματοποίηση των δεδομένων στο πλαίσιο μιας ραγδαία εξελισσόμενης ψηφιακής εποχής και με την ανοχή της έννομης τάξης

φαίνεται να οδηγεί νομοτελειακά στη λήψη νομοθετικής πρωτοβουλίας για τη ρύθμιση συμπεριφορών που σχετίζονται με ένα διαρκώς αναπτυσσόμενο έννομο αγαθό· η δυναμική που διαρκώς αποκτούν τα ψηφιακά δεδομένα, κινώντας την παγκόσμια οικονομία, αναδεικνύει το φάσμα του εννόμου συμφέροντος του θιγόμενου προσώπου, επεκτείνοντάς το πέρα από τα στεγανά περί προστασίας προσωπικών δικαιωμάτων. Στην ανάλυση που ακολουθεί, παρατίθεται η προσέγγιση της καταρχήν προσωπικής πτυχής του εννόμου αγαθού, ως δικαιώματος στον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό και στην εμπιστευτικότητα, ακεραιότητα και διαθεσιμότητα των δεδομένων.

3.2 Το έννομο αγαθό του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού και οι επιμέρους εκφάνσεις του· η αρχή της εμπιστευτικότητας, της ακεραιότητας και της διαθεσιμότητας

Η ιστορική εμφάνιση του τριπτύχου της εμπιστευτικότητας, ακεραιότητας και διαθεσιμότητας των Π.Σ και των ψηφιακών δεδομένων (ε.α.δ) οφείλει την γένεσή του στην απόφαση BVerfG 1 BvR 370/07 του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου. Το Γερμανικό Δικαστήριο, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα βρέθηκε αντιμέτωπο με την κρίση για τη συνταγματικότητα διάταξης νόμου σχετικά με την κρυφή επιτήρηση και έρευνα στο Διαδίκτυο. Σύμφωνα με τον νόμο αυτό, οι γερμανικές μυστικές υπηρεσίες οπλιζόταν με τη δυνατότητα να υποκλέπουν και να ελέγχουν μυστικά τις διαδικτυακές επικοινωνίες, καθώς και να αποκτούν πρόσβαση σε συστήματα πληροφορικής. Το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, έκρινε αρχικά αντισυνταγματική τη σχετική διάταξη του γερμανικού νόμου, παράλληλα δε αποφάνθηκε ότι τα δικαιώματα για το απόρρητο των επικοινωνιών και για την προστασία του ασύλου κατοικίας δεν παρείχαν ικανή προστασία στο άτομο, και διαπίστωσε ένα συνταγματικό έλλειμμα στην προστασία του ατόμου από αντίστοιχες παρεμβάσεις. Για τη θεραπεία αυτού του ελλείματος το δικαστήριο ανέπτυξε ένα νέο δικαίωμα, που αποτυπώνεται στο γνωστό *τρίπτυχο της εμπιστευτικότητας, ακεραιότητας και διαθεσιμότητας* (εφεξής ε.α.δ) των πληροφοριακών συστημάτων και των ψηφιακών δεδομένων.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, γεννήθηκε ένα νέο συνώνυμο συνταγματικό δικαίωμα με τριπλή υπόσταση, που καταρχήν αντιτάσσεται στην κρατική επέμβαση σε συστήματα πληροφορικής και απαξιώνει τη διείδυση λογισμικού σε πληροφοριακά συστήματα,

προς τον σκοπό της παρακολούθησης του συστήματος και της αντιγραφής των αποθηκευμένων σε αυτό δεδομένων. Το ομοσπονδιακό δικαστήριο προχώρησε, ωστόσο, και σε βαθύτερη τομή του ζητήματος διαλαμβάνοντας την κρίση ότι το άτομο εξαρτάται από τη χρήση πληροφοριακών συστημάτων στο πλαίσιο ανάπτυξης της προσωπικότητάς του και, συνεπώς, το γενικό δικαίωμα στην προσωπικότητα καλύπτει και την ανάγκη προστασίας έναντι των διακινδυνεύσεων αυτής μέσω της εξασφάλισης της ακεραιότητας και εμπιστευτικότητας των πληροφοριακών συστημάτων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, «αναγνωρίστηκε η ανάγκη προστασίας των πληροφοριακών συστημάτων ως συνόλων και όχι μόνο των περιεχόμενων σε αυτά δεδομένων, καθώς συχνά τα συστήματα αυτά νοηματοδοτούνται μέσω των δεδομένων που επεξεργάζονται»¹⁴⁴.

Αναλυτικότερα, κρίθηκε ότι το δικαίωμα στην *ακεραιότητα* ενός πληροφοριακού συστήματος καλύπτει την προστασία του ατόμου έναντι της παράνομης τροποποίησης ή καταστροφής του συστήματος. Αναφορικά δε με την *εμπιστευτικότητα* ενός συστήματος, η ίδια απόφαση έκρινε ότι ο πυρήνας της εμπιστευτικότητας σκοπεί στην προστασία του ατόμου έναντι της κρατικής κατασκόπευσης και παρακολούθησης των δεδομένων του συστήματος. Σύμφωνα, όμως, με την άποψη της Λ. Μήτρου¹⁴⁵, *βάσει της τριτενέργειας η προστασία που αναγνωρίστηκε επεκτείνεται και στην προστασία του δικαιώματος εμπιστευτικότητας και ακεραιότητας των πληροφοριακών συστημάτων και απέναντι σε ιδιώτες, καθώς προσιδιάζει στις σχέσεις τους*. Η *εμπιστευτικότητα* των πληροφοριακών συστημάτων, συνεπώς, αναφέρεται στην κατάσταση όπου στο σύστημα αποκτούν πρόσβαση μόνο εξουσιοδοτημένοι χρήστες ανεξαρτήτως της κρατικής ή ιδιωτικής τους υπόστασης. Τέλος, η τρίτη πτυχή του νεοπαγούς δικαιώματος, η *διαθεσιμότητα*, παρότι δεν πηγάζει από την ίδια δικαστική απόφαση-μήτρα των λοιπών εκφάνσεων του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού, υποστηρίζεται ότι βρίσκει συνταγματικό έρεισμα στην προστασία της προσωπικότητας· θεμέλιο του αιτιολογικού υποβάθρου αυτής της σκέψης αποτελεί η διαπίστωση ότι το άτομο δεν μπορεί να αναπτύξει ακώλυτα την προσωπικότητά του όταν τα πληροφοριακά του συστήματα δεν είναι διαθέσιμα και προσβάσιμα σε αυτό.

¹⁴⁴ βλ. Καϊάφα-Γκμπάντι (2007), Ποινικό Δίκαιο και καταχρήσεις Πληροφορικής, *Αρμενόπουλος*, 2007, σελ. 1064.

¹⁴⁵ βλ. Λ. Μήτρου, Προστασία Προσωπικών δεδομένων σε Τσάτσου/Βενιζέλου/Κοντιάδη (επιμ.), Το Νέο Σύνταγμα, 97.

Συνεπώς, η απόφαση-σταθμός του γερμανικού ομοσπονδιακού δικαστηρίου όχι μόνο εισέφερε ένα νέο αγαθό στην κοινοτική έννομη τάξη αλλά τροφοδότησε και τη συζήτηση για τις συνταγματικές αρχές και αξίες που βάζονται, κάθε φορά που πλήττεται μια έκφρασή του (ε.α.δ). Ακολούθως, πυροδότησε ακαδημαϊκές συζητήσεις για τη διαλεκτική σχέση του νέου αγαθού με συγγενή του συνταγματικά δικαιώματα, όπως, μεταξύ άλλων, το θεμελιώδες δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου και της ιδιωτικότητας, που απηχούσαν, καταρχήν, τις βασικές θέσεις της προσωποκεντρικής θεώρησης για τη φύση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα και τον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό ¹⁴⁶. Συμπερασματικά, παρατηρείται ότι η απόφαση του γερμανικού δικαστηρίου διαμόρφωσε μια ομοιόμορφη και διαχρονική προσέγγιση του εννόμου αγαθού, σε κοινοτικό και εθνικό πεδίο, σύμφωνα με την οποία τα προσωπικά ή/και ψηφιακά δεδομένα αποτελούν ένα προσωπικής φύσης έννομο αγαθό.

Ωστόσο, σε βαθύτερο επίπεδο φρονούμε ότι η συνεισφορά της απόφασης του γερμανικού δικαστηρίου, έγκειται όχι μόνο στη διαχρονική αλλά και στη συγχρονική σύλληψη των εκφάνσεων του δικαιώματος για πληροφοριακό αυτοκαθορισμό. Σήμερα, η θεωρητική κατασκευή του τρίπτυχου της ε.α.δ δανείζει το θεωρητικό της υπόβαθρο στις περιπτώσεις «επεξεργασίας» όλων των ειδών δεδομένων, ως φύσει σχετιζόμενων με την πληροφορία και τα απορρέοντα από αυτή δικαιώματα. Στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής, φρονούμε ότι ο εθνικός ποινικός νομοθέτης ανάγοντας τα ψηφιακά δεδομένα σε «υλικό αντικείμενο» εγκλήματος σκοπεί καταρχήν στην προστασία του δικαιώματος πρόσβασης στην πληροφορία, δηλαδή στη διασφάλιση των επιμέρους αρχών του τριπτύχου της ε.α.δ, ως προϋπόθεση για την ανάπτυξη της προσωπικότητας· ταυτόχρονα, αντιμετωπίζει τα δεδομένα ως *αντικείμενα εξουσίασης* προσδίδοντάς τους μια ιδιοκτησιακή χροιά.

3.3 Προσωπικά και ψηφιακά δεδομένα: υλικό αντικείμενο και έννομο αγαθό

¹⁴⁶Βλ. σχετικά Ιγγλεζάκη Ι. (2009), Το συνταγματικό δικαίωμα της διασφάλισης της εμπιστευτικότητας και ακεραιότητας συστημάτων πληροφορικής, *Information Law*, 25/04/2009, διαθέσιμο στο [url: http://informaticslaw.blogspot.com/2009/04/blog-post_25.html](http://informaticslaw.blogspot.com/2009/04/blog-post_25.html).

1. Το έννομο αγαθό που εξατομικεύεται με τη βοήθεια του υλικού αντικειμένου¹⁴⁷ των προσωπικών δεδομένων, απλών ή ευαίσθητων, τέθηκε για πρώτη φορά υπό ασφαλές καθεστώς στο εγχώριο δίκαιο με την ψήφιση του ν. 2472/1997. Η φιλοδοξία του νομοθέτη της εποχής να προσφέρει τη μέγιστη δυνατή προστασία στο κομμάτι εκείνο της προσωπικότητας που αφορά την ιδιωτικότητα και τον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό αποτυπώνεται στις αυστηρές επαπειλούμενες ποινές του εν λόγω νομοθετήματος. Χαρακτηριστική είναι η ειδικότερη πρόβλεψη της πλέον καταργηθείσας διάταξης του άρθρου 22 παρ.4 του ν. 2472/1997, για την παράνομη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, σύμφωνα με την οποία «Όποιος χωρίς δικαίωμα επεμβαίνει με οποιονδήποτε τρόπο σε αρχείο δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ή λαμβάνει γνώση των δεδομένων αυτών ή αφαιρεί, αλλοιώνει, βλάπτει, καταστρέφει, επεξεργάζεται, μεταδίδει, ανακοινώνει, τα καθιστά προσιτά σε μη δικαιούμενα πρόσωπα ή επιτρέπει στα πρόσωπα αυτά να λάβουν γνώση των εν λόγω δεδομένων ή τα εκμεταλλεύεται με οποιονδήποτε τρόπο, τιμωρείται (...)», η οποία δεν παρουσιάζει ποιοτική απόκλιση από την διάδοχη πρόβλεψη του άρθρου 38 του ν. 4624/2019, σύμφωνα με την οποία: «Όποιος, χωρίς δικαίωμα: α) επεμβαίνει με οποιονδήποτε τρόπο σε σύστημα αρχειοθέτησης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, και με την πράξη του αυτή λαμβάνει γνώση των δεδομένων αυτών, β) τα αντιγράφει, αφαιρεί, αλλοιώνει, βλάπτει, συλλέγει, καταχωρεί, οργανώνει, διαρθρώνει, αποθηκεύει, προσαρμόζει, μεταβάλλει, ανακτά, αναζητεί πληροφορίες, συσχετίζει, συνδυάζει, περιορίζει, διαγράφει, καταστρέφει, τιμωρείται (...)»· αντίστοιχα στη δεύτερη παράγραφο του 38 ορίζεται ότι: «Όποιος χρησιμοποιεί, μεταδίδει, διαδίδει, κοινολογεί με διαβίβαση, διαθέτει, ανακοινώνει ή καθιστά προσιτά σε μη δικαιούμενα πρόσωπα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία απέκτησε σύμφωνα με την περίπτωση α' της παραγράφου 1 ή επιτρέπει σε μη δικαιούμενα πρόσωπα να λάβουν γνώση των δεδομένων αυτών, τιμωρείται (...)».

Η εννοιολογική προσέγγιση του υλικού αντικειμένου των πράξεων τόσο του άρθρου 22 παρ. 4 του ν. 2472/1997, όσο και των πράξεων του άρθρου 38 παρ.1 και 2 του ν. 4624/2019 ταυτίζεται κατά περιεχόμενο με την αφηρημένη έννοια των προσωπικών δεδομένων, η οποία φέρει, διαχρονικά αλλά και συγχρονικά, τα ίδια κύρια

¹⁴⁷ Πρόκειται για εγνωσμένη καταχρηστική χρήση του όρου «υλικό αντικείμενο» καθότι τα προσωπικά δεδομένα δεν αποτελούν ενσώματα αντικείμενα και συνεπώς ελλείπει το στοιχείο της εμπραγμάτωσης που προϋποθέτει ένα «υλικό αντικείμενο».

χαρακτηριστικά: πρόκειται για την ιδιαίτερη ιδιότητα των προσωπικών δεδομένων να συνδέονται αναπόσπαστα με την προσωπικότητα του φυσικού προσώπου, στο οποίο αφορούν ως πληροφορίες, και να αποτυπώνουν διάφορες πτυχές και εκφάνσεις αυτής. Παρατηρείται, δηλαδή, ότι τα προσωπικά δεδομένα λόγω αυτής τούτης της ιδιαίτερης συμπεριφοράς τους ως ενδεικτών της προσωπικότητας και ατομικότητας του προσώπου έχουν εκ πρώτης μια άυλη φύση και μια αφηρημένη υπόσταση, η οποία, ωστόσο, καθίσταται εμπειρικά διαγνώσιμη κάθε φορά που τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα αποτελούν αντικείμενο ποινικά κολάσιμης συμπεριφοράς. Συνεπώς, υπό ποινικό πρίσμα τα προσωπικά δεδομένα αποτελούν ένα καταχρηστικό υλικό αντικείμενο καθώς είναι φύσει ασώματα, δηλαδή δεν αποτελούν «πράγμα», ούτε κυριολεκτικά αλλά ούτε και κατά πλάσμα δικαίου.

Ειδικότερα, το υλικό αντικείμενο του ν. 2472/1997, όπως αντικαταστάθηκε από τον ν. 4624/2019, αποκρυσταλλώνεται μέσα από τη συνδυαστική ερμηνεία του με τον ν. 3471/2006 στα προσωπικά δεδομένα αρχείου που υφίστανται επεξεργασία, και στα προσωπικά δεδομένα συμπεριλαμβανομένων των δεδομένων κίνησης και θέσης¹⁴⁸ που υφίστανται επεξεργασία στο πλαίσιο μη διαθέσιμων στο κοινό δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Αντίστοιχα, θέση υλικού αντικειμένου στον ν. 3471/2006 επέχουν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, συμπεριλαμβανομένων των δεδομένων κίνησης και θέσης, που υφίστανται επεξεργασία στο πλαίσιο παροχής διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών σε δημόσια δίκτυα. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι τα «προσωπικά δεδομένα» του ν. 3471/2006 φέρουν στον σκληρό τους πυρήνα τα ίδια ποιοτικά χαρακτηριστικά με τα «προσωπικά δεδομένα» των ν. 2472/1997 και 4624/2019¹⁴⁹. η ξεχωριστή ρύθμισή τους σε διαφορετικό νομοθέτημα ομολογεί την ανάγκη κάλυψής τους από ένα πλέγμα ειδικότερων διατάξεων λόγω των ιδιαίτερων κινδύνων που διατρέχουν τα προσωπικά δεδομένα στο περιβάλλον των ηλεκτρονικών επικοινωνιών σε δημόσια δίκτυα.

2. Εκτός του πολυσυζητημένου όρου «προσωπικά δεδομένα», προσφάτως εισήχθη στον κοινό ποινικό κώδικα (381Α ΠΚ) και ο όρος «ψηφιακά δεδομένα ενός

¹⁴⁸ Ως τέτοια νοούνται ενδεικτικά τα cookies, η email address, mac address, IP address, τα passwords και τα metadata.

¹⁴⁹ Πράγματι, οι δύο όροι, για τους σκοπούς των νομοθετημάτων, φαίνεται να εξομοιώνονται, καθότι τα δεδομένα του ν. 3471 είναι προσωπικά δεδομένα με την πρόσθετη ιδιότητα ότι γεννήθηκαν από διεργασίες που έλαβαν χώρα σε ένα ηλεκτρονικό δημόσιο περιβάλλον.

συστήματος πληροφοριών» σε θέση υλικού αντικειμένου¹⁵⁰ του εγκλήματος της «φθοράς ηλεκτρονικών δεδομένων». Με βάση τη γραμματική ερμηνεία του όρου και σύμφωνα με τους ορισμούς της επιστήμης της πληροφορικής, ως ψηφιακά δεδομένα νοούνται τα δεδομένα που αποτυπώνονται με τρόπο αναγνώσιμο από ένα υπολογιστικό σύστημα, δηλαδή σε δυαδική αναπαράσταση των ψηφίων μηδέν και ένα. Από άποψη περιεχομένου και με βάση το είδος της πληροφορίας, που κωδικοποιείται στα δυαδικά ψηφία μηδέν και ένα, παρατηρείται ότι η ευρεία περιγραφή του υλικού αντικειμένου στην 381Α ΠΚ δεν φαίνεται να θέτει περιοριστικούς φραγμούς στο είδος της πληροφορίας που εσωκλείουν τα ψηφιακά δεδομένα. Συνεπώς, φρονούμε ότι το υλικό αντικείμενο της 381Α ΠΚ είναι ψηφιοποιημένα δεδομένα που εσωκλείουν κάθε είδους πληροφορία προσωπικού ή μη προσωπικού χαρακτήρα¹⁵¹.

3. Η παραπάνω παρεκβατική και σύντομη προσέγγιση των εννοιών *προσωπικά και ψηφιακά δεδομένα* παρατέθηκε για να υπογραμμίσει τη διαπίστωση ότι δεν είναι εφικτή η ποινική ερμηνεία του προστατευόμενου εννόμου αγαθού αποκομμένου από τη γενικότερη συζήτηση γύρω από αυτό, τις θεμέλιες αρχές και αξίες που ενσωματώνει, αλλά και την οικονομική διάσταση που εμφανίζει στις σύγχρονες ψηφιακές συναλλαγές· προς τούτο δε και υποστηρίζουμε ότι -πέραν της κλασικής προσέγγισης για το διακυβευόμενο έννομο αγαθό- η ιδιάζουσα καθ' ημάς προσωπική και ιδιοκτησιακή υφή που χαρακτηρίζει τη σχέση μεταξύ του υποκειμένου και των προσωπικών του δεδομένων αποτελεί θεμέλιο πυλώνα του εννόμου συμφέροντος του δικαιούχου για την άσκηση τόσο των αστικών όσο και των ποινικών του αξιώσεων. Αυτή η ιδιότυπη μίξη προσωπικού και περιουσιακού δικαιώματος αντανακλάται ομοίως και στη διάταξη του άρθρου 381Α ΠΚ, διότι η φθορά ψηφιακών δεδομένων βάλλει αφενός κατά του δικαιώματος στον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό και την ε.α.δ, συγχρόνως, όμως, πλήττει και την σχέση εξουσίας του υποκειμένου με ένα

¹⁵⁰ Βλ. Χατζηγιάννου Κ. (2013), *Η ποινική αντιμετώπιση των προσβολών ηλεκτρονικών δεδομένων και συστημάτων πληροφοριών: ευρωπαϊκή και εθνική διάσταση*, διδακτορική διατριβή όπου ορθώς υποστηρίζεται ότι τα ψηφιακά δεδομένα αποκτούν εμπειρική αποτύπωση στον κόσμο των αισθήσεων, σελ. 171, διαθέσιμη στο url: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/39060>. Κατά τη γνώμη της γράφουσας, τα δεδομένα αποκτούν μια «οιονεί» υλική υπόσταση, που δικαιολογεί την εκ πρώτης δογματικά καταχρηστική χρήση του όρου «υλικό αντικείμενο» καίτοι ελλείπει η προαπαιτούμενη ενσώματη φύση τους.

¹⁵¹ Ibid, όπου υποστηρίζεται ότι ενδεικτικά, μπορεί να ενσωματώνουν πληροφορίες που υπηρετούν την ασφάλεια των αποδείξεων, σχετίζονται με την ιδιωτική σφαίρα, ή αφορούν στις λειτουργίες ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή, σελ. 143.

ιδιοκτησιακό αγαθό, η αξιοποίηση του οποίου στις αγορές αποφέρει τεράστιο οικονομικό όφελος.

Σε συναφή ανάλυσή τους σχετικά με την πληροφορία και τα ηλεκτρονικά δεδομένα, που την κωδικοποιούν, οι Καϊάφα-Γκμπάντι/Νούσκαλης¹⁵² διατυπώνουν την άποψη ότι η πληροφορία που παράγεται στο ηλεκτρονικό περιβάλλον δημιουργεί σχέσεις πρόσβασης και διακίνησης, και απομακρυνόμενη από τις σχέσεις κατοχής, ιδιοκτησίας και εκμετάλλευσης εξελίσσεται σε αυτοτελές αντικείμενο συναλλαγών. Αναδιατυπώνοντας τη σκέψη των δύο ακαδημαϊκών, υπογραμμίζουμε τη διαπίστωση ότι τα ψηφιακά δεδομένα μετεξελίχθηκαν σε αντικείμενο συναλλαγών λόγω ακριβώς του προορισμού τους να τροφοδοτούν πληροφοριακά συστήματα. Η αλληλεξάρτηση δεδομένων και πληροφοριακών συστημάτων, ως ρεαλιστική απεικόνιση της σύγχρονης πραγματικότητας, αποτυπώνεται και σε νομοθετικό επίπεδο. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 13θ' ΠΚ «Ψηφιακά δεδομένα είναι η παρουσίαση γεγονότων, πληροφοριών ή εννοιών σε μορφή κατάλληλη προς επεξεργασία από πληροφοριακό σύστημα, συμπεριλαμβανομένου προγράμματος που παρέχει τη δυνατότητα σε ένα πληροφοριακό σύστημα να εκτελέσει μια λειτουργία του», ενώ στο εδάφιο η' του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι «Πληροφοριακό σύστημα είναι συσκευή ή ομάδα διασυνδεδεμένων ή σχετικών μεταξύ τους συσκευών, εκ των οποίων μια ή περισσότερες εκτελούν, σύμφωνα με ένα πρόγραμμα, αυτόματη επεξεργασία ψηφιακών δεδομένων, καθώς και τα ψηφιακά δεδομένα που αποθηκεύονται, αποτελούν αντικείμενο επεξεργασίας, ανακτώνται ή διαβιβάζονται από την εν λόγω συσκευή ή την ομάδα συσκευών με σκοπό τη λειτουργία, τη χρήση, την προστασία και τη συντήρηση των συσκευών αυτών¹⁵³. Από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 381Α §1 και 13 στοιχ. θ' και η' ΠΚ προκύπτει ότι η έννοια των ψηφιακών δεδομένων δεν μπορεί να εξεταστεί ποινικά αποκομμένη από την έννοια των πληροφοριακών συστημάτων¹⁵⁴ επεκτείνοντας πλασματικά την έννοια των δεδομένων καθ' εαυτών και σε κάθε υπολογιστικό πρόγραμμα (software).

¹⁵² βλ. Καϊάφα-Γκμπάντι/Νούσκαλη (2008), Προκλήσεις της ψηφιακής εποχής, *Intellectum* 2008, σελ.41.

¹⁵³ Ο ορισμός αυτός απαντάται σχεδόν πανομοιότυπος στο άρθρο 1 της 2005/222/ΔΕΥ απόφασης-πλαίσιο. Ως μοναδική απόκλιση παρατηρείται η χρήση του όρου «ηλεκτρονικά δεδομένα» αντί του εδώ χρησιμοποιούμενου «ψηφιακά δεδομένα».

¹⁵⁴ Παρατηρείται, αναλυτικότερα, ότι ο ποινικός νομοθέτης προβαίνει σε αλληλοσύνδεση των δύο εννοιών κατά τους εξής τρόπους: α) κατά την περιγραφή των τρόπων τέλεσης του εγκλήματος της «φθοράς ηλεκτρονικών δεδομένων» ορίζει ως καταχρηστικό «υλικό αντικείμενο» του εγκλήματος τα

Συμπερασματικά, ο προορισμός των ψηφιακών δεδομένων να αποτελέσουν την κινητήριο δύναμη των πληροφοριακών συστημάτων, των οποίων αναδεικνύονται μοναδικοί τροφοδότες, γιγαντώνει τη συλλογική συνείδηση για την οικονομική αξία των ψηφιακών δεδομένων· τα δεδομένα δεν παύουν να αποτελούν αυθύπαρκτα οικονομικά μεγέθη, ωστόσο η αξία τους αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο όταν αυτά αποτελούν μέρος ενός πληροφοριακού συστήματος προς τον σκοπό της επεξεργασίας. Όπως ειδικότερα αναλύει ο Κ. Χατζηϊωάννου, *η ασφάλεια και η προστασία των ηλεκτρονικών δεδομένων, που περιέχονται ή διαβιβάζονται από τα πληροφοριακά συστήματα ανάγονται μάλιστα ολοένα και περισσότερο σε παράγοντες εμπιστοσύνης καθώς αυτά χρησιμοποιούνται για τη διεξαγωγή νομικά σημαντικών συναλλαγών στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου και της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης*. Η ως άνω συλλογιστική καταλήγει στο συμπέρασμα ότι *όσο αυξάνεται η τάση χρήσης των πληροφοριακών συστημάτων θα αυξάνεται και η αυτοτελής σημασία των ηλεκτρονικών δεδομένων*¹⁵⁵. Πράγματι, τα ψηφιακά δεδομένα αποτελούν ή προορίζονται να αποτελέσουν την «καύσιμη ύλη» για τη λειτουργία ενός πληροφοριακού συστήματος. Κατά συνέπεια, η στάθμιση για την πρόσδοση ποινικής απαξίας σε πράξεις φθοράς τους διέρχεται στον ποινικό κώδικα μέσα από το πρίσμα της αλληλοσυσχέτισής τους με ένα πληροφοριακό σύστημα.

Οι παραπάνω σκέψεις υπογραμμίζουν την ιδιότητα των δεδομένων ως σύγχρονου συναλλακτικού μεγέθους εξετάζοντας τη φύση των *ηλεκτρονικών (ή ψηφιακών)* δεδομένων υπό το πρίσμα της σημερινής *de facto* συναλλακτικής πραγματικότητας όπου τα δεδομένα, προσωπικά ή μη, τυγχάνουν αντικείμενο εμπορικής εκμετάλλευσης. Έτσι, και υπό το πρίσμα ποινικού δικαίου, ένα από τα ζητήματα που θέτει η άυλη -πλην όμως εμπειρικά διαγνώσιμη φύση των δεδομένων- είναι το είδος της σχέσης που διατηρεί ο προς ον αυτά αναφέρονται (υποκείμενο των δεδομένων) με τα δεδομένα του και των εξουσιών που απορρέουν από αυτό. Ακολουθως, αναλύεται

ψηφιακά δεδομένα ενός συστήματος πληροφοριών, β) στην αυθεντική ερμηνεία του όρου «ψηφιακά δεδομένα» ορίζει ως τέτοια την μεταξύ άλλων παρουσίαση πληροφοριών σε μορφή κατάλληλη προς επεξεργασία από πληροφοριακό σύστημα, και γ) στην αυθεντική ερμηνεία του όρου «πληροφοριακά συστήματα» εξομοιώνει κατά πλάσμα δικαίου με πληροφοριακό σύστημα και τα ψηφιακά δεδομένα που αποθηκεύονται, αποτελούν αντικείμενο επεξεργασίας, ανακτώνται ή διαβιβάζονται από την εν λόγω συσκευή (ή συσκευές).

¹⁵⁵Βλ. Χατζηϊωάννου Κ. (2013), σελ. 62. Κατά τη γνώμη της γράφουσας, ο όρος «ηλεκτρονικά» δεδομένα δεν είναι ακριβής και, αντ' αυτού, προτείνεται η χρήση του όρου «ψηφιακά» δεδομένα. Η παράθεση του όρου εδώ, δίνεται ακριβώς όπως εντοπίστηκε στη διδακτορική διατριβή, όπου και η παραπομπή.

ένας όρος της νομοτυπικής μορφής των τριών διατάξεων, ενδεικτικός της *διαθετικής εξουσίας* του προσώπου, ως προϋπόθεσης για την κατάφαση «κυριότητας» στο θύμα ενός εγκλήματος φθοράς¹⁵⁶.

3.3.1 Στοιχεία της Α.Υ των σχετικών ποινικών διατάξεων που εκδηλώνουν τη διαθετική εξουσία του υποκειμένου των δεδομένων

Στις περιπτώσεις παράνομης επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων ή φθοράς ψηφιακών δεδομένων ενός Π.Σ. παρατηρούμε ότι απαξιολογείται ποινικά η τέλεση των περιγραφόμενων πράξεων «χωρίς δικαίωμα». Συνεπώς, τιμωρείται η λάθρα δράση του άλλου, που εμπεριέχεται, εν μέρει, και στην απουσία της συγκατάθεσης του θύματος· η δικαιωματική δράση, αντιθέτως, αποτελεί αδιάφορο ποινικά βιοτικό συμβάν. Αυτή η δικαιοπολιτική επιλογή του νομοθέτη για εξάρτηση του αρχικού αδίκου από την ύπαρξη ή μη συγκατάθεσης του προσώπου, απηχεί μια εξουσία αυτοδιάθεσης του προσώπου σε σχέση με το προστατευόμενο έννομο αγαθό¹⁵⁷. Η συγκατάθεση του υποκειμένου στη φθορά των δεδομένων του –ως μορφή επεξεργασίας- αποτελεί έκφανση *διαθετικής εξουσίας* του προσώπου και ενέχει μια απαλλοτριωτική διάσταση. Ο συνδυασμός της απαλλοτριωτής φύσης των δεδομένων με την *de facto* οικονομική αξία που τους έχει αποδοθεί φαίνεται να καταμαρτυρεί την εν μέρει ιδιοκτησιακή-περιουσιακή φύση των προσωπικών ή/και ψηφιακών δεδομένων στη σύγχρονη ψηφιακή κοινωνία. Με άλλα λόγια, η δυνατότητα του προσώπου να συναινέσει στην τέλεση της πράξης, παρέχοντας το «δικαίωμα» στο ενεργητικό υποκείμενο να προβεί σε συμπεριφορές που βállουν κατά δεδομένων, αποδεικνύεται καταλυτική για την βαθύτερη αντίληψη της σχέσης του υποκειμένου με τα προσωπικά και ψηφιακά του δεδομένα.

3.3.1.1 Η ιδιάζουσα φύση του προστατευτέου ποινικά εννόμου αγαθού

Μετά την παραπάνω ανάλυση φρονούμε ότι έχει δοθεί ξεκάθαρα η οπτική της παρούσας εργασίας για τη νομοθετική επιλογή της ένταξης του 381Α ΠΚ στο οικείο κεφάλαιο του ποινικού κώδικα για τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας. Η εξομοίωση

¹⁵⁶ Το βασικό έγκλημα φθοράς ξένης ιδιοκτησίας προβλέπει στην 381 παρ. 1 ΠΚ ότι «Όποιος με πρόθεση καταστρέφει ή βλάπτει ξένο (ολικά ή εν μέρει) πράγμα ή με άλλον τρόπο καθιστά ανέφικτη τη χρήση του τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι 2 ετών».

¹⁵⁷ Εκφάνσεις αυτής της διακριτικής εξουσίας των προσώπων συναντούμε και σε άλλα εγκλήματα, όπως στην περίπτωση άρσης του αδίκου επί απλής σωματικής βλάβης (308.2 ΠΚ) που διενεργήθηκε μετά από προηγούμενη συναίνεση του θύματος· και οι δύο περιπτώσεις εισάγουν καθ' ημάς σταθμίσεις για αυτόκλητη κρατική παρέμβαση ή για την αυτοδιάθεση του ατόμου με όριο την αξιοπρέπεια και την ανθρωπίνη αξία.

των ψηφιακών δεδομένων με αγαθά δεκτικά εξουσίασης, επί των οποίων νοείται *ιδιοκτησία*, εκκινεί από τη σκέψη ότι αποτελεί προαπαιτούμενο τόσο για την άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου επ' αυτών όσο και για την ουσιαστική προστασία του δικαιώματος στον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό. Παράλληλα, η ολοένα και περισσότερο αυξανόμενη οικονομική αξία των ψηφιακών δεδομένων προσδίδει σε αυτό το νέο αγαθό χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε παραδοσιακά περιουσιακά αγαθά, για την αξιοποίηση ή μη των οποίων νομιμοποιείται, καταρχήν, το πρόσωπο που φέρεται ως νόμιμος δικαιούχος τους.

Πρόσθετα επιχειρήματα υπέρ της διττής φύσης του προστατευόμενου εννόμου αγαθού της 381Α ΠΚ, αντλούνται και από την εξέταση της τεχνικής αρτιότητας της εδώ αναλυόμενης νομοθετικής επιλογής. Αναλυτικότερα, μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι η θέση των ψηφιακών δεδομένων ως (υλικού) αντικειμένου πράξεων φθοράς, χωρίς αντίστοιχη νομοθετική πρόβλεψη για την πλασματική εξομοίωση των δεδομένων με «πράγματα» -όπως στην περίπτωση της 372 ΠΚ- παραβλέπει τη συνήθη πρακτική του εθνικού ποινικού νομοθέτη για την ερμηνεία των εννοιών, εν προκειμένω του αντικειμένου δεκτικού ιδιοκτησίας. Μελετώντας εκτενέστερα το παράδειγμα της 372 ΠΚ, παρατηρούμε ότι καταρχήν υλικό αντικείμενο κλοπής μπορεί να είναι μόνο «κινητό πράγμα», δηλαδή *ενσώματο αντικείμενο δεκτικό εξουσίασης, που μπορεί να μετακινηθεί*¹⁵⁸. Στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου, ο νομοθέτης διαφεύγει των στενών ορίων της «εμπράγματης» φύσης του πράγματος, με τη χρήση ενός πλάσματος δικαίου, ορίζοντας ότι «Κινητό πράγμα θεωρείται κατά τον Κώδικα και η ενέργεια του ηλεκτρισμού, του ατμού και κάθε άλλη ενέργεια». Κατ' αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνει τη διαστολή της έννοιας «κινητό πράγμα» με την τεχνική του πλάσματος δικαίου και την εξομοίωση των ασώματων με τα ενσώματα πράγματα.

Επιχειρώντας να ανασύρουμε αναλογίες από το παράδειγμα της κλοπής, παρατηρούμε ότι στην περίπτωση της 381Α ΠΚ απουσιάζει κάποιο πλάσμα δικαίου, αντίστοιχο αυτού που εισάγεται στην 372 παρ. 2 ΠΚ. Έχοντας κατά νου αυτή τη σκέψη, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι βρισκόμαστε ενώπιον μιας τεχνικής αστοχίας του ποινικού νομοθέτη, που έγκειται στην απουσία κάποιου πλάσματος δικαίου, σύμφωνα με το οποίο τα *ψηφιακά δεδομένα ενός Π.Σ* θα υπαγόταν στην

¹⁵⁸ Βλ. Μαργαρίτης Μ. (2009), Ποινικός Κώδικας: Ερμηνεία- Εφαρμογή, Αθήνα: Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, σελ. 1043.

έννοια του πράγματος της 381 ΠΚ και θα εξομοιωνόταν με αυτά. Ωστόσο, προσεκτικότερη μελέτη του ζητήματος αποδεικνύει ότι το εν λόγω τεχνικό απόπημα υφίσταται μόνο φαινομενικά· η νομοθετική επιλογή για τη συμπερίληψη του νεοφουός 381Α στο κεφάλαιο των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας, ακριβώς μετά το έγκλημα της κοινής φθοράς του αρ. 381 ΠΚ και με την προσθήκη του διακριτικού στοιχείου «Α», φαίνεται να αποτελεί τρόπο εισαγωγής ενός ιδιώνυμου εγκλήματος. Η ίδια νομοθετική τεχνική, μάλιστα, εντοπίζεται και στο άρθρο 374Α ΠΚ, που ποινικοποιεί την κλοπή χρήσης, και εισάγει μια ιδιώνυμη περίπτωση κλοπής σε σχέση με το βασικό έγκλημα της 372ΠΚ, καθώς ο σκοπός του δράστη στις δύο περιπτώσεις παρουσιάζει ουσιώδεις αποκλίσεις, που δεν τελούν σε σχέση γένους προς είδος.

Εν προκειμένω, το προστατευόμενο έννομο αγαθό του νεοεισαχθέντος εγκλήματος παρουσιάζεται ποιοτικά διάφορο του παραδοσιακού εννόμου αγαθού της ιδιοκτησίας του 381 ΠΚ και, συνεπώς, φρονούμε ότι προκρίνεται ο χαρακτηρισμός του 381Α ΠΚ ως ιδιώνυμου εγκλήματος φθοράς¹⁵⁹ έναντι της πρόσληψής του ως ειδικότερου του βασικού εγκλήματος του 381ΠΚ. Επιχείρημα υπέρ της ιδιώνυμης φύσης της 381Α ΠΚ αντλείται ακόμη και από τη μη συμπερίληψή της στη διάταξη του 384 ΠΚ για την ικανοποίηση του παθόντος. Αναλυτικότερα, από τον συνδυασμό των άρθρων 384 και 372Α ΠΚ προκύπτει ότι τα μόνα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας που σιωπηρώς εξαιρούνται των ευεργετικών διατάξεων της 384 ΠΚ είναι η ληστεία (380ΠΚ) και, πλέον, τα νεοεισαχθέντα 381Α και 381Β ΠΚ. Μελετώντας την περίπτωση της 380ΠΚ, παρατηρείται ότι η μη συμπερίληψη της ληστείας στην πρόβλεψη του νόμου για την ικανοποίηση του παθόντος εξηγείται από την ιδιαίτερη φύση της ως σύνθετου εγκλήματος που βάλλει κατά της ιδιοκτησίας και της σωματικής ακεραιότητας. Και ενώ, ως προς το πρώτο συνθετικό της, την κλοπή, προβλέπεται η δυνατότητα εξάλειψης του αξιοποίνου, μέσω της εντελούς ικανοποίησης του ζημιωθέντος,

¹⁵⁹ βλ. Καϊάφα-Γκμπάντι, Ποινικό Δίκαιο- Γενικό Μέρος, ζ' έκδοση, όπου αναφέρεται ότι τα ιδιώνυμα εγκλήματα δεν αποτελούν παραλλαγές, αλλά παρεκκλίσεις βασικών εγκλημάτων, με την έννοια ότι δεν εξειδικεύουν στοιχεία της αντικειμενικής ή υποκειμενικής υπόστασης τούτων, αλλά παρεκκλίνουν από τέτοια στοιχεία, έτσι ώστε να δημιουργείται ένας νέος τύπος συγγενής, αλλά όχι εξειδικευμένος σε σχέση με το βασικό έγκλημα σελ. 387-388· *ibid*, υποσημ. 228, όπου σημειώνεται ότι τα ιδιώνυμα εγκλήματα δεν συνιστούν ένα minus ή ένα plus, αλλά ένα *allium* απέναντι στο βασικό έγκλημα.

Η χρήση της έννοιας του «ιδιώνυμου» στην παρούσα εργασία γίνεται προς το σκοπό της αντιδιαστολής του εγκλήματος του 381Α ΠΚ από το βασικό έγκλημα του 381ΠΚ και τις παραλλαγές του τελευταίου. Για το δογματικά ορθό και ασφαλές των κριτηρίων των ιδιώνυμων, και την τάση περί εγκατάλειψης αυτής της κατηγορίας βλ. Μυλωνόπουλο Χ. (2007), Γενικό Μέρος Ι, σελ. 167, Αθήνα: εκδότης: Π.Ν. Σάκκουλας: Δίκαιο και Οικονομία.

αντίστοιχη δυνατότητα αποκαταστατικής συμπεριφοράς του δράστη είναι εξ ορισμού ασύμβατη με τα εγκλήματα βίας. Η παράνομη βία κατά προσώπου είναι φύσει μη αποκαταστατή, καθώς βάλλει κατά αγαθών με «αναπαλλοτρίωτο» χαρακτήρα στο αξιακό δικαϊκό μας σύστημα, όπως εν προκειμένω η σωματική ακεραιότητα και η ζωή¹⁶⁰.

Στην ίδια συλλογιστική, εάν, όντως, τα ψηφιακά δεδομένα επείχαν θέση «πράγματος» θα ήταν συνεπές να παρέχεται και για αυτά η δυνατότητα ικανοποίησης του παθόντος. Η νομοθετική επιλογή για τη μη συμπερίληψη της «φθοράς ηλεκτρονικών δεδομένων» στο άρθρο 384 ΠΚ δεν οφείλεται σε νομοθετική αβλεψία, αλλά σε αυτή τούτη την ιδιαίτερη φύση του βλαπτόμενου εννόμου αγαθού, η οποία καθιστά αδύνατη την εντελή ικανοποίηση του θύματος. Κατά αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται μια ισόρροπη σύζευξη των δύο πτυχών του εννόμου αγαθού της 381Α με τη διατήρηση ακέραιου του προσωπικού του στοιχείου αλλά και την ρεαλιστική αναγνώριση της ιδιοκτησιακής του πλέον διάστασης.

3.3.1.2 Αντί επιλόγου

Η κατά τα ανωτέρω θεώρηση του 381Α ΠΚ, ως μέρος ενός ευρύτερου συνόλου διατάξεων αφενός και ως διάταξης συστημικά αλληλεπιδρούσας με άλλες διατάξεις αφετέρου, ρίχνει φως στον προβληματισμό για τη φύση των προσωπικών ψηφιακών δεδομένων και υπογραμμίζει μια ιδιοκτησιακή διάσταση των δεδομένων, πέραν της προσωπικής. Η 381Α ΠΚ πρωτοτυπεί, καθώς, μολονότι δεν προβαίνει σε πλασματική εξομοίωση των ψηφιακών δεδομένων με «πράγμα», αναδεικνύει σιωπηρά την ιδιοκτησιακή φύση τους και υπογραμμίζει τη διφυή διάσταση του προστατευόμενου εννόμου αγαθού ως συντιθέμενης τόσο από το προσωπικό δικαίωμα στην ε.α.δ και τον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό όσο και από το δικαίωμα στην προστασία της «ιδιοκτησίας» και των απορρεόντων από αυτή έννομων συμφερόντων. Αντιστρόφως, η απόδοση από τον ποινικό νομοθέτη ιδιοκτησιακής διάστασης σε έναν τύπο δεδομένων, όπως τα ψηφιακά, υπογραμμίζει και μια λανθάνουσα ιδιοκτησιακή διάσταση στη σχέση του υποκειμένου με τα ψηφιακά προσωπικά του δεδομένα· όπως προκύπτει από την μέχρι στιγμής ανάλυση, η ποινική αντιμετώπιση των δύο εννοιών δεν διέπεται από επικουρικότητα, αλλά είναι παραπληρωματική και επάλληλη.

¹⁶⁰ Την ίδια προβληματική εντοπίζουμε και στο κεφάλαιο των εγκλημάτων κατά της περιουσίας, όπου, ενώ προβλέπεται η ικανοποίηση του παθόντος (406Α ΠΚ) ως λόγος εξάλειψης του αξιοποιήσιμου για το σύνολο των εγκλημάτων, εξαιρείται το έγκλημα της εκβίασης, με το σκεπτικό ότι θιγόμενο έννομο αγαθό εκτός της περιουσίας είναι και η προσωπική ελευθερία.

Κεφάλαιο 4: Η «συγκατάθεση» ως δήλωση βούλησης για γεγονός με έννομες συνέπειες υπό το πρίσμα της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας και του σεβασμού της συμβατικής ελευθερίας (361AK)

1.Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο το επιχειρούμενο διακύβευμα εκφεύγει της θεματικής του απαλλοτριωτού ή αναπαλλοτριώτου των προσωπικών δεδομένων, που απασχόλησε τις προηγούμενες θεματικές, και μετατοπίζεται στην καθεαυτή δήλωση βούλησης των υποκειμένων για γεγονός με έννομες συνέπειες, που περιέχεται στη «συγκατάθεση». Η παρούσα ανάλυση εστιάζει στις προκλήσεις που συναντά η παροχή «συγκατάθεσης» σε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και προσπαθεί να αποδείξει ότι η πρόσδοση δικαιοπρακτικής ή μη διάστασης στη «συγκατάθεση» δεν αυξάνει τη διακινδύνευση της ιδιωτικότητας περισσότερο από ό,τι η παροχή «συγκατάθεσης» σε επεξεργασία δεδομένων, ως μιας από τις έξι (6) νομιμοποιητικές βάσεις επεξεργασίας.

Απώτερος σκοπός του κεφαλαίου που ακολουθεί είναι να αναδείξει ότι η «συγκατάθεση» του άρθρου 6 του ΓΚΠΔ φέρει εγγενείς κινδύνους για την ιδιωτικότητα, αρκετοί εκ των οποίων δεν σχετίζονται μόνο με αυτήν αλλά κυρίως με τις καθ' εαυτές πράξεις επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων. Συνεπώς, τυχόν αντεπιχείρημα για το ανεπίτρεπτο της «πώλησης» δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα λόγω των κινδύνων που λανθάνουν για την ιδιωτικότητα μέσα από τέτοιες συμβάσεις, αποτελεί μάλλον μια άτοπη γενίκευση, καθότι η ιδιωτικότητα και τα προσωπικά

δεδομένα σε θέση αντικειμένου επεξεργασίας μοιραία συμμετέχουν στην εγγενώς κινδυνώδη δράση της σύγχρονης ψηφιακής πραγματικότητας¹⁶¹.

Σε δεύτερο επίπεδο, στο κεφάλαιο, που ακολουθεί, επιχειρείται η τεκμηρίωση της σκέψης ότι η αναγνώριση συμβατικής διάστασης στην παροχή «συγκατάθεσης» δύναται αφενός να αυξήσει το επίπεδο συνειδητότητας των υποκειμένων κατά τη διαχείριση της ιδιωτικότητάς τους και αφετέρου να επισημάνει ένα όριο κατά τη στάθμιση για τη νομιμότητα του απαλλοτριωτού των προσωπικών δεδομένων σε συνάρτηση με τις σκοπούμενες πράξεις επεξεργασίας. Έτσι, για παράδειγμα, δεν είναι πρόσφορες όλες οι πράξεις επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων να οδηγήσουν σε φαινόμενα όπως το σκάνδαλο του Facebook Cambridge Analytica, αλλά κάποιες είναι. Στις περιπτώσεις αυτές, υποστηρίζεται¹⁶² ότι το παράνομο της επεξεργασίας λόγω της ελλείπουσας προς αυτήν συγκατάθεση δεν μπορούν να θέσουν τα υποκείμενα εκτός της συμβατικής προστασίας, που υπό άλλες συνθήκες θα απολάμβαναν ως καταναλωτές ψηφιακών υπηρεσιών.

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την άποψη του Hacker P. (2019) στο οικοσύστημα των ψηφιακών υπηρεσιών, λ.χ. στην πλατφόρμα του Facebook, πρακτικές όπως η κοινοποίηση προσωπικών δεδομένων σε τρίτα μέρη είναι παράνομες, ωστόσο, αυτή τούτη η εκχώρηση πρόσβασης στα προσωπικά δεδομένα του υποκειμένου-καταναλωτή από τον ίδιο στο Facebook μπορεί να είναι νόμιμη, τηρουμένων των προϋποθέσεων του ΓΚΠΔ (βλ. αρ. 6 ΓΚΠΔ). Αναπτύσσοντας τη συλλογιστική του, ο Hacker P. υποστηρίζει ότι στις προκείμενες περιπτώσεις δεν νοείται εν μέρει ακυρότητα της εκχώρησης πρόσβασης σε προσωπικά δεδομένα, καθώς η μεταφορά

¹⁶¹ Βλ. Kang & Buchner (2004), να θέτουν το ρητορικό ερώτημα «ποια η πρακτική διαφορά μεταξύ της συγκατάθεσης σε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων σε ένα ρυθμιστικό καθεστώς από την αδειοδότηση για την πρόσβαση σε προσωπικά δεδομένα στο πλαίσιο ενός περιουσιακού καθεστώτος; Και οι δύο περιπτώσεις αντικατοπτρίζουν την ενάσκηση ελέγχου από υποκείμενα στα προσωπικά τους δεδομένα, και στις δύο περιπτώσεις τα πρόσωπα απολαμβάνουν της αυτονομίας τους σε επίπεδο λήψης απόφασης, αλλά ταυτοχρόνως φέρουν και τον ορατό κίνδυνο (real word risk) που γεννά η ανισότητα των εξουσιών του υποκειμένου σε σχέση με τον αντισυμβαλλόμενο του (power inequality) καθώς και η ανισότητα των υποκειμένων στην πληροφορία (information asymmetry). Συνεπώς, οι ανησυχίες για τα φαινόμενα αυτά εντοπίζονται τόσο στα περιουσιακά όσο και στα ρυθμιστικά καθεστώτα, σωστά;», σελ. 245.

¹⁶² Βλ. Hacher P. (2019), Regulating the Economic Impact of Data as Counter-Performance: From the Illegality Doctrine to the Unfair Contract Terms Directive, In: Sebastian Lohsse, Reiner Schulze and Dirk Staudenmayer (eds.), Data as Counter-Performance: Contract Law 2.0? (Hart/Nomos, forthcoming), διαθέσιμο στο url: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3391772.

έστω και μιας πληροφορίας μπορεί να αξιοποιηθεί με περισσότερους τρόπους, κάποιοι εκ των οποίων μπορεί να είναι νόμιμοι και κάποιοι παράνομοι. Συνεπώς, αφής στιγμής η εκχώρηση πρόσβασης έχει ήδη λάβει χώρα, την ίδια στιγμή θεωρείται ότι έχει επιτελέσει και την αποσβεστική της λειτουργία στο πλαίσιο της υπάρχουσας σύμβασης ψηφιακών υπηρεσιών. Αντίθετη παραδοχή θα στερούσε από τα υποκείμενα-καταναλωτές των συμβατικών αξιώσεων, που υπό άλλες συνθήκες θα απολάμβαναν, και τούτο θα συνιστούσε δικαιοπολιτικό παράδοξο, καθώς θα οδηγούσε σε ένα είδος «τιμωρίας» των υποκειμένων για την αντισυναλλακτική συμπεριφορά του αντισυμβαλλομένου τους. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο Hacker αποσυνδέει τη νομιμότητα της επεξεργασίας από τη νομιμότητα της σύμβασης παροχής ψηφιακών υπηρεσιών και ειδικότερα από τη νομιμότητα της συγκατάθεσης, προτείνοντας την οδό της συρροής συμβατικών και αδικοπρακτικών αξιώσεων στο πρόσωπο του υποκειμένου ως ένα συμπαγέστερο σύστημα προστασίας της ιδιωτικότητας.

Αντιστρόφως, ακόμη και στην ιδανική περίπτωση μιας καθ' όλα νόμιμης επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων κρίσιμη εμφανίζεται η συμφιλίωση με τη σκέψη ότι η συγκατάθεση δεν αποτελεί πανάκεια· υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να βλαβούν τα συμφέροντα των υποκειμένων με την εμφάνιση λ.χ. φαινομένων όπως η διακριτική μεταχείριση στις τιμές των προϊόντων¹⁶³, η συμπεριφορική στόχευση (behavioural targeting) κ.α. Αυτά τα φαινόμενα αποτελούν καθ' ημάς κάποιες από τις σύγχρονες προκλήσεις της «συγκατάθεσης», τις οποίες καλούμαστε όλοι ως υποκείμενα-καταναλωτές των υπηρεσιών της ΚτΠ να αντιμετωπίσουμε.

Με βάση τα παραπάνω, φέρουμε την άποψη ότι η νομοθετική ρύθμιση των προκλήσεων για την ιδιωτικότητα παρίσταται επιβεβλημένη, αφενός γιατί ικανοποιεί τις ρεαλιστικές ανάγκες της σύγχρονης ψηφιακής οικονομίας, ενσωματώνοντας ρυθμιστικά στην έννομη τάξη φαινόμενα που δεν μπορούν να εξαλειφθούν, αφετέρου γιατί αποδίδει μια πιο υπεύθυνη θέση στα σύγχρονα υποκείμενα των δεδομένων. Σε αυτό το πλαίσιο, φρονούμε ότι η ουσιαστική ενημέρωση των υποκειμένων για την αξία της συγκατάθεσης μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία μιας βαθειάς συλλογικής συνείδησης για τη διαχείριση των προσωπικών δεδομένων με την ταυτόχρονη αύξηση της επίγνωσης των υποκειμένων για τη δυνητική επέλευση κινδύνων στους οποίους

¹⁶³ Πρόκειται για ένα φαινόμενο, γνωστό στη διεθνή βιβλιογραφία ως «price discrimination».

εκτίθενται τα έννομα συμφέροντά τους. Άλλωστε, η υποκειμενική στάθμιση κόστους-οφέλους για την ανάληψη μιας κινδυνώδους δράσης κινεί το σύνολο της ανθρώπινης συναλλακτικής δραστηριότητας που εκδηλώνεται στο πλαίσιο της απόλαυσης της ελευθερίας της ιδιωτικής αυτονομίας· όριο σε κάθε συναλλακτική πρακτική θέτουν γενικές ρήτρες του δικαίου, που αποτυπώνουν και εξειδικεύουν θεμελιώδεις δικαιοκτικές αρχές, όπως λ.χ. οι διατάξεις που αντικατοπτρίζουν τον σεβασμό στην ελευθερία της βούλησης (179ΑΚ) και στα χρηστά ήθη του οικείου συναλλακτικού τομέα (178ΑΚ).

2. Η έννοια και οι επιμέρους ιδιότητες της «συγκατάθεσης»: μια συνοπτική επισκόπηση των σχετικών διατάξεων του ΓΚΠΔ

Οι βασικές διατάξεις του ΓΚΠΔ για την «συγκατάθεση», ως έννοια σημαντική της οικειοθελούς επέμβασης στην ιδιωτικότητα των προσώπων¹⁶⁴, δηλαδή ως έννοια με λειτουργική της αποστολή τη νομιμοποίηση της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, περιέχονται στα άρθρα 4, 6 και 7 του Γενικού Κανονισμού 2016/679. Αναλυτικότερα, και για μεθοδολογικούς λόγους, παρατίθενται ως ακολούθως οι σχετικοί νομοθετικοί ορισμοί και προβλέψεις:

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 11 του Κανονισμού, ως «συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων» ορίζεται «κάθε ένδειξη βουλήσεως, ελεύθερη, συγκεκριμένη, ρητή και εν πλήρει επιγνώσει, με την οποία το υποκείμενο των δεδομένων εκδηλώνει ότι συμφωνεί, με δήλωση ή με σαφή θετική ενέργεια, να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν». Στο άρθρο 6 παρ. 1 εδ. α' προβλέπεται ότι η επεξεργασία είναι σύννομη -μεταξύ άλλων- «εάν το υποκείμενο των δεδομένων έχει συναινέσει στην επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του για έναν ή περισσότερους συγκεκριμένους σκοπούς». Τεχνικά ζητήματα που αφορούν τον τρόπο αίτησης και αντίστοιχα παροχής συγκατάθεσης ρυθμίζονται στο άρθρο 7· ειδικότερα, στην παράγραφο 2 του άρθρου αυτού ορίζεται ότι η συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων παρέχεται στο πλαίσιο γραπτής δήλωσης η οποία αφορά και άλλα θέματα, το σχετικό δε αίτημα υποβάλλεται κατά τρόπο, ώστε να είναι σαφώς διακριτό από άλλα θέματα, σε

¹⁶⁴ Βλ. Καλέργης Α. (2019), Η συγκατάθεση στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υπό τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων, *ΔιΜΕΕ (61)* σελ. 37-45.

κατανοητή και εύκολα προσβάσιμη μορφή, με τη χρήση σαφούς και απλής διατύπωσης. Περαιτέρω, στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου διασφαλίζεται το δικαίωμα των υποκειμένων για απρόθεσμη και ελεύθερη ανάκληση της ήδη παρασχεθείσας συγκατάθεσης, καθώς και η υποχρέωση προτερόχρονης ενημέρωσης των υποκειμένων για το σχετικό τους δικαίωμα. Τέλος, στην παρ. 4 του άρθρου 7 ορίζεται ότι «Κατά την εκτίμηση κατά πόσο η συγκατάθεση δίνεται ελεύθερα, λαμβάνεται ιδιαίτερος υπόψη κατά πόσο, μεταξύ άλλων, για την εκτέλεση της σύμβασης, συμπεριλαμβανομένης της παροχής μιας υπηρεσίας, τίθεται ως προϋπόθεση η συγκατάθεση στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που δεν είναι αναγκαία για την εκτέλεση της εν λόγω σύμβασης».

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι θεμέλιο χαρακτηριστικό της «συγκατάθεσης» για τον ευρωπαϊό νομοθέτη είναι η ελεύθερη βούληση του συγκατατιθέμενου υποκειμένου και η προηγούμενη σαφής ενημέρωσή του για την επεξεργασία και τους σκοπούς της. Προς τον σκοπό της διαρκούς διαφύλαξης της ελευθερίας της βούλησης των συγκατατιθέμενων υποκειμένων λειτουργεί και το δικαίωμα της απρόθεσμης και χωρίς όρους και αιρέσεις ανάκλησης της συγκατάθεσης. Στην ίδια συλλογιστική, ο ευρωπαϊός νομοθέτης παραθέτει έναν ενδείκτη για την κρίση περί του ελεύθερου της συγκατάθεσης: εξαρτά το ελεύθερο της «συγκατάθεσης» από το βαθμό αναγκαιότητάς της για την απόλαυση μιας υπηρεσίας· με άλλα λόγια, εισάγει την προβληματική του *έμμεσου εξαναγκασμού* του υποκειμένου στην εκτέλεση μιας σύμβασης που προϋποθέτει ή συνεπάγεται την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, *συμπεριλαμβανομένης της παροχής μιας υπηρεσίας*¹⁶⁵.

Συνοψίζοντας, παρατηρείται ότι σε νομοθετικό επίπεδο λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα για τη διαρκή συνδρομή ελεύθερης βούλησης στο πρόσωπο του συγκατατιθέμενου υποκειμένου, αποδίδοντας στη «συγκατάθεση» το σημειολογικό φορτίο ενός αποτελέσματος διάφορων εσωτερικών διεργασιών, που στο σύνολό τους συνθέτουν μια ευρύτερη διαδικασία, τη διαδικασία λήψης αποφάσεων κατά τη διαχείριση ζητημάτων που άπτονται της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων. Στις θεματικές που ακολουθούν παρουσιάζεται η *de facto* μετεξέλιξη της «συγκατάθεσης»

¹⁶⁵ Για τη σημασία της «εναλλακτικής» βλ. Bix, B.H. (2010), Contracts. In Miller, F.G. & Wertheimer, A. (Eds.), *The ethics of consent: Theory and practice, Oxford Scholarship Online*, σελ. 251-279, διαθέσιμο στο SSRN: id1140256.pdf. Doi: 10.1093/acprof:oso/9780195335149.001.0001.

από έννοια ουσίας σε έννοια με τεχνική και ουδέτερη φύση και αναζητώνται τα αίτια αυτής της μετεξέλιξης.

2.1 Εξετάζοντας τη «συγκατάθεση» πέρα από τη λειτουργική της αποστολή ως νομιμοποιητικής βάσης επεξεργασίας. Ο τεχνικός και ουδέτερος χαρακτήρας της σύγχρονης συγκατάθεσης

Η «συγκατάθεση» του υποκειμένου των δεδομένων στον ευρωπαϊκό δικαϊκό χώρο, ερμηνευόμενη υπό όρους σκοπιμότητας, φαίνεται να αντανακλά τη διαχρονική αναγκαιότητα για την ενδυνάμωση της θέσης των υποκειμένων στο αλματικά μεταβαλλόμενο ψηφιακό περιβάλλον. Στην άλλη πλευρά του ατλαντικού, και σε επίπεδο αγγλοσαξωνικού δικαίου, η «συγκατάθεση» του υποκειμένου υπηρετεί την ίδια σκοπιμότητα, και απηχεί τη νομοθετική επιλογή της «αυτοδιαχείρισης της ιδιωτικότητας» (“privacy self-management”), δηλαδή ενός ρυθμιστικού μοντέλου με κύρια αποστολή του την κατανομή εξουσιών στα αλληλεπιδρώντα μέρη, και ιδίως στα υποκείμενα. Σύμφωνα με τον Solove (2013), «η βασική προσέγγιση της προστασίας της ιδιωτικότητας, τόσο στην Αμερική όσο και στον υπόλοιπο κόσμο, παραμένει σχεδόν αναλλοίωτη από το 1970, και συνίσταται σε μια διαρκή αναγνώριση εξουσιών και δικαιωμάτων στα υποκείμενα των δεδομένων».

Τα δικαιώματα αυτά, κατά Solove, συνίστανται πρωταρχικώς στην ενημέρωση (notice), στην πρόσβαση (access) και στην συγκατάθεση (consent) του υποκειμένου αναφορικά με την συλλογή, τη χρήση και την κοινοποίηση των προσωπικών του δεδομένων. Ο σκοπός αυτών των δικαιωμάτων, σύμφωνα με τον αμερικανό ακαδημαϊκό, έγκειται στην ενίσχυση του ελέγχου των υποκειμένων επί των δεδομένων τους, ώστε να ενδυναμωθούν κατά τη λήψη αποφάσεων σχετικά με το κόστος και τα οφέλη της συλλογής, χρήσης και αποκάλυψης των προσωπικών τους πληροφοριών. Η παραπάνω νομοθετική ρυθμιστική προσέγγιση καλείται, κατά Solove, «αυτοδιαχείριση ιδιωτικότητας» (privacy self-management) και εκφράζεται στον εξωτερικό κόσμο με τη χορήγηση «συγκατάθεσης».

Αναλυτικότερα, στη μελέτη του “Introduction: Privacy self-management and the consent dilemma”, ο Solove (2013) εξετάζει με σκεπτικισμό το ωφέλιμο της «συγκατάθεσης» για τα συμφέροντα των υποκειμένων των δεδομένων, διατυπώνοντας τη σκέψη ότι η συγκατάθεση στην πράξη συρρικνώνεται σε διαδοχική συναίνεση μιας σειράς διαδικαστικών ενεργειών. Με άλλα λόγια, ο Solove

υποστηρίζει ότι η «συγκατάθεση» έχει προσλάβει μια ουδέτερη και τεχνική διάσταση, την οποία αντιδιαστέλλει προς την έννοια της συγκατάθεσης ως κρίσης επί της ουσίας και στάθμισης από πλευράς των υποκειμένων του κόστους και του οφέλους, δηλαδή του τελικού προσήμου της επεξεργασίας για τα συμφέροντά τους¹⁶⁶.

Στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής, ο Solove διαπιστώνει ότι η παροχή «συγκατάθεσης» καταλήγει, εκ του αποτελέσματος, να λειτουργεί προς όφελος των υπεύθυνων επεξεργασίας: για το λόγο αυτό, διατυπώνει την κρίση ότι η διασφάλιση του νομίμου της επεξεργασίας διαμέσω αυτής της *τεχνικής και ουδέτερης «συγκατάθεσης»* φαίνεται να προστατεύει πρωτίστως τα οικονομικά συμφέροντα των υπεύθυνων επεξεργασίας, καθώς αποτρέπει την πρόκληση οικονομικής ζημίας που συνεφέλκει η υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης λόγω παράνομης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα¹⁶⁷.

Πράγματι, η «συγκατάθεση», στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, τείνει να νομιμοποιεί περιπτώσεις επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, χωρίς την προηγούμενη ουσιαστική στάθμιση του ωφέλιμου ή βλαπτικού αποτελέσματος αυτής για τα υποκείμενα των δεδομένων. Η πρόσληψη κατά Solove της φύσης συγκατάθεσης ως *τεχνικής* μοιάζει να επαληθεύεται σε οντολογικό επίπεδο, καθώς, πράγματι, τα υποκείμενα των δεδομένων συνήθως αρκούνται στη διενέργεια υλικών πράξεων «συγκατάθεσης», οι οποίες εκφράζονται στο ψηφιακό περιβάλλον με το πάτημα ενός κουμπιού «αποδοχής» ή «συγκατάθεσης»¹⁶⁸, ενώ σπανιότερα διέρχονται από την ουσιαστική στάθμιση κόστους-οφέλους της τελικής τους επιλογής, δηλαδή

¹⁶⁶ Βλ. αναλυτικά Solove D. (2013), *Privacy Self-Management and the Consent Dilemma*, 126 Harv. L. Rev. σελ. 1880-1903, διαθέσιμο στο <https://pdfs.semanticscholar.org/809c/bef85855e4c5333af40740fe532ac4b496d2.pdf>. Σχετικά με τη στάθμιση κόστους-οφέλους βλ. Acquisti A. (2010), *The Economics of Personal Data and The Economics of Privacy: 30 Years after the OECD Privacy Guidelines*, σελ. 7, διαθέσιμο στο url: <https://www.oecd.org/sti/ieconomy/46968784.pdf>.

¹⁶⁷ Η παρανομία εν προκειμένω εστιάζεται στην έλλειψη συγκατάθεσης και μόνο, χωρίς να παραβλέπονται οι λοιπές προϋποθέσεις του νόμου, η παραβίαση των οποίων καθιστά την επεξεργασία μη νόμιμη. Στην πράξη η χορήγηση συγκατάθεσης είναι συχνά αποτέλεσμα *εκβιαστικού αιτήματος*, καθότι η μη χορήγησή της αποτρέπει την πρόσβαση του υποκειμένου σε υπηρεσίες της ΚτΠ.

¹⁶⁸ Βλ. Μήτρου Α. (2019), *Data Protection, Artificial Intelligence and Cognitive Services, Is the General Data Protection Regulation (GDPR) "Artificial Intelligence-Proof"?*, να επικαλείται την πρόβλεψη του Schwartz (2000) για την εξέλιξη της συγκατάθεσης και, ειδικότερα, της ψηφιακής συγκατάθεσης, σε μια άδεια, τελετουργική διαδικασία, γύρω από την οποία πλανώνται συχνά τα υποκείμενα, σελ. 36.

της «διαθετικής» τους ενέργειας¹⁶⁹. Με αφορμή τις παραπάνω σκέψεις, το ερώτημα που επιχειρείται να απαντηθεί ακολούθως σχετίζεται με το σημειολογικό φορτίο της «συγκατάθεσης».

2.2. Η σημειολογία της συγκατάθεσης

2.2.1 Εισαγωγικά

Ο προβληματισμός κατά Solove για τον ουσιαστικό ή τεχνικό χαρακτήρα της συγκατάθεσης σε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δίνει το έναυσμα για την σημειολογική επισκόπηση του όρου «συγκατάθεση» υπό το παραπάνω δυαδικό πρίσμα. Σημαντικό ρόλο κατά την εξέταση της συγκατάθεσης υπό το φως της σημειολογικής μεθόδου αποτελεί η πάγια παραδεδεγμένη σημειωτική αρχή *ότι η λειτουργία των «σημείων» δεν περιορίζεται στο επικοινωνιακό τους φορτίο αλλά επίσης συνδράμει στην κατασκευή και συντήρηση της πραγματικότητας*¹⁷⁰. Πράγματι, λαμβάνοντας υπόψη ότι η σχέση μεταξύ πραγματικού και νομικού κόσμου είναι αλληλοτροφοδοτούμενη, η σημειολογική ερμηνεία αποδεικνύεται χρήσιμη για την περαιτέρω νομική πρόσληψη μιας έννοιας και το αντίστροφο.

Κρίσιμο στοιχείο της σημειολογίας αποτελεί ο τρόπος δημιουργίας νοημάτων διαμέσω της μελέτης των σημείων, όχι μεμονωμένων, αλλά ως τμήμα ενός σημειωτικού συστήματος· προς τούτο, βασικό μέλημα της σημειωτικής είναι η ανάλυση κειμένων των επικοινωνιακών μέσων ως δομημένων συνόλων αλλά και η διερεύνηση σιωπηρών, συμπαραδηλωτικών εννοιών¹⁷¹. Για τον λόγο αυτό, οι μελέτες σημειωτικής επικεντρώνονται στο σύστημα κανόνων που διέπουν τον «διάλογο» που περιέχεται σε κείμενα επικοινωνιακών μέσων, υπογραμμίζοντας τον ρόλο του

¹⁶⁹ Βλ. χαρακτηριστικά τη διατύπωση του Hacker P. (2017), «Στο σύγχρονο καθεστώς της ψηφιακής οικονομίας η συγκατάθεση είναι διάχυτη», *Personal Data, Exploitative Contracts, and Algorithmic Fairness: Autonomous Vehicles Meet the Internet of Things*, 7 *International Data Privacy Law*, σελ. 277, διαθέσιμο στο url: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3007780.

¹⁷⁰ Βλ. Chandler D. (1994), *Σημειωτική για αρχάριους (μετάφραση Κωνσταντοπούλου Μ.)*, διαθέσιμο στο <http://semiotics.nured.uowm.gr/wp-content/uploads/2013/05/%CE%A3%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%99%CE%A9%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97-%CE%93%CE%99%CE%91-%CE%91%CE%A1%CE%A7%CE%91%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A5%CE%A3.pdf>, σελ. 4.

¹⁷¹ Ibid, όπου και η εξοκείωση με τους όρους «καταδήλωση» και «συμπαραδήλωση» και με τη χρήση τους, ως περιγραφικών της σχέσης μεταξύ του σημαίνοντος και του αναφερομένου του. Ειδικότερα, ως «καταδήλωση» τείνει να περιγράφεται ως η εξ ορισμού, κυριολεκτική, ή κοινής λογικής σημασία του σημείου, ενώ η «συμπαραδήλωση» αναφέρεται στους κοινωνικο-πολιτιστικούς και προσωπικούς συνειρμούς (ιδεολογικούς, συναισθηματικούς, κ.α).

σημειωτικού πλαισίου στη διαμόρφωση των εννοιών. Ακολούθως, παρουσιάζονται κάποιες από τις βασικές έννοιες της σημειολογίας σε θέση διαλεκτικού προθαλάμου για την σημειωτική προσέγγιση του όρου «συγκατάθεση».

2.2.2 Βασικές έννοιες της σημειολογίας

2.2.2.1 Η έννοια του «σημείου»

«Σημείο» στην ορολογία της σημειωτικής, αποτελεί κατά τον G. Turner «κάτι που έχει φυσική μορφή, αναφέρεται σε κάτι άλλο από τον εαυτό του και πρέπει να αναγνωρίζεται και από τους άλλους χρήστες του σημειακού συστήματος»¹⁷². Ομοίως, σύμφωνα με την παράδοση του Saussure κάθε «σημείο» αποτελείται από ένα σημαίνον (signifier), δηλαδή την μορφή που προσλαμβάνει το σήμα, και ένα σημαινόμενο (signified), ήτοι την έννοια που αναπαριστά. Σήμερα, το σημαίνον ερμηνεύεται ως η υλική (ή φυσική) μορφή του σημείου, η οποία μπορεί να γίνει αντιληπτή με τις αισθήσεις· αντιστοίχως, το σημαινόμενο αποτελεί μια νοητική κατασκευή και δεν χαρακτηρίζεται από υλική υπόσταση (Chadler, 1994). Η σχέση μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου αναφέρεται συνήθως ως «σημασιοδότηση» και αναπαρίσταται στο οικείο επιστημονικό πεδίο με διπλό βέλος, προκειμένου να υπογραμμιστεί η αλληλοτροφοδοτική σχέση των δύο όρων. Η ιδιαίτερη σημασία των σημείων έγκειται στη συστηματική σχέση μεταξύ τους παρά στην αναφορά τους στα υλικά αντικείμενα· έτσι, περισσότερα σημεία συναπαρτίζουν ένα σύστημα, που διέπεται από δομικούς και σχεσιακούς συσχετισμούς παρά αναφορικούς. Η έμφαση που δίνει ο Saussure στις εσωτερικές δομές ενός σημειακού συστήματος καθιερώνει τη θεωρία ότι η γλώσσα δεν αντιπροσωπεύει την πραγματικότητα, αλλά μάλλον την κατασκευάζει¹⁷³.

2.2.2.2 «Σημεία» και «συμβάσεις»: η κοινωνική διάσταση των σημείων

Πάγια αρχή της σημειωτικής αποτελεί η διαπίστωση ότι όλα τα σημεία είναι συμβατικά. Ο Chandler (1994) στην μελέτη του «Σημειωτική για αρχάριους», αναφέρει πως σύμφωνα με τον Fiske (1982), η «σύμβαση», δηλαδή η κοινωνική διάσταση των σημείων, είναι αναγκαία για την κατανόηση οποιουδήποτε σημείου, ενώ, σύμφωνα με άλλη διατύπωση, «σύμβαση» είναι η συμφωνία μεταξύ των χρηστών για τις αρμόζουσες χρήσεις και αντιδράσεις σε ένα σημείο¹⁷⁴. Κατά τον ίδιο

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid σελ. 9

¹⁷⁴ Ibid σελ. 13 όπου και η αναφορά στον Fiske.

πάντα σημειολόγο (Fiske, 1992), «η σημειωτική συνδέει τη δομή του κειμένου με το κοινωνικό σύστημα, για να εξερευνήσει πώς το οικονομικό και ιδεολογικό σύστημα αναπαράγεται στο κείμενο, αλλά επίσης πώς η πολυσημία του κειμένου υπερβαίνει αυτήν την αναπαραγωγή. Οι εθνογραφικές μελέτες μπορούν να μας δείξουν, ότι αυτή η περίσσεια σημασιών αξιοποιείται από τα συγκεκριμένα ακροατήρια σε συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις, καθώς παλεύουν για να δώσουν τα δικά τους νοήματα σε σχέση προς αυτά που εργάζονται για την αναπαραγωγή του καπιταλιστικού συστήματος, που αγκαλιάζει το κείμενο και τους αναγνώστες του»¹⁷⁵.

Σε συνέπεια προς τα παραπάνω, η διέλευση μιας έννοιας μέσα από ένα πεδίο κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών πιέσεων, που ασκούνται στους κόλπους του οικοσυστήματος μέσα στο οποίο υπάρχει και εξελίσσεται η έννοια, απαντά στην πάγια σημειολογική θέση ότι «η σχέση μεταξύ σημαινόντων και σημαινομένων μπορεί να είναι οντολογικά αυθαίρετη αλλά δεν είναι κοινωνικά αυθαίρετη¹⁷⁶». Σε μια πρώτη υπαγωγική απόπειρα των παραπάνω αρχών στο πεδίο του δικαίου προστασίας προσωπικών δεδομένων, θα υποστηρίξαμε ότι οι αλλαγές στις κοινωνικές και πολιτισμικές δομές, σε συνδυασμό με την ορμητική εισροή της ψηφιακής τεχνολογίας στην ανθρώπινη καθημερινότητα, μπορούν αφενός να εξηγήσουν τη σημειολογική μετεξέλιξη του σημαινόμενου της «συγκατάθεσης» αφετέρου να υπογραμμίσουν ότι ο δρόμος για την ανανοηματοδότηση της «συγκατάθεσης» διέρχεται μέσα από την τροποποίηση της *κοινωνικής σύμβασης* που την ορίζει.

2.2.2.3 Το σημειολογικό φορτίο της συγκατάθεσης: η διαχρονική ανάλυση ως απάντηση στην ουδέτερη και τεχνική διάσταση της συγκατάθεσης

Υπό το πρίσμα της ανωτέρω ανάλυσης οδηγούμαστε στην προφανή διαπίστωση ότι το σημείο της «συγκατάθεσης» εμφανίζεται στον εξωτερικό κόσμο υπό τη μορφή πεδίου ή εικονιδίου¹⁷⁷, σημαίνοντος «συμφωνώ» ή «αποδέχομαι». Τα πράγματα, ωστόσο, είναι λιγότερο προφανή όσον αφορά το σημαινόμενο της συγκατάθεσης. Σε αυτό το στάδιο, η μέθοδος της *διαχρονικής ανάλυσης* του σημείου, δηλαδή η σημειολογική μελέτη της μεταβολής του σημείου μέσα στο χρόνο, παρίσταται ικανή

¹⁷⁵ Ibid σελ. 57

¹⁷⁶ Ibid σελ. 58

¹⁷⁷ Η μορφή του σημείου ως πεδίο ή εικονίδιο παραλλάσσει στον αναλογικό και ψηφιακό κόσμο αντίστοιχα.

να αναδείξει τη δυναμική φύση των *συμβάσεων*¹⁷⁸ στα επικοινωνιακά μέσα και ιδίως στο χώρο της ψηφιακής πραγματικότητας. Συνεπώς, η μέθοδος της διαχρονικής ανάλυσης του σημείου, ουσιαστικά, επισημαίνει τη δυναμική εξέλιξη του «σημαινόμενου» της συγκατάθεσης και φαίνεται να απαντά από μια ιδιαίτερη οπτική στην ερώτηση για την μετεξέλιξη της έννοιας από ουσιαστική σε τεχνική, αναδεικνύοντας παράλληλα και τους παράγοντες που την προκάλεσαν.

Έτσι, ενώ η σημειολογική ερμηνεία της «συγκατάθεσης» θα έπρεπε να αποδίδεται με την επί της ουσίας στάθμιση των υποκειμένων μιας επιλογής οικειοθελούς αποκάλυψης πτυχών της ιδιωτικότητάς τους, παράγοντες όπως η τεχνοκρατική διάσταση που, μοιραία, προσδίδει η αλματώδης τεχνολογική πρόοδος στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, η ταχύτητα με την οποία καλούνται τα υποκείμενα να λαμβάνουν αποφάσεις για την ιδιωτικότητά τους κατά την αλληλεπίδρασή τους με διάφορες οντότητες στο ψηφιακό οικοσύστημα, αλλά και ζητήματα που άπτονται του γνωστικού και συμπεριφορικού πεδίου της ανθρώπινης δράσης, είναι μόνο μερικοί από τους λόγους που ευθύνονται για την σημειολογική συρρίκνωση της «συγκατάθεσης» σε κάτι λιγότερο από αυτό που αρχικά φιλοδοξούσε να σημαίνει.

Η αλλαγή της συλλογικής συνείδησης ως προς την ουσία της «συγκατάθεσης» σε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων θα μπορούσε να επιφέρει την επιθυμητή τροποποίηση της *κοινωνικής σύμβασης* αναφορικά με το σημείο της «συγκατάθεσης», κατά τρόπο ώστε το αλληλεπιδρών ψηφιακά υποκείμενο να απαιτήσει και να κατακτήσει έναν πιο ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση των όρων αυτής της *κοινωνικής σύμβασης*. Το σκοπούμενο αυτής της επιθυμητής συλλογικής εγρήγορσης συνίσταται περαιτέρω στην απόλαυση από πλευράς των υποκειμένων του πλήρους φάσματος της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι, και ιδίως της αρνητικής της έκφανσης, που επιτάσσει τη μη αναγκαστική συμμετοχή στο ψηφιακό συμβατικό γίνεσθαι, με απώτερο στόχο τη διεκδίκηση του σεβασμού της ιδιωτικής του αυτονομίας. Πρόκειται για την απόλυτη ενσάρκωση της συμβατικής ελευθερίας στο πεδίο της αυτοδιαχείρισης της ιδιωτικότητας υπό τη δικλείδα ενός ρυθμιστικού νομοθετικού καθεστώτος, η οποία έχει διττή θεμελίωση: ηθική, λόγω της εκπόρευσής της από το άρθρο 5 παρ. 1 Σ αλλά

¹⁷⁸ Ο όρος χρησιμοποιείται σε πλάγια υπογράμμιση για να τονιστεί η χρήση του υπό το σημειολογικό φορτίο της κοινωνικής σύμβασης και ταυτοχρόνως να αντιδιασταλεί προς τη νομική έννοια «σύμβαση».

και οικονομική, *διότι με την κατάρτιση συμβάσεων τα αγαθά και οι παραγωγικοί συντελεστές οδηγούνται στις πολυτιμότερες χρήσεις τους*¹⁷⁹.

2.2.2.4 Συμπεράσματα

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι το σημαϊνόμενο του όρου «συγκατάθεση», μέσα στο περικείμενο της ψηφιακής καθημερινότητας, από έννοια δηλωτική ενός συνόλου εσωτερικών διεργασιών στάθμισης κόστους-οφέλους, φαίνεται, πλέον, να ταυτίζεται με την ολοκλήρωση επιμέρους τεχνικών και διαδικαστικών βημάτων, που στο σύνολό τους απαρτίζουν τη διαδικασία παροχής «συγκατάθεσης». Πράγματι, η έκφραση της «συγκατάθεσης» των υποκειμένων στον εξωτερικό, ψηφιακό κόσμο, εκδηλώνεται με υλικές πράξεις, όπως ενδεικτικά το πάτημα ενός κουμπιού (opt-in), το οποίο έχει αναχθεί σημειολογικά σε θέση σημείου «συγκατάθεσης». Κατά συνέπεια, η μεταφορά της «συγκατάθεσης» στον ψηφιακό τεχνολογικό κόσμο λαμβάνει χώρα με διαδοχικά «κλικ» αποδοχής διάφορων διαδικαστικών βημάτων, που στο σύνολό τους συμβολίζουν σε οντολογικό επίπεδο μια διαδικασία λήψης απόφασης του υποκειμένου για ζητήματα που άπτονται της ιδιωτικότητας και των προσωπικών του δεδομένων. Στην πορεία της λειτουργίας αυτής της έννοιας στο σημειωτικό σύστημα του ψηφιακού κόσμου παρατηρείται, ωστόσο, η εκ του αποτελέσματος ταύτιση σημαϊνόντος και σημαϊνόμενου κατά τρόπο ώστε οι δύο έννοιες να είναι σχεδόν ταυτόσημες για τα σύγχρονα υποκείμενα.

Η κατά τα παραπάνω διαπίστωση της διαχρονικής τροποποίησης της ποιοτικής υφής της «συγκατάθεσης, από σημειολογικά «ουσιαστική» σε σημειολογικά αλλά και οντολογικά «τεχνική», μπορεί να εξηγήσει, καθ' ημάς, από μια άλλη οπτική, την αποδυνάμωση του ρόλου των υποκειμένων κατά τη διαχείριση των προσωπικών τους δεδομένων και να αναδείξει κάποιες από τις αιτίες της: τα υποκείμενα έρχονται καθημερινά αντιμέτωπα με σχεδόν ανυπέρβλητα εμπόδια, που στο σύνολό τους αντιμάχονται την απόλαυση τόσο της εξωτερικής όσο και της εσωτερικής συμβατικής τους ελευθερίας, με αποτέλεσμα τη συχνή παθητική τους στάση στο σκηνικό μιας ραγδαίως παραλλασσόμενης πραγματικότητας: της ψηφιακής πραγματικότητας. Ακολουθώς, παρουσιάζονται κάποιες από τις προκλήσεις της «συγκατάθεσης», άλλως, τα εμπόδια που συναντούν τα συγκατατιθέμενα υποκείμενα κατά την μόρφωση της βούλησής τους.

¹⁷⁹ Βλ. Ζερβογιάννη Ε., σε Γεωργιάδη Α. (2010), Σύντομη ερμηνεία του αστικού κώδικα, *vol. 1*, Αθήνα: Δίκαιο και Οικονομία- Π.Ν. Σάκκουλας, σελ. 711.

2.3 Η συγκατάθεση και οι σύγχρονες προκλήσεις της

Στην παρούσα ενότητα η «συγκατάθεση» σε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων ερμηνεύεται ως υποπροϊόν ενός περίπλοκου οικοσυστήματος, όπου ασκούνται διαρκώς πιέσεις συμπεριφορικής και τεχνολογικής υφής, συχνά, προς τον σκοπό της άσκησης λανθάνουσας επιρροής στη βούληση των υποκειμένων· οι «προκλήσεις» της συγκατάθεσης, συνιστούν τα πεδία τριβής, στα οποία η «συγκατάθεση» σμιλεύεται, δοκιμάζεται και, εντέλει, λειτουργεί σε ένα πλαίσιο νομιμότητας, ή αποδοκιμάζεται από την έννομη τάξη όταν αποτυγχάνει να ανταποκριθεί στις επιταγές της.

Με άλλα λόγια, οι «προκλήσεις» της «συγκατάθεσης» αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της διαδικασίας μόρφωσης αυτής και προσομοιάζουν με τον συναλλακτικό κίνδυνο, που καλείται να εκτιμήσει ο σύγχρονος ψηφιακός καταναλωτής¹⁸⁰. Στην ίδια συλλογιστική, παρατηρούμε ότι οι «προκλήσεις» της συγκατάθεσης δεν αποτελούν νεοφυές πεδίο προβληματισμού για το ελεύθερο της βούλησης· ήδη από την εποχή του αναλογικού εμπορίου και πολύ πριν την είσοδο του Web.2.0 στην καθημερινή πρακτική, οι επιχειρήσεις προέβαιναν στην κατάστρωση διαφημιστικών εκστρατειών με την αρωγή των διδαγμάτων της συμπεριφορικής επιστήμης και τις εφευρέσεις της σύγχρονης τους τεχνολογίας. Απώτερος σκοπός αυτών των μεθόδων ήταν πάντα η ενάσκηση επιρροής στην ανθρώπινη βούληση.

Σκοπός της παρούσας υποενότητας, είναι να παρουσιαστούν συνοπτικά οι κυριότερες από τις αιτίες της αποδυνάμωσης των υποκειμένων, λόγω επηρεασμού της βούλησής τους και να διερευνηθεί η ένταση του δεσμού τους με την καθ' ημάς δικαιοπρακτική φύση της «συγκατάθεσης» σε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Το ειδικότερο ερώτημα, που τίθεται σχετικώς, είναι εάν φαινόμενα όπως λ.χ. της στοχευμένης διαφήμισης, ή της χρήσης μεθόδων τεχνητής νοημοσύνης γιγαντώνονται από την αλλαγή δικαιοπολιτικού πρίσματος κατά την δικαιοπρακτική πρόσληψη της «συγκατάθεσης». Έτσι, το εγχείρημα που υπονοείται, εν προκειμένω, συνίσταται στην αμφισβήτηση του αιτιώδους συνδέσμου της αύξησης των «κινδύνων» της ιδιωτικότητας, με την αναγνώριση της δυνατότητας απαλλοτρίωσης των προσωπικών δεδομένων από τα υποκείμενά τους. Στο ίδιο πλαίσιο, υπογραμμίζεται ότι οι κίνδυνοι που απειλούν την ιδιωτικότητα και την αυτονομία του προσώπου, κατά τη διαδικασία

¹⁸⁰ Η χρήση του όρου «καταναλωτής» εν προκειμένω είναι καταχρηστική, υπό την έννοια ότι δεν ταυτίζεται με τον ορισμό του καταναλωτή που παρέχεται στην οδηγία 2019/770.

λήψης αποφάσεων για τη διαχείριση των προσωπικών του δεδομένων, είναι εγγενείς κίνδυνοι αυτής τούτης της «συγκατάθεσης», ήδη υπό την κρατούσα λειτουργία της ως νόμιμης βάσης επεξεργασίας. Σε κάθε περίπτωση, το ζήτημα του σεβασμού της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης αγγίζει ολιστικά κάθε έκφανση της ανθρώπινης δράσης και ρυθμίζεται από την έννομη τάξη με την χρήση γενικών ρητρών για την τήρηση ενδεδειγμένης συμπεριφοράς στο οικείο συναλλακτικό πεδίο (βλέπε ενδεικτικά 178 και 179 ΑΚ).

Παρακάτω παρουσιάζονται κάποια από τα πιο γνωστά «εμπόδια» κατά τον σχηματισμό της «συγκατάθεσης» των υποκειμένων, παρατιθέμενα σε δύο κατηγορίες γένους, με κριτήριο το πεδίο προέλευσής τους: η πρώτη περιλαμβάνει τις γνωστικές-συμπεριφορικές προκλήσεις («cognitive-behavioural») και η δεύτερη τις τεχνολογικές προκλήσεις.

2.3.1 Γνωστικές-συμπεριφορικές προκλήσεις

2.3.1.1 Το φαινόμενο της ασύμμετρης πληροφορίας και της ανισότητας στη διαπραγματευτική εξουσία («information asymmetry», «power inequality») Το σύγχρονο υποκείμενο βρίσκεται αντιμέτωπο με τα φαινόμενα ασύμμετρης πληροφορίας και της άνιση κατανομής της διαπραγματευτικής εξουσίας, γνωστά στη διεθνή βιβλιογραφία ως «information asymmetry» και «power inequality», αντίστοιχα. Όπως ευσύνοπτα παρατηρούν οι Kang και Buchner (2004, σελ. 244), «...τα υποκείμενα συχνά δεν έχουν πρόσβαση στην απαραίτητη πληροφορία για να είναι σε θέση να λαμβάνουν αυτόνομα αποφάσεις· συχνά, μάλιστα, δεν τελούν καν σε γνώση ότι τα προσωπικά τους δεδομένα υφίστανται επεξεργασία, ενώ σε άλλες περιπτώσεις δεν γνωρίζουν την έκταση και τον σκοπό της επεξεργασίας των δεδομένων τους». Η τεχνοκρατική φύση του πεδίου της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων έρχεται να επιτείνει την παραπάνω δυσχέρεια ενισχύοντας την άνιση κατανομή της διαπραγματευτικής εξουσίας ανάμεσα στις εμπλεκόμενες οντότητες. Ομοίως, η ταχύτητα λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο της ψηφιακής καθημερινότητας δεν καταλείπει ιδιαίτερο περιθώριο εμβριθούς πληροφόρησης στα συναλλασσόμενα υποκείμενα. Συνεπώς, ακόμη και στις περιπτώσεις των πιο επιμελών υποκειμένων, που αφιερώνουν χρόνο στην ανάγνωση των πολυσέλιδων και, συχνά, αφηρημένων

όρων πολιτικής ασφαλείας σχετικά με την ιδιωτικότητα, παρατηρείται ότι η ενασχόληση με την ανάγνωση αυτών (privacy policies) αποδεικνύεται χρονοβόρο αλλά και δαπανηρό καθήκον¹⁸¹.

2.3.1.2 Το παράδοξο της ιδιωτικότητας («privacy paradox»)

Σε συνέχεια της επίκλησης των δυσχερειών που συναντά το υποκείμενο κατά τη διαχείριση της ιδιωτικότητάς του και των προσωπικών του δεδομένων, παρουσιάζεται το φαινόμενο του «παράδοξου της ιδιωτικότητας» (privacy paradox), για το οποίο ήδη έχει γίνει αναφορά σε άλλο κεφάλαιο της παρούσας. Συνοπτικά, στο σημείο αυτό, αναφέρουμε ότι αποτελεί παρακλάδι των συμπεριφορικών προκλήσεων της συγκατάθεσης, καθώς, ως φαινόμενο, περιγράφει την αποχή μεγάλης μερίδας των υποκειμένων από την ενασχόληση με ζητήματα που άπτονται της προστασίας της ιδιωτικότητάς τους, αρχής γενομένης από τη μη ανάγνωση των πολιτικών ασφαλείας ή τη μη αλλαγή των προεπιλεγμένων ρυθμίσεων των φυλλομετρητών τους κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο¹⁸². Οι εκφάνσεις αυτού του παραδόξου είναι ποικίλες, η πιο εντυπωσιακή, που συνδέεται, μάλιστα, άμεσα με την προβληματική της απαλλοτρίωσης υπό το πρίσμα της ιδιωτικής αυτονομίας αναφέρεται στους όρους «WTP» και «WTA»· σε αυτήν την έκφραση το παράδοξο οφείλεται στο γεγονός ότι μολονότι τα υποκείμενα των δεδομένων υποστηρίζουν ότι αναγνωρίζουν την ιδιαίτερη αξία της ιδιωτικότητάς τους και των προσωπικών τους δεδομένων, στην πράξη, εμφανίζονται διατεθειμένα να πληρώσουν μόλις ένα μικρό ποσό για την προστασία της ιδιωτικότητάς τους, ενώ, αν επρόκειτο να αμειφθούν για την παραχώρηση πρόσβασης στα προσωπικά τους δεδομένα έναντι αντιτίμου θα πρότειναν ένα μεγαλύτερο ποσό. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η αξία της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων παραλλάσσει με την τροποποίηση του περικείμενου της ερώτησης· η τροποποίηση αυτή, αποτελεί καθαρή συμπεριφορική μεθόδευση στην παγίδα της οποίας υποπίπτουν συχνά τα υποκείμενα των δεδομένων.

2.3.1.3 Η συμπεριφορική στόχευση («behavioural targeting»)

Άλλος ένας παράγοντας επίτασης των δυσχερειών που αντιμετωπίζουν τα υποκείμενα κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων που αφορούν τα προσωπικά τους δεδομένα,

¹⁸¹ Βλ. Mcdonald A., Cranor L.F. (2008), "The cost of reading privacy policies", *A Journal of Law and Policy for the Information Society*, όπου και αναφέρεται ότι σύμφωνα με έρευνες το εθνικό κόστος για την ανάγνωση των όρων ασφαλείας σχετικά με την ιδιωτικότητα ανέρχεται σε 781 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως, σελ. 2, διαθέσιμο στο url: <http://lorrie.cranor.org/pubs/readingPolicyCost-authorDraft.pdf>.

¹⁸² Βλ. Solove D. (2013), Introduction: Privacy Self-Management And The Consent Dilemma, σελ. 1883.

είναι το φαινόμενο της «συμπεριφορικής διαφήμισης». Πρόκειται για μια επιθετική επιχειρηματική μέθοδο που περιλαμβάνει την ανίχνευση της επιγραμμικής συμπεριφοράς των χρηστών του διαδικτύου με σκοπό τη δημιουργία προφίλ χρηστών για την μελλοντική τους «στόχευση» με διαφημίσεις που ανταποκρίνονται στις προτιμήσεις τους (customized advertising)¹⁸³. Ο απώτερος σκοπός της συμπεριφορικής διαφήμισης είναι η άσκηση επιρροής στη διαμόρφωση της καταναλωτικής συμπεριφοράς των χρηστών του διαδικτύου, καθώς οι μηχανές αναζήτησης, όπως η Google, και οι διαφημιστές ευελπιστούν ότι οι στοχευόμενοι χρήστες του διαδικτύου θα ανταποκριθούν στις διαφημίσεις που εμφανίζονται κατά την περιήγησή τους στο επιγραμμικό περιβάλλον (Sloot B.v.d & Borgesius F.Z., 2012).

2.3.1.4 Σύνοψη συμπεριφορικής ανάλυσης

Τα συμπεριφορικά προβλήματα αποτελούν εγγενείς δυσκολίες για την αυτοδιαχείριση της ιδιωτικότητας, όπως αυτή εκδηλώνεται μέσω της παροχής «συγκατάθεσης», και συνοψίζονται ως εξής: α) τα υποκείμενα δεν διαβάζουν την πολιτική ασφαλείας, 2) όταν την διαβάζουν δεν την καταλαβαίνουν, 3) αν τη διαβάσουν και την καταλάβουν τότε το ελλειμματικό υπόβαθρο πληροφορίας δε θα τους επιτρέψει να προβούν σε ενημερωμένες επιλογές (informed choices) και 4) ακόμη κι αν διαβάσουν και κατανοήσουν τους όρους ασφαλείας, θα είναι μεν σε θέση να επιλέξουν ενήμεροι, ωστόσο, η επιλογή τους αυτή μπορεί πάντα να λοξοδρομήσει λόγω εγγενών της ανθρώπινης φύσης ατελειών, που άπτονται της διαδικασίας λήψης αποφάσεων· η πιο χαρακτηριστική του είδους αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία ως «bounded rationality» και περιγράφει την προσπάθεια του προσώπου να εφαρμόσει τις γνώσεις του σε μια πολύπλοκη κατάσταση, εν προκειμένω, τη διαχείριση της ιδιωτικότητάς του. Όπως συναφώς παρατηρούν οι καθηγητές Acquisti Alessandro και Grossklags Jens (2006), τα εγγενή όρια της ανθρώπινης δεξιότητας για αντίληψη, απομνημόνευση και επεξεργασία κάθε σχετικής πληροφορίας οδηγούν συχνά τα πρόσωπα στη χρήση απλοποιημένων διανοητικών μοντέλων και ημιτελών στρατηγικών για την εκτίμηση της αύξησης του βαθμού επικινδυνότητας των κινδύνων με τους οποίους έχουν εξοικειωθεί· σε αυτή τη συνθήκη τα πρόσωπα

¹⁸³ Βλ. Sloot B.v.d. & F.J Zuiderveen Borgesius, Google and Personal Data Protection, in A. Lopez-Taruella (Ed.), Google and the Law. Empirical approaches to Legal Aspects of Knowledge-Economy Business Models, Series: Information Technology and Law Series, vol. 22 VIII, T.M.C., Asser Press (Springer) 2012, σελ. 75-111, διαθέσιμο σε https://www.academia.edu/1831727/Google_and_Personal_Data_Protection.

εκτιμούν τους ήδη γνωστούς σε αυτά κινδύνους ως πιο απειλητικούς, σε σύγκριση με τους άγνωστους για την ανθρώπινη διάνοια κινδύνους¹⁸⁴.

Κατά την αποτίμηση των παραπάνω συμπεριφορικών «προκλήσεων», «δυσχερειών», ή «εμποδίων» αξίζει να υπογραμμιστούν τα ακόλουθα:

- ο ευρωπαϊός νομοθέτης έχει ήδη συνεκτιμήσει τα αναπόφευκτα φαινόμενα της «information asymmetry & power inequality» στις διατάξεις του ΓΚΠΔ για τη συγκατάθεση, καθότι, όπως ήδη αναλύθηκε, δεν πρόκειται για καινοφανείς προβληματικές του πεδίου της συμπεριφορικής επιστήμης. Κατά συνέπεια, η «συγκατάθεση», ως νομιμοποιητική βάση επεξεργασίας, φιλοξενεί ήδη στους κόλπους της τους ανωτέρω κινδύνους: οι προκλήσεις αυτές εκδηλώνονται πρωταρχικά και στην κρατούσα προσωποκεντρική θεώρηση της ιδιωτικότητας (human right & dignity-based approach), συνακόλουθα, δεν υπάρχει πρακτική διαφορά στο μέγεθος του ανειλημμένου κινδύνου ανάμεσα στη «δικαιοπρακτική» συγκατάθεση και στη συγκατάθεση ως νομιμοποιητική βάση επεξεργασίας¹⁸⁵.
- Το συμπεριφορικό φαινόμενο του παράδοξου της ιδιωτικότητας μπορεί να μειωθεί σε έκταση με τη θεσμική αναγνώριση μιας «εναλλακτικής» για τα υποκείμενα των δεδομένων. Έτσι, πέραν της παροχής συγκατάθεσης ως αποκλειστικού τρόπου συμμετοχής στην ΚτΠ μπορεί να εξεταστεί το ενδεχόμενο της καταβολής ενός αντιτίμου για την απόλαυση αυτών των υπηρεσιών, προκειμένου να είναι ασφαλέστερα τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων υποκειμένων από συμπεριφορικές μεθοδεύσεις¹⁸⁶.
- Σχετικά με τη συμπεριφορική στόχευση έχει εύστοχα υποστηριχθεί (Sloot V.d.b & Borgesius F.Z, 2013) ότι «Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα να μην υπόκειται σε αυτοματοποιημένες αποφάσεις που παράγουν έννομες συνέπειες που το αφορούν ή το επηρεάζουν σημαντικά. Αυτός ο κανόνας φαίνεται να σχετίζεται με κάποιες πρακτικές συμπεριφορικής διαφήμισης. Για

¹⁸⁴ Βλ. Acquisti A. and Grossklags (2006), Privacy and Rationality in Individual Decision Making, *Economics on Information Security* σε Solove D. J (2013), σελ. 1887, υποσημ. 32, διαθέσιμο στο url: <http://www.dtc.umn.edu/weis2004/acquisti.pdf>.

¹⁸⁵ Σε ελεύθερη απόδοση το κείμενο των Kang & Buchner (2004), όπου αυτολεξεί αναφέρεται ότι «licensing some parts of my personal data within a property regime and consenting to the processing of personal data within a regulatory regime», σελ. 245.

¹⁸⁶ Βλ. σχετικά Hacher P. (2019) ό.π.

παράδειγμα, οι τράπεζες ίσως δεν θα πρέπει να διαφημίζουν πιστωτικές κάρτες σε ανθρώπους οι οποίοι σύμφωνα με το προφίλ τους ζουν σε μια φτωχή πόλη· η στόχευση θα μπορούσε να φιλτράρει τις επιλογές που παρουσιάζονται σε ένα πρόσωπο. Ωστόσο, όσο αυτή η στόχευση δεν αποτελεί μια απόφαση που επηρεάζει σημαντικά¹⁸⁷ το υποκείμενο των δεδομένων, η παραπάνω απαγόρευση φαίνεται να μην εφαρμόζεται». Η απόδοση της ουσίας των παραπάνω σκέψεων συμπυκνώνει την κεντρική ιδέα λειτουργίας κάθε ελεύθερης αγοράς επισημαίνοντας ταυτόχρονα τα άκρα όρια σεβασμού της ανθρώπινης αξίας και αυτονομίας, για τη διάγνωση των οποίων πολλές φορές ίσως χρειάζεται *in concreto* εξέταση.

2.3.2 Τεχνολογικές «προκλήσεις»

Σύμμαχο των διάφορων συμπεριφορικών μεθόδων άσκησης πιέσεων κατά τη διαμόρφωση της βούλησης, αποτελεί η τεχνολογία, η αλματώδης πρόοδος της οποίας οδηγεί στην ανακάλυψη «δούρειων ίππων», που επενεργούν σιωπηλά στο ανθρώπινο βουλευτικό. Οι τεχνολογικές προκλήσεις εκφεύγουν αυτονότητα του πεδίου ελέγχου των υποκειμένων, καθώς η τεχνοκρατική τους δεινότητα δεν επιτρέπει την ενεργό ανάμειξη του μέσου υποκειμένου στην αντιμετώπισή τους, ενώ στις περιπτώσεις χρήσης μεθόδων μηχανικής μάθησης (artificial intelligence) είναι σχεδόν αδύνατο ακόμη και για τον πιο εξειδικευμένο γνώστη του είδους να κατανοήσει και να εξηγήσει τον τρόπο λειτουργίας του λογισμικού δικής του εμπνεύσεως¹⁸⁸.

Επιχειρώντας μια πρώτη σύνοψη, υπογραμμίζεται ότι η εμφάνιση νέων φαινομένων παραβίασης της ιδιωτικότητας αποτελεί πια μια πραγματικότητα¹⁸⁹. Οι τεχνολογικές

¹⁸⁷ Βλ. σχετικά τη διατύπωση του άρθρου 22 παρ. 1 ΓΚΠΔ «Το υποκείμενο των δεδομένων έχει το δικαίωμα να μην υπόκειται σε απόφαση που λαμβάνεται αποκλειστικά βάσει αυτοματοποιημένης επεξεργασίας, συμπεριλαμβανομένης της κατάρτισης προφίλ, η οποία παράγει έννομα αποτελέσματα που το αφορούν ή το επηρεάζουν σημαντικά με παρόμοιο τρόπο».

¹⁸⁸ βλ. Mitrou Lilian (2019), Data protection, Artificial Intelligence and cognitive services -Is the general data protection regulation (GDPR) “artificial intelligence-proof?”, όπου αναφέρεται ότι «όπως υπογραμμίζεται και από το CNIL οι αλγόριθμοι όχι μόνο είναι αδιαφανείς για τους τελικούς τους χρήστες (end-users), αλλά και οι ίδιοι οι προγραμματιστές τους χάνουν σταθερά την ικανότητα να καταλαβαίνουν τη λογική πίσω από τα παραγόμενα αποτελέσματα», σελ. 54, διαθέσιμο στο url: <https://query.prod.cms.rt.microsoft.com/cms/api/am/binary/RE2PdYu>.

¹⁸⁹ Η πιο εντυπωσιακή μορφή παραβίασης για εμάς κατά την αναζήτηση υλικού για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας απαντά στον όρο “always on devices” -αποδιδόμενος ελεύθερα στην ελληνική ως «πάντα ανοιχτές συσκευές». Με τον όρο αυτόν περιγράφεται η λειτουργία εφαρμογών, όπως η

προκλήσεις στο πεδίο της συγκατάθεσης και της επεξεργασίας δεν μπορούν να αναχαιτιστούν αλλά μπορούν, ωστόσο, να αποτελέσουν αντικείμενο παρακολούθησης και ρύθμισης από την έννομη τάξη. Οι προκλήσεις αυτές συνδέονται με την επιθετική χρήση αδιαφανών αλγοριθμικών λογισμικών, με πιο επικίνδυνη την υιοθέτηση μεθόδων τεχνητής νοημοσύνης· φαινόμενα, όπως η επαναταυτοποίηση του υποκειμένου, οφείλουν, επίσης, την ύπαρξή τους στην αλματώδη τεχνολογική πρόοδο.

Παρακάτω περιγράφονται κάποιες από τις εκφάνσεις της τεχνολογικής προόδου στο πεδίο της ασφάλειας της ιδιωτικότητας ή, ακριβέστερα, στο πεδίο της νόμιμης (sic) κάμψης της ιδιωτικότητας, επιβεβαιώνοντας την ανησυχία του Solove (2013) για την τεχνική και διαδικαστική διάσταση της συγκατάθεσης. Αρχικά, αναλύεται η δυνατότητα επαναταυτοποίησης των υποκειμένων, αποδιδόμενη διεθνώς με τον όρο «re-identification», ενώ στη συνέχεια παρουσιάζεται συνοπτικά η πρόκληση της τεχνητής νοημοσύνης στο πεδίο της «συγκατάθεσης».

2.3.2.1 Το φαινόμενο της επαναταυτοποίησης (re-identification)

Η «τέχνη της ανωνυμοποίησης», όπως συχνά απαντάται στη διεθνή βιβλιογραφία, είναι ένας νέος επιστημονικός κλάδος με κύριο πεδίο του την αναζήτηση μεθόδων απομείωσης της δυνατότητας για ταυτοποίηση των υποκειμένων μέσα από μεγάλα σύνολα δεδομένων. Παρόλα αυτά, η αλματώδης τεχνολογική εξέλιξη προσφέρει πάντα έναν δυνατό αλγοριθμικό αντίπαλο της ανωνυμοποίησης, δημιουργώντας το φαινόμενο της «επαναταυτοποίησης» των υποκειμένων μέσα από την αντιστροφή της ανωνυμοποίησης των δεδομένων τους.

Η ανωνυμοποίηση εξ ορισμού αποτελεί πράξη επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, προς τον σκοπό της παρεμπόδισης της ταυτοποίησης των προσώπων διαμέσω αντίστροφης επεξεργασίας. Λόγω της φύσης της ως πράξης επεξεργασίας, γίνεται ομόφωνα δεκτό ότι πρέπει να πληροί τις αντίστοιχες προϋποθέσεις που προβλέπονται στον ΓΚΠΔ. Ωστόσο, όπως συναφώς υπογραμμίζει

Siri, που βάσει ερευνών έχει αποδειχθεί ότι «καταγράφουν» συνομιλίες του χρήστη της κινητής συσκευής σε προτερόχρονο χρονικό διάστημα από την ενεργοποίησή τους. Για την προβληματική αυτή, βλ. Stacey Gray (2016), Always on: privacy implications of microphone-enabled devices, Future of privacy forum, διαθέσιμο: https://fpf.org/wp-content/uploads/2016/04/FPF_Always_On_WP.pdf.

η ομάδα εργασίας του άρθρου 29 στη γνωμοδότησή της 5/2014¹⁹⁰, τα ανωνυμοποιημένα δεδομένα δεν εμπίπτουν στο πεδίο της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Κατά συνέπεια, η περαιτέρω επεξεργασία ανωνυμοποιημένων δεδομένων δεν υπάγεται στις προστατευτικές ρυθμίσεις του δικαίου των προσωπικών δεδομένων.

Για τον λόγο αυτόν και οι συντάκτες της παραπάνω γνωμοδότησης προτείνουν να εξετάζεται *ad hoc* κάθε βάση δεδομένων που φιλοδοξεί να καταστεί «ανώνυμη»¹⁹¹. Επιπρόσθετα, υπογραμμίζει ότι «σε πολλές περιπτώσεις, μια ανωνυμοποιημένη βάση δεδομένων μπορεί να εμφανίζει ένα εγγενές ρίσκο για τα υποκείμενα των δεδομένων», για να καταλήξει ότι «πράγματι ακόμη κι όταν δεν είναι πλέον εφικτή η ανάκτηση μιας εγγραφής, που καταδεικνύει ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, υπάρχει πάραυτα η πιθανότητα ανίχνευσης πληροφοριών αναφορικά με αυτό το πρόσωπο με τη βοήθεια άλλων διαθέσιμων πηγών πληροφορίας για αυτό»¹⁹².

Συνοψίζοντας, μετά την αλληλουχική παράθεση των πορισμάτων διάφορων ερευνών επάνω στις διάφορες τεχνικές ανωνυμοποίησης στο κείμενο της γνωμοδότησης 05/2014, η ομάδα του άρθρου 29 διατυπώνει το συμπέρασμα ότι στην πλειοψηφία τους οι πρακτικές ανωνυμοποίησης δεν αποτρέπουν τη σύνδεση των επεξεργασμένων (δηλ. ανωνυμοποιημένων) δεδομένων με τα υποκείμενά τους. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται και η φιλανδική αρχή προστασίας προσωπικών δεδομένων (ενδεικτικά αναφερόμενης), σύμφωνα με την οποία «απολύτως ανώνυμα δεδομένα δεν υπάρχουν, παρόλα αυτά η ορθή τήρηση των προβλεπόμενων διαδικασιών μπορεί να επιτύχει τη μη ταυτοποίηση των προσώπων χωρίς εύλογη προσπάθεια»¹⁹³.

¹⁹⁰ Βλ. Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29, Γνωμοδότηση 05/2014 για τις τεχνικές ανωνυμοποίησης, διαθέσιμο στο url: https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp216_el.pdf

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Ibid· βλ. Gunes Acar (2018), Four cents to deanonymize: Companies reverse hashed email addresses, *Freedom to Tinker: research and expert commentary on digital technologies in public life*, 09/04/2018, διαθέσιμο στο url: <https://freedom-to-tinker.com/2018/04/09/four-cents-to-deanonymize-companies-reverse-hashed-email-addresses/>.

¹⁹³ Σύμφωνα με τη διατύπωση της φινλανδικής αρχής προστασίας προσωπικών δεδομένων, δεν υπάρχουν απολύτως ανώνυμα δεδομένα, ωστόσο, με τη χρήση ορθά εκτελούμενων διαδικασιών μπορεί κανείς να επιτύχει ένα αποτέλεσμα όπου τα πρόσωπα δεν μπορούν να ταυτοποιηθούν χωρίς εύλογη προσπάθεια. Η ανωνυμοποίηση, κατά την φινλανδική αρχή, χαρακτηρίζει τις διάφορες τεχνικές και τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται προκειμένου να επιτευχθεί η ανωνυμία και όχι ένα απόλυτο αποτέλεσμα μη αναστρέψιμης ανωνυμοποίησης, διαθέσιμο στο url: <https://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/en/anonymisation-and-identifiers.html>.

2.3.2.1.1 Επιμέρους συμπεράσματα

Ο κίνδυνος της επαναταυτοποίησης φαντάζει εκτός του νοητικού πεδίου του συναλλασσόμενου υποκειμένου, καθώς ο ρυθμός της επικαιροποίησης των μεθόδων “re-identification” είναι τέτοιος, που θα επέτρεπε τη σκέψη ότι ακόμη και η πιο πρόσφατη τεχνική ανωνυμοποίησης καθίσταται τεχνολογικά πεπερασμένη και είναι σχεδόν αδιανόητη από την οπτική της ανθρώπινης διάνοιας. Η θέση των υποκειμένων ενώπιον της αλματώδους τεχνολογίας χαρακτηρίζεται μοιραία ως αδύναμη, καθώς η μόνη δράση που μπορούν να αναλάβουν περιορίζεται στη συνειδητή επαγρύπνησή τους.

Κατά συνέπεια, η Ομάδα του άρθρου 29 καταλήγει στο συμπέρασμα ότι εναπόκειται κυρίως στους υπεύθυνους επεξεργασίας να υιοθετούν εμπράκτως τις χρηστές πρακτικές ανωνυμοποίησης (good anonymisation practices), που συνίστανται, εν γένει, στη διαρκή αναγνώριση νέων κινδύνων για την ιδιωτικότητα και τα προσωπικά δεδομένα και στην τακτική επανεκτίμησή τους σε συνάρτηση με την αλματώδη πρόοδο της τεχνολογίας, στην αξιολόγηση του ελέγχου των μέτρων που λαμβάνονται, στην τακτική αναπροσαρμογή των μέτρων ασφαλείας και, τέλος, στην παρακολούθηση και τον έλεγχο των απειλών κατά της ιδιωτικότητας. Με άλλα λόγια, η τεχνική της ανωνυμοποίησης αποδεικνύεται κατ’ ουσίαν ως ένα είδος φιλικής ως προς την ιδιωτικότητα τεχνολογίας¹⁹⁴, χωρίς, ωστόσο, να αποτελεί οριστικό λόγο εξαίρεσης κάποιων δεδομένων από το προστατευτικό πεδίο του δικαίου των προσωπικών δεδομένων¹⁹⁵. Η προβληματική της ανωνυμοποίησης και του αναστρέψιμου αυτής αποδίδεται εύστοχα από τους Sloot B.v.d.& Borgesius F.Z. (2012) με την παράθεση μιας ρήσης, η πατρότητα της οποίας αμφισβητείται, αλλά έχει επικρατήσει να αποδίδεται στον Αβραάμ Λίνκολν και είναι η ακόλουθη: «δεν

¹⁹⁴ Αποδιδόμενες διεθνώς με τον ακρωνύμιο PET (Privacy Enhancing Technologies).

¹⁹⁵ Λήμματα νομοθετικού ορισμού της ανωνυμοποίησης εντοπίζονται στο προοίμιο 26 του Κανονισμού 2016/679, όπου ο ευρωπαϊός νομοθέτης προβλέπει ότι «(...) Για να κριθεί κατά πόσον ένα φυσικό πρόσωπο είναι ταυτοποιήσιμο, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλα τα μέσα τα οποία είναι ευλόγως πιθανό ότι θα χρησιμοποιηθούν, όπως για παράδειγμα ο διαχωρισμός του, είτε από τον υπεύθυνο επεξεργασίας είτε από τρίτο για την άμεση ή έμμεση εξακρίβωση της ταυτότητας του φυσικού προσώπου. Για να διαπιστωθεί κατά πόσον κάποια μέσα είναι ευλόγως πιθανό ότι θα χρησιμοποιηθούν για την εξακρίβωση της ταυτότητας του φυσικού προσώπου, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλοι οι αντικειμενικοί παράγοντες, όπως τα έξοδα και ο χρόνος που απαιτούνται για την ταυτοποίηση, λαμβανομένων υπόψη της τεχνολογίας που είναι διαθέσιμη κατά τον χρόνο της επεξεργασίας και των εξελίξεων της τεχνολογίας»· βλ. περισσότερα στην μελέτη των Sloot B.v.d. & F.J Zuiderveen Borgesius (2012), Google and Personal Data Protection, όπου παρουσιάζεται η προβληματική γύρω από το προσδιορίσιμο (Identifiable) ενός προσώπου και ειδικότερα γύρω από τα μέσα που είναι ευλόγως πιθανό ότι θα χρησιμοποιηθούν για την εξακρίβωση της ταυτότητας του φυσικού προσώπου.

μπορείς να ταυτοποιήσεις όλους τους ανθρώπους κάθε στιγμή αλλά μπορείς να αναγνωρίσεις κάποιους από αυτούς σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή».

Σε βαθύτερη ανάλυση, η τεχνολογική πρόκληση της επαναταυτοποίησης των υποκειμένων αντανάκλαται, μάλιστα, και σε συμπεριφορικό επίπεδο, όπου εκφράζεται με την εσφαλμένη βεβαιότητα των ανυποψίαστων υποκειμένων ότι δεν είναι εφικτός ο προσδιορισμός τους με τη χρήση των ανωνυμοποιημένων δεδομένων τους· κατ' αυτόν τον τρόπο, τα υποκείμενα οδηγούνται μοιραία στη λανθασμένη λήψη αποφάσεων κατά τη διαχείριση της ιδιωτικότητάς τους και την κοινοποίηση προσωπικών τους δεδομένων. Άμεσα σχετιζόμενη με την επαναταυτοποίηση των υποκειμένων είναι η χρήση τεχνολογιών τεχνητής νοημοσύνης, για την επίδραση της οποίας στην ανθρώπινη βούληση γίνεται λόγος ως ακολούθως.

2.3.2.2 Τεχνητή νοημοσύνη, μηχανική μάθηση και αλγοριθμική αδιαφάνεια.

Η τεχνητή νοημοσύνη έχει αποκτήσει διάσταση «ρουτίνας», σύμφωνα με τη διατύπωση της Λ. Μήτρου (2019), καθότι αγγίζει πλέον και τον κοινό μέσο χρήστη των υπηρεσιών της ΚτΠ· όπως η ίδια εξηγεί, η αυξανόμενη προσβασιμότητα σε φθηνή, τεράστια υπολογιστική ισχύ και σύνδεση οδηγεί τους ανθρώπους να χρησιμοποιούν πλέον εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης στην καθημερινότητά τους (με κυριότερο εκπρόσωπο τις εφαρμογές «personal assistant»). Μάλιστα, όπως αναφέρει η Μήτρου (2019), οι εφαρμογές αυτές είναι έτσι σχεδιασμένες ώστε, μεταξύ άλλων, να αξιολογούν και να προδιαγιγνώσκουν συμπεριφορές, προτιμήσεις και επιδόσεις των προσώπων. Πράγματι, στις τεχνολογίες μηχανικής μάθησης ο αλγόριθμος είναι έτσι σχεδιασμένος ώστε η συμπεριφορά του να τροποποιείται ανάλογα με τα δεδομένα που του δίδονται (input data). Σύμφωνα με τη ρήση του Jean-Philippe Desbioles (2017), «οι αλγόριθμοι μηχανικής μάθησης σηματοδοτούν την μεταπήδηση από έναν προγραμματιστικό κόσμο σε έναν κόσμο που μαθαίνει¹⁹⁶». Συναφώς, για την αλληλοτροφοδοτική σχέση μεταξύ προσωπικών δεδομένων και τεχνητής νοημοσύνης, έχει εύστοχα τοποθετηθεί ο Buttarelli Giovanni (2016),

¹⁹⁶ βλ. Mitrou L. (2019), Data protection, Artificial Intelligence and cognitive services -Is the general data protection regulation (GDPR) “artificial intelligence-proof”? σελ. 13, υποσημ. 45, διαθέσιμο στο url: <https://query.prod.cms.rt.microsoft.com/cms/api/am/binary/RE2PdYu>.

σύμφωνα με τον οποίο, τα «προσωπικά δεδομένα ολοένα και περισσότερο καθίστανται τόσο η πηγή όσο και ο στόχος της τεχνητής νοημοσύνης»¹⁹⁷.

Συνεπώς, οι τεχνολογίες τεχνητής νοημοσύνης μπορούν να επηρεάσουν τη διαδικασία σχηματισμού της ανθρώπινης βούλησης, γι' αυτό, άλλωστε, και η Μήτρου (2019) οδηγείται στο συμπέρασμα ότι η σχετική έρευνα στο οικείο πεδίο δεν οδηγείται πλέον πρωτίστως από την επιστημονική περιέργεια αλλά από οικονομικές και κοινωνικές απαιτήσεις. Σε τεχνικό επίπεδο, ο βαθμός επίδρασης της τεχνητής νοημοσύνης στη διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι αδιερεύνητος, καθώς η χρήση αδιαφανών αλγορίθμων αποβαίνει απαγορευτική για το «επεξηγήσιμο» του τρόπου λειτουργίας της. Η αλγοριθμική αδιαφάνεια αυξάνει τους κινδύνους για την ιδιωτικότητα, καθώς περιορίζει κατά πολύ τη λογοδοσία.

Σε επίπεδο νομοθετικής ρύθμισης, ο ΓΚΠΔ δεν προβλέπει ειδικά για την τεχνητή νοημοσύνη (Μήτρου, 2019)· ως ουδέτερο τεχνολογικά νομοθέτημα¹⁹⁸ φιλοδοξεί να είναι ρυθμιστικά βιώσιμο στο μέλλον ώστε να επιτελεί τον κανονιστικό του σκοπό ανταγωνιζόμενο τη ραγδαία εξελισσόμενη τεχνολογία. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται ήδη με σκεπτικισμό από διάφορους ακαδημαϊκούς, με την αμφισβήτηση της τήρησης της αρχής περί ασφάλειας δικαίου, καθώς ο ΓΚΠΔ περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, και αόριστες έννοιες στις οποίες ο εκάστοτε εφαρμοστής του δικαίου καλείται να υπάγει τεχνολογικά συμβάντα¹⁹⁹.

Για τους παραπάνω λόγους, εύλογα διατυπώνει το ερώτημα η Μήτρου (2019) για το αν η τεχνητή νοημοσύνη επιταχύνει την αμφισβήτηση της προστασίας δεδομένων και της ρυθμιστικής επάρκειας των κανονιστικών εργαλείων της, ενώ διαδοχικώς διερωτάται μήπως είναι αναπόδραστη αυτή η ασυμμετρία στη γνώση και τη διαπραγματευτική δύναμη των υποκειμένων²⁰⁰. Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να υπογραμμιστεί ότι η προβληματική της τεχνητής νοημοσύνης παρουσιάστηκε ακροθιγώς για λόγους οικονομίας της παρούσας εργασίας, με τον σκοπό να δώσει βήμα στην υπονοούμενη αέναη αγωνία για την αναζήτηση της επιτυχημένης

¹⁹⁷ Ibid, σε ελεύθερη απόδοση η τοποθέτηση του Butarrelli Giovanni στο Privacy and Security Conference 2016, σελ. 19, υποσημ. 79.

¹⁹⁸ Βλ. προοίμιο 15 του GDPR, όπου ορίζεται ότι η προστασία των φυσικών προσώπων θα πρέπει να είναι τεχνολογικά ουδέτερη και να μην εξαρτάται από τις τεχνολογίες που χρησιμοποιούνται.

¹⁹⁹ Βλ. Μίτρου Λ. (2019), σελ. 27, υποσημ. 114, με τις εκεί παραπομπές.

²⁰⁰ Βλ. ενδεικτικά την προβληματική των αλγορίθμων μηχανικής μάθησης ως «μαύρα κουτιά», σε Μίτρου Λ. (2019), όπου και περαιτέρω παραπομπές γύρω από το χαρακτηριστικό γνώρισμα, σελ. 54.

ισορροπίας μεταξύ της τεχνολογίας και του δικαίου σε ένα ραγδαία εξελισσόμενο ψηφιακό σκηνικό, όπου το υποκείμενο των δεδομένων βρίσκεται αντιμέτωπο με διάφορες προκλήσεις κατά τον σχηματισμό της βούλησής του.

2.3.2.2.1 Σύνοψη

Οι τεχνολογικές προκλήσεις, στις οποίες περιλαμβάνεται το εφικτό της ενημέρωσης του υποκειμένου σχετικά με τεχνικά ζητήματα υψηλής τεχνολογίας, για τα οποία ελάχιστοι μπορούν να είναι ενήμεροι, ο κίνδυνος της επαναταυτοποίησης, η επεξεργασία βάσει αδιαφανών αλγορίθμων και η επεξεργασία με τη χρήση των μεθόδων της τεχνητής νοημοσύνης, αποτελούν τις γκρίζες περιοχές της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε κάθε εκδοχή νομιμοποιητικής βάσης, και δεν περιορίζονται αυστηρά στο πεδίο της «συγκατάθεσης». Η αύξηση της επίγνωσης για αυτήν την πραγματικότητα δεν μπορεί να υποστηριχθεί αφελώς ότι είναι ικανή να εξαλείψει αυτές τις προκλήσεις, σίγουρα όμως μπορεί να προκαλέσει αφενός μια μετατόπιση των υποκειμένων κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, διαχειριστικών της ιδιωτικότητάς τους αφετέρου δε να λειτουργήσει ως μοχλός πίεσης για τη λήψη συγκεκριμένης νομοθετικής πρωτοβουλίας.

2.3.3 Επίμετρο

Η «συγκατάθεση» ιδωμένη είτε ως νομιμοποιητική βάση επεξεργασίας είτε υπό το πρίσμα της εδώ επιχειρούμενης αστικοδικαιικής προσέγγισης φέρει εγγενείς κινδύνους για την ιδιωτικότητα και τα προσωπικά δεδομένα, πολλοί εκ των οποίων δεν σχετίζονται απαραίτητα με τη συγκατάθεση, αλλά με την καθεαυτή επεξεργασία και τους σκοπούς της. Πράγματι, στο πεδίο της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων υπάρχουν παράγοντες που εκφεύγουν του ελέγχου των υποκειμένων λόγω υποκειμενικής ή αντικειμενικής αδυναμίας²⁰¹. Σε αυτή τη συνθήκη, η παρούσα εργασία εξέτασε με σκεπτικισμό την αξιωματική κρίση περί νόμιμου και έγκυρου κάθε παρεχόμενης «συγκατάθεσης» ως νόμιμης βάσης επεξεργασίας, με μόνη την κατά γράμμα τήρηση όλων των τεχνικών διαδικασιών παροχής της.

Το συναλλακτικό ρίσκο που αδιαμφισβήτητα αναλαμβάνει το υποκείμενο των δεδομένων κατά τη διαχείριση της ιδιωτικότητάς του αποτέλεσε έναν επιπλέον

²⁰¹ Η συμπεριφορική στόχευση και το παράδοξο της ιδιωτικότητας είναι υποκειμενικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη βούληση, η τεχνοκρατική φύση της παροχής συγκατάθεσης στο ψηφιακό περιβάλλον, όπου το υποκείμενο είναι αντιμέτωπο με ομιχλώδεις αλγοριθμικές διαδικασίες και με τεχνολογίες μηχανικής μάθησης (άλλως τεχνητής νοημοσύνης) είναι αντικειμενικοί παράγοντες.

ενδείκτη για την πρόσληψη της «συγκατάθεσης» ως δικαιοπραξίας και μάλιστα επαχθούς. Η εδώ προτεινόμενη δικαιοπολιτική μετατόπιση όσον αφορά την συγκατάθεση, δεν φιλοδοξεί να άρει ως δια μαγείας τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει το σύγχρονο συγκατατιθέμενο υποκείμενο. Ωστόσο, η αναγνώριση συμβατικής διάστασης στη «συγκατάθεση» φρονούμε ότι μπορεί να αναδείξει αυτά τα εμπόδια-προκλήσεις ως εγγενή στοιχεία της «συγκατάθεσης», νοούμενης τόσο ως νομιμοποιητικής βάσης επεξεργασίας όσο και ως εκποιητικής δικαιοπραξίας για επαχθή αιτία· κατ' αυτόν τον τρόπο, οδηγούμαστε εμμέσως στη διαπίστωση πως οι προκλήσεις της «συγκατάθεσης» δεν αποδεικνύονται κρίσιμες για τη δικαιοπρακτική ή μη δικαιοπρακτική φύση της, καθότι ήδη αποτελούν δομικά στοιχεία του περιβάλλοντος όπου η «συγκατάθεση» του αρ. 6 ΓΚΠΔ μορφώνεται.

Επίλογος

Το παρόν πόνημα μεθοδεύτηκε πάνω σε άξονες αστικοδικαιικής θεώρησης των προσωπικών δεδομένων και δοκιμάστηκε στην υποθετική συνθήκη της «πώλησης» προσωπικών δεδομένων σε συνθήκες αγοράς, ως θετικής εκδήλωσης της συμβατικής ελευθερίας των προσώπων. Καθ' όλη την εξέλιξη της εδώ αναλυόμενης προβληματικής εισήχθησαν στη συζήτηση για την ιδιωτικότητα λέξεις και φράσεις-κλειδιά, όπως *περιουσιακό στοιχείο, απαλλοτριωτό, συμβατική ελευθερία, χρηστά ήθη, τίμημα, δόση αντί καταβολής, εκποιητική δικαιοπραξία, causa* κ.α. Το κύριο σκοπούμενο αυτής της αντίστροφης προσέγγισης για την ιδιωτικότητα ήταν η θεωρητική πρόταση ενός ακόμη πιο ενισχυμένου μοτίβου προστατευτικού πλαισίου για τα υποκείμενα των δεδομένων. Η αναζήτηση ενδεχόμενων νέων τρόπων προστασίας των υποκείμενων, στο ευρύτερο πλαίσιο της έλλογης διαχείρισης των προσωπικών δεδομένων, βρήκε καθ' ημάς διέξοδο στους κόλπους του αστικού δικαίου, και, ειδικότερα, στις περιπτώσεις της σώρευσης συμβατικών και αδικοπρακτικών αξιώσεων.

Τα ειδικότερα ερωτήματα που τέθηκαν και επιχειρήσαμε να απαντήσουμε είναι τα εξής: Μπορεί η πρόσδοση συμβατικής διάστασης στην «συγκατάθεση» των υποκειμένων να προστατεύσει αποτελεσματικότερα τα υποκείμενα; Και αν ναι, ποιο θα ήταν το περιεχόμενο αυτής της αυξημένης προστασίας; Είναι άραγε δυνατή η

οριστική αντιμετώπιση των «προκλήσεων» που διαρκώς ανακύπτουν τόσο για την ιδιωτικότητα όσο και για τα προσωπικά δεδομένα; Σε μια προσπάθεια ανάπτυξης των ανωτέρων προβληματικών, η γράφουσα επιχείρησε να αναδείξει την ιδιότυπη φύση των προσωπικών δεδομένων ως αγαθού προσωπικής και περιουσιακής υφής, δεκτικού μιας *sui generis* εξουσίασης από πλευράς των υποκειμένων. Ακολούθως, για μεθοδολογικούς σκοπούς, εισήγαγε στη συζήτηση τις παραπάνω λέξεις-κλειδιά, με το σχετικό σημασιολογικό τους φορτίο, προκειμένου να εξετάσει τη σύμπλευση ή η αντίθεσή τους με την ιδιωτικότητα και την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

Αυτή η εναλλακτική προσέγγιση της ιδιωτικότητας είχε ως αφετηρία τη σκέψη για το αναγκαίο της αύξησης του επιπέδου υπευθυνότητας των υποκειμένων αλλά και τη συνειδητοποίηση μιας ιδιαίτερης αλήθειας: ότι η σύλληψη των αφηρημένων αγαθών είναι δυσχερέστερη για τον ανθρώπινο νου από ό,τι η στάθμισή της αξίας των ενσώματων, υλικών αγαθών· η δυσκολία, μάλιστα, του εγχειρήματος αυτού αυξάνεται γεωμετρικά σε περιπτώσεις όπου το προς εκτίμηση μέγεθος περιορίζεται σε αφηρημένες έννοιες όπως αυτονομία, αξιοπρέπεια, προσωπικότητα, ιδιωτικότητα.

Με βάση τα παραπάνω, η αύξηση της συλλογικής συνείδησης των υποκειμένων για τη φύση των προσωπικών δεδομένων, για την δυναμική τους αξία αλλά και για την *de facto* απαλλοτρίωσή τους, φαίνεται να αποτελεί προαπαιτούμενο για έναν πιο δυναμικό αυτοπροσδιορισμό των υποκειμένων στον ψηφιακό κόσμο· φρονούμε ότι η πρακτική αξία αυτής της συλλογικής μετατόπισης έγκειται στην ενδεχόμενη λήψη νομοθετικής πρωτοβουλίας για την αποτελεσματικότερη προστασία των υποκειμένων στο σύγχρονο ψηφιακό οικοσύστημα.

Βασικό δογματικό θεμέλιο για την υποστήριξη των παραπάνω, αποτελεί κατά την άποψή μας η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, όπως ειδικότερα εκφράζεται στο πεδίο των συμβάσεων. Για τον λόγο αυτόν, υποστηρίξαμε ότι η κρισιμότητα της αναγνώρισης στα υποκείμενα, συγκατατιθέμενα ή μη, της δυνατότητας να μπορούν να απολαμβάνουν ένα πλήρες φάσμα επιλογών, για την απόκτηση πρόσβασης στις υπηρεσίες της ΚτΠ, είναι δικαίωμα, το οποίο έχει ήδη δογματική υπόσταση (361 ΑΚ και 5 παρ. 1 Σ.), αλλά στην πράξη παραμένει ανεφάρμοστο. Στο ίδιο πλαίσιο υπογραμμίστηκε η άποψη ότι τα υποκείμενα των προσωπικών δεδομένων πρέπει να απολαμβάνουν του δικαιώματος επιλογής για την εκχώρηση ή μη εκχώρησης πρόσβασης στα δεδομένα τους, υπό την έννοια της αποσύνδεσης των υπηρεσιών της

ΚτΠ από την προηγούμενη αναγκαστική εκχώρηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που δεν είναι αναγκαία για την εκτέλεση της σύμβασης. Ένας τρόπος πρακτικής υλοποίησης αυτής της σκέψης θα ήταν η θέσπιση της δυνατότητας για χρήση των υπηρεσιών της ΚτΠ, με την προαιρετική καταβολή ενός αντιτίμου (WTP) για την ασφαλέστερη προστασία της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων των υποκειμένων.

Βέβαια, ακόμη και στην παραπάνω εκδοχή, κρίσιμη είναι η παραδοχή ότι η τεχνολογία πάντα θα εφευρίσκει τρόπους να παρακάμπτει νομικές διατάξεις και να *παραβιάζει* δικαιώματα, πολλές δε τέτοιες περιπτώσεις παραβίασης μπορεί να συμβαίνουν καθημερινά, και να μην έρχονται ποτέ εις γνώση των υποκειμένων. Από την άλλη πλευρά, η πλήρης απαγόρευση πρακτικών, που εξακολουθούν να έχουν μια συγχρονική *de facto* έκφραση, με την ανοχή της έννομης τάξης, δεν εγγυάται πάντα την ουσιαστική αύξηση και του επιπέδου προστασίας, μολονότι επικοινωνεί μια αίσθηση ασφάλειας λόγω αυτής τούτης της νομοθετικής της αυστηρότητας. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο κίνδυνος της ιδιωτικότητας εκτιμάται μικρότερος από ό,τι πράγματι μπορεί να είναι, με τα υποκείμενα των δεδομένων να λειτουργούν επαναπαυμένα στη φροντίδα ενός ρυθμιστικού νομοθετήματος.

Στην αντίθετη περίπτωση, αυτήν της ρυθμιστικά επιβλεπόμενης διοχέτευσης των προσωπικών δεδομένων στην αγορά, ο κίνδυνος εκτιμάται μεγαλύτερος από ό,τι πράγματι μπορεί να είναι. Ωστόσο, οι πρακτικές συνέπειες του εδώ προτεινόμενου συνδυασμού αυτοδιαχείρισης της ιδιωτικότητας και ρυθμιστικού συστήματος φέρουν μάλλον θετικό πρόσημο. Οι συνέπειες αυτές είναι διττές και συνίστανται, κατά την άποψή μας, σε συμπεριφορικές μετατοπίσεις σε σχέση με τις επιλογές των υποκειμένων και σε νομοθετικές μετατοπίσεις αναφορικά με την αναγνώριση «νέων» δικαιωμάτων στα υποκείμενα. Αναδιατυπώνοντας, στην περίπτωση της ρυθμιστικής διοχέτευσης των προσωπικών δεδομένων σε συνθήκες αγοράς, φρονούμε ότι δεν αυξάνει αόριστα ο κίνδυνος για την ιδιωτικότητα αλλά, αντιθέτως, αναγνωρίζεται η ύπαρξή του από τα υποκείμενα σε ρεαλιστικό επίπεδο ενώ, ταυτοχρόνως, προσδοκάται και η ωρίμανση της ιδέας για τη νομοθετική αντιμετώπισή του με την αναγνώριση ενός δικαιώματος «μη δράσης», ή άλλως, δικαιώματος για «data-free» επιλογές· στην υποθετική αυτή περίπτωση, είναι κρίσιμο ο νομοθέτης να κινηθεί με

ευελιξία, διακρίνοντας ψύχραιμα ανάμεσα στο νόμιμο, στο κινούμενο σε οριακά επίπεδα νομιμότητας και στο παράνομο.

Βιβλιογραφία

1.Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία- Αρθρογραφία

Ακριβοπούλου Χ. (2011) «Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσα από το φακό του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή», Θεωρία και πράξη διοικητικού δικαίου, σελ. 679-691.

Ακριβοπούλου Χ. (2012), Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή. Από τη γένεση, στη σύγχρονη διαμόρφωση και προστασία του, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα.

Ακριβοπούλου Χ., Άρθρο 9, σε Σπυρόπουλο Φ, Κοντιάδη Χ, Ανθόπουλο Χ., Γεραπετρίτη Γ. (Επιμ.), (2017) *Το Σύνταγμα: Κατ' άρθρον* ερμηνεία, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σελ. 206

Αλεξανδροπούλου- Αιγυπτιάδου Ε. (2005), Ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και το δικαίωμα αντίρρησης του υποκειμένου τους, Αρμ. ΝΘ (2005), σελ. 137 επ.

Γεωργιάδης Γ. σε Γεωργιάδη Α. (2010), Σύντομη ερμηνεία του αστικού κώδικα, *vol.* 2, Αθήνα: Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, σελ. 107-112.

Δαγτόγλου Π.Δ (2012), Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα, 4^η εκδ. (φοιτητική), Αθήνα Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Ευρωπαϊός Επόπτης Προσωπικών Δεδομένων (ΕΕΠΔ), Γνωμοδότηση 4/2015, Προς μια νέα ψηφιακή δεοντολογία. Δεδομένα, αξιοπρέπεια και τεχνολογία, διαθέσιμη στο url: https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/15-09-11_data_ethics_el.pdf

Ζερβογιάννη Ε., σε Γεωργιάδη Α. (2010), Σύντομη ερμηνεία του αστικού κώδικα, vol. I., Αθήνα: Δίκαιο και Οικονομία- Π.Ν. Σάκκουλας.

Ιγγλεζάκης Ι.Δ (2004) *Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σελ. 51-55.

Ιγγλεζάκης Ι. (2009), Το συνταγματικό δικαίωμα της διασφάλισης της εμπιστευτικότητας και ακεραιότητας συστημάτων πληροφορικής, *Information Law*, 25/04/2009, διαθέσιμο στο url: http://informaticslaw.blogspot.com/2009/04/blog-post_25.html

Καϊάφα-Γκμπάντι (2007), Ποινικό Δίκαιο και καταχρήσεις Πληροφορικής, *Αρμενόπουλος*, 2007.

Καϊάφα-Γκμπάντι/Νούσκαλη (2008), Προκλήσεις της ψηφιακής εποχής, *Intellectum* 2008.

Καϊάφα-Γκμπάντι, Ποινικό Δίκαιο- Γενικό Μέρος, ζ' έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα.

Καλέργης Α. (2019), Η συγκατάθεση στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υπό τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων, *ΔιΜΕΕ (61)* σελ. 37-45.

Κοτσαλής Λ. (2016), Προσωπικά Δεδομένα. Ανάλυση- Σχόλια- Εφαρμογή, Θεσσαλονίκη-Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Κοτσαλής Λ. & Μενουδάκος Κ. (2018), *Γενικός Κανονισμός για την προστασία των προσωπικών δεδομένων (GDPR): Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Κουμάντος Γ. (1991), Πνευματική Ιδιοκτησία, έκδοση 5^η ,Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα.

Κωνσταντοπούλου Μ (μτφρ), Chandler D. (1994), Σημειωτική για αρχάριους, διαθέσιμο στο url: <http://semiotics.nured.uowm.gr/wp-content/uploads/2013/05/%CE%A3%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%99%CE%A9%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97-%CE%93%CE%99%CE%91-%CE%91%CE%A1%CE%A7%CE%91%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A5%CE%A3.pdf>

Μαργαρίτης Μ. (2009), Ποινικός Κώδικας: Ερμηνεία- Εφαρμογή, Αθήνα: Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας.

Μήτρου Α, Προστασία Προσωπικών δεδομένων σε Τσάτσου/Βενιζέλου/Κοντιάδη (επιμ.), Το Νέο Σύνταγμα, 97.

Μήτρου Α. (2013), Privacy by design: Η τεχνολογική διάσταση της προστασίας προσωπικών δεδομένων, *ΔίΜΕΕ*, 1/2013, σελ. 14-25.

Μπαντή-Μαρκούτη Β. (2012, σελ. 54) *Η σχέση προσωπικών δεδομένων και πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Μποβολή Π. (2017), Το δικαίωμα αντίρρησης του υποκειμένου κατά της νόμιμης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, διπλωματική εργασία στο ενιαίο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών με κατεύθυνση το Αστικό Δίκαιο στο Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμη στο url: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2701376/theFile>.

Μυλωνόπουλος Χ. (2007, σελ. 167), Γενικό Μέρος Ι, Αθήνα: εκδότης: Π.Ν. Σάκκουλας: Δίκαιο και Οικονομία.

Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29, Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την Συγκατάθεση βάσει του Κανονισμού 2016/679, διαθέσιμο στο url: https://ec.europa.eu/newsroom/article29/item-detail.cfm?item_id=623051

Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29, Γνωμοδότηση 05/2014 για τις τεχνικές ανωνυμοποίησης, διαθέσιμο στο url: https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp216_el.pdf

Παπαχρίστου Θ. και Λέκκα Γ. (2014), Περιουσιακά Δικαιώματα στα Δεδομένα Προσωπικού Χαρακτήρα. *Εφαρμογές Αστικού Δικαίου και Πολιτικής Δικονομίας*, 1.

Ρόκα (1999, σελ. 217) «Εκμετάλλευση και προστασία της διαφημιστικής αξίας», Η διαφήμιση και οι κώδικες δεοντολογίας, 8^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ελλήνων Εμπορικόλογων. Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας.

Σταθόπουλος Μ. (2000), Η χρήση των προσωπικών δεδομένων και η διαμάχη στο πεδίο των ελευθεριών μεταξύ του υπεύθυνου επεξεργασίας και του υποκειμένου, *Νομικό Βήμα*, 48, 1-19.

Τάσσης Σ. (2013), Η ιδιωτικότητα ως πεδίο εμπορικής διαμάχης ΕΕ και ΗΠΑ, *ΔίΜΕΕ*, 1/2013, σελ. 46-57.

Χατζιωάννου Κ. (2013), *Η ποινική αντιμετώπιση των προσβολών ηλεκτρονικών δεδομένων και συστημάτων πληροφοριών: ευρωπαϊκή και εθνική διάσταση*, διδακτορική διατριβή διαθέσιμη στο url: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/39060>.

Χριστοδούλου Κ.Ν (2005), Προς μια επανεξέταση της έννοιας της δικαιοπραξίας; Το παράδειγμα της συγκατάθεσης του υποκειμένου στην επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, *ΔίΜΜΕ* (7) 2005, σελ. 357-365.

Χριστοδούλου Κ.Ν (2013), *Δίκαιο προσωπικών δεδομένων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Νομική Βιβλιοθήκη.

Χριστοδούλου Κ.Ν (2018), Συγκατάθεση ανηλίκου προς επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, σε Κοτσαλής Λ. και Μενουδάκος Κ. (επιμ.), *Γενικός Κανονισμός για την προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR). Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 61-68.

2. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία- Αρθρογραφία

Abraham T. & Oneto M. (2015), Consumers as Data Brokers: Should They Sell Their Own Personal Data?, *W231-1: Legal, Policy and Ethical Considerations for Data Scientists*, διαθέσιμο στο url: <https://www.ischool.berkeley.edu/sites/default/files/projects/abraham-oneto-final-paper.pdf>.

Acquisti A. and Grossklags (2006), Privacy and Rationality in Individual Decision Making, *Economics on Information Security*, διαθέσιμο στο url: <http://www.dtc.umn.edu/weis2004/acquisti.pdf>

Acquisti A. (2010), The Economics of Personal Data and The Economics of Privacy: 30 Years after the OECD Privacy Guidelines, διαθέσιμο στο url: <https://www.oecd.org/sti/ieconomy/46968784.pdf>.

Acquisti, Alessandro and John, Leslie K. and Loewenstein, George F., (2013), What is Privacy Worth? *The Journal of Legal Studies*, 42(2), σελ. 249-274, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3305331>.

Acquisti A., Brandimarte L., Lowenstein G., (2015), Privacy and Human Behavior in the Age of Information, *Science*, vol. 247 no 6221, σελ. 509-514, DOI: 10.1126/science.aaa1465.

Asbroek B.V, Debussche J., Cesar J. (Eds.), Data Ownership: A new EU right in data, Bird & Bird (2017), supplementary paper, διαθέσιμο στο url: <https://www.twobirds.com/en/news/articles/2017/global/data-ownership-a-new-eu-right-in-data>.

Barth & D.T. de Jong (2017), The privacy paradox –Investigating discrepancies between expressed privacy concerns and actual online behavior. A systematic literature review, *Telematics and Informatics*, 34 (2017) σελ. 1038-1058, διαθέσιμο στο url: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0736585317302022>.

Bauer C., Korunovska J., Spiekermann, S., (2012), What Facebook Users Are Willing to Pay, *European Conference on Information Systems (ECIS)*, διαθέσιμο στο url: <https://pdfs.semanticscholar.org/2995/460c87be8b61950868cdbc9c9dbf17f70a6d.pdf>

Bix, B.H. (2010), Contracts. In Miller, F.G. & Wertheimer, A. (Eds.), *The ethics of consent: Theory and practice*, *Oxford Scholarship Online*, σελ. 251-279, διαθέσιμο στο url: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195335149.003.0010>.

Brewster T. (2014), Meet Datacoup- the company that wants to help you sell your data, *The Guardian*, διαθέσιμο στο url:

<https://www.theguardian.com/technology/2014/sep/05/datacoup-consumer-sell-data-control-privacy-advertising>.

Drexl J. (2017), Designing Competitive Markets for Industrial Data – Between Propertisation and Access, 8 JIPITEC 257 para 1, διαθέσιμο στο url: https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-8-4-2017/4636/JIPITEC_8_4_2017_257_Drexl.

Drexl Josef and Hilty, Reto and Desautettes, Luc and Greiner, Franziska and Kim, Daria and Richter, Heiko and Surblyte, Gintare and Wiedemann, Klaus (2016), Data Ownership and Access to Data - Position Statement of the Max Planck Institute for Innovation and Competition of 16 August 2016 on the Current European Debate (August 16, 2016). Max Planck Institute for Innovation & Competition Research Paper No. 16-10, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2833165> or <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2833165>.

Federal Trade Commission, May 2014, Data Brokers, A call for Transparency and Accountability, διαθέσιμο <https://www.ftc.gov/system/files/documents/reports/data-brokers-call-transparency-accountability-report-federal-trade-commission-may-2014/140527databrokerreport.pdf>.

Finck M. (2019), Blockchain and the General Data Protection Regulation. Can distributed ledgers be squared with European Data Protection Law?, EPRS | European Parliamentary Research Service Scientific Foresight Unit (STOA), διαθέσιμο στο url: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU\(2019\)634445_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU(2019)634445_EN.pdf).

Glancy D. (2010), “Personal Information as Intellectual Property”, διαθέσιμο στο https://www.law.berkeley.edu/files/bclt_IPSC2010_Glancy2.pdf.

Gray Stacey (2016), Always on: privacy implications of microphone-enabled devices, Future of privacy forum, διαθέσιμο στο url: https://fpf.org/wp-content/uploads/2016/04/FPF_Always_On_WP.pdf.

Gryz, J. 2013, Privacy as Informational Commodity, διαθέσιμο στο http://www.iacap.org/proceedings_IACAP13/paper_4.pdf.

Gunes Acar (2018), Four cents to deanonymize: Companies reverse hashed email addresses, *Freedom to Tinker: research and expert commentary on digital technologies in public life*, 09/04/2018, διαθέσιμο στο url: <https://freedom-to-tinker.com/2018/04/09/four-cents-to-deanonymize-companies-reverse-hashed-email-addresses/>.

Hacker P. (2017), Personal Data, Exploitative Contracts, and Algorithmic Fairness: Autonomous Vehicles Meet the Internet of Things, 7 *International Data Privacy Law*, σελ. 266-286, διαθέσιμο στο url: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3007780

Hacker P. (2019), Regulating the Economic Impact of Data as Counter-Performance: From the Illegality Doctrine to the Unfair Contract Terms Directive, In: Sebastian Lohsse, Reiner Schulze and Dirk Staudenmayer (eds.), *Data as Counter-Performance: Contract Law 2.0?* (Hart/Nomos, forthcoming), διαθέσιμο στο url: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3391772.

Kamleitner B., Dickert S., Falahrastegar M., Haddadi H., (2013), *Information Bazaar: a Contextual Evaluation On the Value of Information*, διαθέσιμο στο url: <https://haddadi.github.io/papers/HOTPLANET2013.pdf>.

Kang J. & Buchner B. (2004), Privacy in Atlantis, *Harvard Journal of Law and Technology*, Vol. 18, No. 1, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=626942>.

Kokolakis S. (2015), Privacy attitudes and privacy behavior: A review of current research on the privacy paradox phenomenon, *Computers & Security*, σελ. 1-29, DOI: 10.1016/j.cose.2015.07.002, διαθέσιμο στο url: https://www.researchgate.net/publication/280244291_Privacy_attitudes_and_privacy_behaviour_A_review_of_current_research_on_the_privacy_paradox_phenomenon.

Kosta E. (2013), *Consent in European Data Protection Law*, Leiden: Brill Nijhoff.

Lomas N. (2013), «Handshake is a personal data marketplace where users get paid to sell their own data», διαθέσιμο στο url: https://techcrunch.com/2013/09/02/handshake/?guccounter=1&guce_referrer_us=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_cs=nB5gjZxBbXKQsmvSHozSxg.

McDermott Yvonne (2017), Conceptualizing the right to data protection in an era of Big Data, *Big Data & Society*, διαθέσιμο στο url: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053951716686994>.

McDonald A., Cranor L.F. (2008), “The cost of reading privacy policies”, *A Journal of Law and Policy for the Information Society*, διαθέσιμο στο <http://lorrie.cranor.org/pubs/readingPolicyCost-authorDraft.pdf>

Meglina Kuneva, European Consumer Commissioner, March 2009, «Personal data: The emergence of a New Asset Class», World Economic Forum, January 2011, διαθέσιμο στο url: http://www3.weforum.org/docs/WEF_ITTC_PersonalDataNewAsset_Report_2011.pdf.

Mitrou Lilian (2019), Data protection, Artificial Intelligence and cognitive services -Is the general data protection regulation (GDPR) “artificial intelligence-proof”? διαθέσιμο στο url: <https://query.prod.cms.rt.microsoft.com/cms/api/am/binary/RE2PdYu>

Mortier, Richard and Haddadi, Hamed and Henderson, Tristan and McAuley, Derek and Crowcroft, Jon, (2014) “Human-Data Interaction: The Human Face of the Data-Driven Society” (October 1, 2014), διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2508051> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2508051>.

Parra-Arnau J. (2017), *Optimized, direct sale of privacy in personal data marketplaces*, *Information Sciences*, 424 (2018), σελ. 354-384, διαθέσιμο στο url: <https://arxiv.org/abs/1701.00740>.

Pendergast T. (2018), The Next Cold War Is Here, and It's All About Data. The General Data Protection Regulation coming to Europe this spring emphasizes how different societies value personal data and privacy, διαθέσιμο στο url: <https://www.wired.com/story/opinion-new-data-cold-war/>.

Prince Christine (2018), Do consumers want to control their personal data? Empirical evidence, *International Journal of Human-Computer Studies*, 110, 2018, p.21, διαθέσιμο στο url: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1071581917301416>.

Prins, C. (2006). Property and privacy: European perspectives and the commodification of our identity. *Information Law Series*, 16, 223-257, διαθέσιμο σε SSRN: <https://ssrn.com/abstract=929668>.

Raab, Charles D., Privacy as a Security Value (October 11, 2013, σελ. 41). Jon Bing: En Hyllest A Tribute, 2014, ISBN: 9788205468504, διαθέσιμο σε SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3057433>.

Regan Priscilla (1995), *Legislating Privacy: Technology, Social Values and Public Policy*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, διαθέσιμο σε: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/027046769701700118>.

Riederer, C., Erramilli, V., Chaintreau, A., Krishnamurthy B. & Rodriguez P. (2011), *For Sale: Your Data. By: You*, διαθέσιμο στο: <http://conferences.sigcomm.org/hotnets/2011/papers/hotnetsX-final85.pdf>.

Rimbert Pierre (2016), Socialize our “digital labour”: No such thing as free data. How do the world’s suppliers of online data –anybody using a smartphone- get to share in the wealth they generate, *Le monde Diplomatique*, διαθέσιμο στο url: <https://mondediplo.com/2016/09/09digitallabor>.

Rose E. (2005), Data Users versus Data Subjects: Are Consumers Willing to Pay for Property Rights to Personal Information?, proceedings of the 38th Hawaii International Conference on System Sciences, διαθέσιμο στο url: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.334.4646&rep=rep1&type=pdf>.

Rouvroy A., Poullet Y. (2009), The Right to Informational Self-Determination and the Value of Self-Development: Reassessing the Importance of Privacy for Democracy. In: Gutwirth S., Poullet Y., De Hert P., de Terwangne C., Nouwt S. (eds) *Reinventing Data Protection?*. Springer, Dordrecht, διαθέσιμο στο url: https://www.academia.edu/7754419/The_Right_to_Informational_Self-Determination_and_the_Value_of_Self-Development_Reassessing_the_Importance_of_Privacy_for_Democracy.

Samuelson P. (1999), Privacy as intellectual property, 52 Stan. L. Rev. 1125, 1999, διαθέσιμο στο url: http://people.ischool.berkeley.edu/~pam/papers/privasip_draft.pdf.

Savelyev Alexander (2017) Contract law 2.0: ‘Smart’ contracts as the beginning of the end of classic contract law, *Information & Communications Technology Law*, 26:2, 116-134, DOI: [10.1080/13600834.2017.1301036](https://doi.org/10.1080/13600834.2017.1301036).

Singer N. (2012), You For Sale: Mapping and Sharing the Consumer Genome, στο url: https://www.nytimes.com/2012/06/17/technology/acxiom-the-quiet-giant-of-consumer-database-marketing.html?pagewanted=1&_r=2.

Slout B.v.d. & F.J Zuiderveen Borgesius (2012), Google and Personal Data Protection, in A. Lopez-Taruella (Ed.), Google and the Law. Empirical approaches to Legal Aspects of Knowledge-Economy Business Models. *Series: Information Technology and Law Series, vol. 22 VIII*, T.M.C., Asser Press (Springer), σελ. 75-111, διαθέσιμο στο url: https://www.academia.edu/1831727/Google_and_Personal_Data_Protection.

Solove, Daniel J. (2002), Conceptualizing Privacy. *California Law Review*, Vol. 90, σελ. 1087-1156, διαθέσιμο σε SSRN: <https://ssrn.com/abstract=313103>.

Solove, Daniel J. (2013), Privacy Self-Management and the Consent Dilemma, 126 *Harv. L. Rev.* 1880, σελ. 1880-1903, διαθέσιμο στο <https://pdfs.semanticscholar.org/809c/bef85855e4c5333af40740fe532ac4b496d2.pdf>.

Schwartz P. (2003), Privacy and Personal Data, *117 Harv. L. Rev.* 2055 (2004), σελ. 2056-2128, διαθέσιμο στο url: <https://pdfs.semanticscholar.org/8d8d/e4cb107a627c7c7b0da9076248ed1e3b28b4.pdf>

Tannert C. (2016), ‘Could your personal data subsidize the cost of a new car?’, διαθέσιμο στο url: <https://www.thedrive.com/tech/4457/could-your-personal-data-subsidize-the-cost-of-a-new-car>

Victor J.M. (2013), The EU General Data Protection Regulation: Toward o Property Regime for Protecting Data Privacy, *The Yale Law Journal*, 23, σελ. 513-528, διαθέσιμο στο url: <https://www.yalelawjournal.org/comment/the-eu-general-data-protection-regulation-toward-a-property-regime-for-protecting-data-privacy>.

Voss, G. (2017). Internet, New Technologies and Value: Taking Share of Economic Surveillance. *Journal of Law, Technology and Policy*, 2017, 469-485. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3086632.

World Economic Forum (Ed.) (2011), Personal data: The emergence of a new asset class, διαθέσιμο στο url: http://www3.weforum.org/docs/WEF_ITTC_PersonalDataNewAsset_Report_2011.pdf.

Zech, Herbert, Data as a Tradeable Commodity – Implications for Contract Law (September 2017). Josef Drexl (ed.), Proceedings of the 18th EIPIN Congress: The New Data Economy between Data Ownership, Privacy and Safeguarding Competition, Edward Elgar Publishing, Forthcoming. Διαθέσιμο σε SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3063153>.

Ιστοσελίδες

<http://datacoup.com/docs#>

<https://www.crunchbase.com/organization/handshake-uk-com#section-overview>

<https://opiria.io/static/docs/Opiria-PDATA-Whitepaper.pdf>

<https://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/en/anonymisation-and-identifiers.html>

<https://www.ozy.com/fast-forward/how-to-take-control-of-your-personal-data/32176>

<https://techcrunch.com/2013/09/02/handshake/>

<https://www.morningtrans.com/trade-secrets-vs-patents-which-approach-is-right-for-you>

